

Oku, bilgilen, fikir sahibi ol; zihninve gönül dünyan zenginleşsin!

Ürettiğimiz bilgiler özgür, özgün ve karşılıksızdır. Alıntı yap, indir, adımı silip sahiplenmeden kayıt altına al ve yakınlarınızla dostlarınızla paylaş! Dr. İsmail Kaygusuz

HAKK'IN KELÂMI

MAKÂLÂT-I HACI BEKTAŞ VELİ

“Her lâfzında var bin hikmet”

Hazırlayan, yorum, eleştiri ve karşılaştırma:

İsmail Kaygusuz

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Sunuş Yazıları

1. Hacı Bektaş'ın Pir'i Gerçekten Hoca Ahmet Yesevi midir?

- 1a. Ahmet Yesevi'yi Temsil Eden Bir Post veya Hizmet Yoktur
- 1b. Namık Kemal Zeybek'in Kanıtlarının Mantıksal Bir Yanı Yoktur
- 1c. İleri Sürdüğü Örneğin Yanlılığı
- 1d. *Divan-ı Hikmet'e* Gelince
- 1e. Hoca Ahmet Yesevi'yi Önemsiyoruz, Karşı Değiliz

2. Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Makâlât ve Hünkâr Dergâhı

- 2a. Hacı Bektaş Veli ve Dergâhı'nı Değersizleştirilme Çabaları
- 2b. Hacı Bektaş Veli'nin Yapıtları ve Makâlât
- 2c. Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın Kuruluşu, Alevi-Bektaşî İnancındaki yeri ve İşlevi Hakkında Kısa Betimlemeler
- 2d. Dergâh'ın Tarihinden Kesitler
- 2e. Makâlât'a İlişkin Bazı Ayrıntılar ve Karşılaştırmalar

3. Makâlât'ı Türkçeleştiren Said Emre (Molla Saa'deddin)

3a. Velayetname'de Molla Saa'deddin

3b. Sevgi Kazanından Doğan Said Emre' den Şiir rnekleri ve Makâlât'tan Kazandığı B tini Anlayış

I. K TAP: Makâlât'ın Arapça Yazma Nüshası'nın evirisi

II. K TAP: Makâlât'ın Türkçe Yazma Nüshası

Makâlât Sözlüğü

Arapça ve Türkçe Metinlerin tıpkıbasımı

ns z

*Makâlât'*ın günümüze gelen nüshaları üzerinde birçok inceleme ve yayımlar yapıldı. Hepsisi de Hünkâr'ın çağdaşı ve daha sonra onun müridi olmuş Molla Saa'deddin, diğer adıyla Said Emre'nin türkçeleştirdiği n shalardı. Ne yazık ki eserin ne Arapça'sının ne de Türkçe'sinin yazar nüshası eleđememiŐtir. Günümüze ulaşan ve tarihsel olarak orijinale en yakın olan Arapça nüsha üzerinde hiçbir çalıŐma yapılmamıŐtır.

I. K TAP olarak incelediğimiz çalıŐmada esas aldığımız 1314 tarihinde istinsah edilmiş bu Arapça nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli 393 numara ile kayıtlı bir elyazmasının kapsamı içinde bulunuyordu. Bu elyazması mecmuanın dördüncü risalesi *Makâlât'*ı gördüğümüzde, Őimdiye kadar incelenenlerin en eskisi olduğu için, doğrusu gerçeğe en yakın bulunacağından umutlanmıŐtık. Ama ne yazık ki, mutaassıp bir Sünni Őeriatısı olduğu anlaŐılan müstensih, kopyaladığı Arapça *Makâlât'*ın, sayfalar atlayıp anlatım düzenini deđiŐtirmekten çekinmemiŐ; Şeriata aykırı gördüğü cümleleri ya atmış ya da kendince yumuşatarak inancına uyan eklerle tersyüz etmiştir. Bu yazmayı müstensih Fakih bin Hasan, büyük olasılıkla *Makâlât'*ın ilk (yazar) nüshasından ya da ikinci elden kopya etmiş. Elinde Saa'deddin'in orijinal Türkçe evirisinin de bulunduğunu, Türkçe başlayıp üstünü karalayarak Arapça'ya geçtiğini gösteren kanıtlar var. Pekçok yerde kendi inanç anlayışına uygun biçimde kısaltmalar, atlamalar, değişiklikler ve ekler yapmakta bir sakınca görmemiŐtir. Bütün bunlar dipnotlarda tek tek açıklanmıŐ ve **II. K TAP** olarak yayınladığımız Saa'deddin evirisi Türkçe nüshadaki sözcükler, cümleler, paragraflar gösterilerek doğrusu belirtilmiŐtir. Burada vereceğimiz tek örnek bile tahrifatın nasıl yapılmış olduğunu açıklamaya yeter:

“Hakikat'in beşinci makamı, konuğa ikramda bulunmaktır” diye yazmış müstensih Arapça nüshada. Fakih b. Hasan Hakikat Kapısı'nın beşinci makamını, eğitimi aldığı ve bağlı bulunduğu Şeriat'a, zahiri İslami ilimlere tamamykla aykırı bulduğundan, böylesine anlamsız bir biçimde ve sorumsuzca deđiŐirmiŐtir. Saa'deddin çevirisinde Hakikat'ın “**beşinci makâmı mülk ıssına yüz s r b y zsuyun hâsıl kılmakdur. Zirâ kim vahdet dahi andadur, vahdet evindedir./21b/**” biçiminde verilir. Bu cümlenin b tini tasavvufta anlamı derindir: Evrenin sahibine, yani Tanrı'nın huzuruna varıp, Kaygusuz

Abdal'ın 'Veliler, araya Cebrail'i koymadan Tanrı ile yüzyüze sohbet ederler'dediği gibi, O'na yüzünü sürmek, sohbe oturmaktır . Bu makamda muhib, artık birlik (vahdet) evindedir; Tanrısal birliği yaşamaya başlar, O'nda yokolup tanrının kendisiyle bütünleşmiştir artık. Hacı Bektaş'ın hakka yürümesinden fazla değil, 42-43 yıl sonra (1314'de) İslâm hukukçusu (Fakih) adını taşıyan İbn Hasan bu makamı anlamsızlaştırarak bilinçli olarak konukseverliğe indirgemıştır.

Çalışmamızda kullandığımız **II. KİTAP** olan Türkçe *Makâlât* nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli-1500 numara ile kayıtlıdır. 1569 tarihinde Hacim Sultan Dergâhı'nda Fakir Derviş Hüdaverdi tarafından istinsah edilmiş olan bu nüshayı, Sefer AYTEKİN'in 15.ve Diyanet Vakfı'nın 17.yüzyıl yayını nüshalarıyla karşılaştırmalı inceledik. Eksik, fazla ve farklı sözcük ve cümleleri belirtip çok sayıdaki dipnotlarda irdeledik. Elyazması kitapların varak (yaprak) sayfa numaraları köşeli ayraç [] ve slash-eyik çizgiler / / arasında verildi.

Çalışmamızın başında bir Sunuş bölümü oluşturan üç yazımız yer almaktadır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve *Makâlât* hakkında görüş ve düşüncelerimizi ve bazı tartışmalara nokta koyan yeni bilgileri, açıklamaları içeren bu yazıların yararlı olacağını umuyoruz. Ayrıca, *Makâlât*'ı ilk kez Türk diline kazandıran ve Hacı Bektaş'ın bâtinî tasavvuf anlayışı ve öğretisini günümüze ulaştıran Molla Saa'deddin'i tanıtan yazımızı da yeniden gözden geçirerek buraya aldık. Kendisini Hacı Bektaş Dergâhı'nın kapısına kul yaparak, Tanrı'nın tecellisini gördüğü onun didarına secde eylemiş bu mutlu aşığı (Said Emre'yi) anmayı görev bildik. **II. KİTAP**'ın arkasına koyduğumuz *Makâlât* sözlüğü de yazıldığı dönemin Türkçesini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Kitabın birinci başlığını Sâdik Abdal'ın, Hünkâr'ın *Makâlât*'ı için söylediği "*Hakk'ın aynı kelâmıdır anın buyurduğu erkân (ilkeler, kurallar)*" dizesinden ödünç alarak **HAKK'IN KELÂMI** koymayı uygun bulduk.

14. ve 16.yüzyıla ait iki elyazmasını temel alıp, dört *Makâlât* nüshasını irdeleyerek, yaptığımız bu karşılaştırmalı ve eleştirel çalışmamızın gerçekleşmesine iki değerli insanın katkısı büyük olmuştur: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi öğretim üyesi değerli dostum Prof. Dr. Ali Güzelyüz, yoğun çalışmaları arasına sıkıştırarak Arapça metni Türkçe'ye çevirdi. Tarih doktoru genç hemşehrim ve dostum Vural Genç de ikinci metni Türkçe yazıya aktardı. Kendilerine en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

İsmail Kaygusuz

12 Aralık 2013, İstanbul

Metinlerin incelenmesinde kullanılan bazı işaretler ve kısaltmalar:

[] Unutulmuş veya okunamadığı için tamamlanan sözcükler köşeli ayraç içine yazıldı.

() Ayraç arasına eş anlamlı sözcükler veya anlamları konuldu.

{ } Yanlış ya da yinelenmiş sözcük araya yazıldı.

(K. 6, 95): (Kur'an, Sure numarası, Ayet numarası)

DVYM: Diyanet Vakfı Yayını Makâlât; *Alevi-Bektaşî Klasikleri, Makâlât/Hünkâr Hacı Bektaş-i Veli*, Hazırlayanlar: Prof.Dr. Ali Yılmaz, Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Dr. Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

SAYM: Sefer Aytekin Yayını Makâlât; Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Hazırlayan: Sefer Aytekin, Emek Basım Yayımevi, Ankara, 1954

Sunuş Yazıları

1. Hacı Bektaş'ın Pir'i Gerçekten Hoca Ahmet Yesevi midir?

Çeşitli sağ parti iktidarlarında bakanlık görevlerinde bulunmuş ülkücü, Türk Milliyetçiliğinin kuramcılarında ve Türk-İslam Sentezci Namık Kemal Zeybek, *Radikal Gazetesi*'indeki köşesinde üç gün ¹ Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre ilişkileri üzerinde her zamanki iddialarını yineledi. İlk yazısının girişinde,

“kimisi bilgisizlikten, kimisi art niyetinden, kimisi saplantıdan, kimisi dikkatleri üzerine çekmek için...Birileri var ki, gün gibi aşikâr bir gerçeğin aksini söyleyip duruyorlar; Hacı Bektaş Veli'yi Pir'inden, Hoca Ahmet Yesevi'den koparmak isteyenlerden sözediyorum” diyor.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve *Velâyetname*'sindeki keramet söylencelerinin nesnel temelleri, Hacı Bektaş Veli'nin Mevlâna Celâleddin ve Şemsi Tebrizi ilişkileri ve Hacı Bektaş'ın bâtınılığı üzerinde birçok araştırma-inceleme yazıları yazmış olan bizi, sayın Zeybek yukarıda sıralamış olduğu kategorilerden hangisine sokmuştur (?) bilmiyoruz. Ama, Hacı Bektaş'ın gerek büyüüp yetiştiği yer ve dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal koşulları açısından, gerekse inançsal bağlamda Yesevi tarikatının oluşumu ve gelişimini gözönünde tutarak, Ahmet Yesevi ile ilgisi olmadığını ısrarla ileri sürenlerdenim.

1a. Ahmet Yesevi'yi Temsil Eden Bir Post veya Hizmet Yoktur

¹ Radikal Gazetesi, 17, 20, 24 Mart 2010

Namık Kemal Zeybek'in dediğince “Hoca Ahmet Yesevi'nin, Hacı Bektaş'ın Pir'i olduğu gün gibi aşikâr bir gerçek” olmadığı gibi, ayrıca “Hacı Bektaş'ın izinden gidenlerin yüzlerce yıldan beri bilip durdukları, söyleyip geldikleri bir gerçek” de değildir. Eğer öyle olsaydı, Alevi-Bektaşî Görgü Cemleri'nde okunan gülbenk ve tercemanlarda, dâr'a durma, ikrar verme-müşahip tutma erkânlarında Muhammed-Ali'nin, Ehlibeyt'in, Oniki İmam'ların yanı sıra Selman-ı Pak'ın, Hünkâr Hacı Bektaş'ın, Hallacı Mansur'un, Nesimi'nin, Fazl(ullah)'ın, Abdal Musa'nın, Kızıl Deli Sultan'ın, Karacaahmet Sultan'ın ve birçok bölgesel erler-evliyalarla birlikte Ahmet Yesevi'nin de adı anılırdı. Hacı Bektaş Veli, Muhammed-Ali'yi temsilen Mürşid postunun sahibidir. Yukarıdaki isimlerin hemen hepsi bir postun (makamın), bir hizmetin sahibidir, kurucusudur-piridir. Hünkâr'ın piriye, neden Alevi-Bektaşî cem törenlerinde Ahmet Yesevi'yi temsil eden bir post veya hizmet yoktur?

“Râviler şöyle anlatırlar” diye başlayarak, *Hacı Bektaş Veli ve Şeyh Lokman Perendi Menakıbnameleri*'nden alıntıladığı bir-iki küçük paragrafı sunuyor. Yine aynı cümleyi yineleyerek, “Hünkâr Hacı Bektaş el-Horasanî (K.S.A) hazretleri, Ahmed-i Yesevi hazretinin huzurunda nasibini tam aldı...” diye sürdürüyor. Sonra yazar Hacı Bektaş'ın Ahmet Yesevi'nin izniyle ve görevlendirmesiyle Anadolu'ya geldiğinden öylesine emin ki, yapılmış olduğunu sandığı “nasip alma ya da yolu yürütmek için Pir'den icazet alma törenine” bizzat göz tanıklığı etmişçesine, -sanki eksigi ya da yarımı bulunmuş gibi-“nasibini tam aldı ve sabah namazını kıldıktan sonra kapıdan çıktı” diyor yazısında. Sabah namazını kıldırılmadan da yola çıkarmıyor, şariat yükümlülüklerinden azade edilmiş Hakikat'in adamı Tanrı dostunu.

Birincisi; böylesine tartışmalı bir konuda düşüncesinin doğru olduğunu kanıtlamaya çalışan bir yazar böyle “râviler ve rivayetlerle” konuşamaz. İkincisi: Yazarın alıntıladığı *Hacı Bektaş Menakıbnamesi (Velâyetname)* 1480'li yıllarda kaleme alınmış, Osmanlı padişahlarından II. Bayezid'in siyasetinin ürünüdür. Diğerinin yazılışı daha geç dönemlere rastlar. Oysa *Velâyetname*'den tam 130 yıl önce yazılmış Mevlevî Ahmet Eflaki Dede'nin *Ariflerin Menkıbeleri*'nde, Hacı bektaş'ın Baba Resul'un (Baba İlyas) halifesi olduğu yazılıdır. Üstelik keramet sahibi biri olduğu halde, abdest alıp namaz kılmadığı ve İslam şeriatının koşullarını yerine getirmediği belirtilerek Mevlana Celaleddin'e şikâyet edilmiştir. Ayrıca, aynı yıllarda yani 1350'lerde Elvan Çelebi'nin yazdığı *Baba İlyas Menakıbnamesi (Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye)*'nde adı övgülerle üç kez geçmekte ve hem *Makâlât*'ından ve hem de “Hacı Bektaş'ın esrarına ermiş” ve onun eserini Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiş olan Said Emre'den sözedilmektedir. Babai Başkaldırısının önderi (Server-i leşkeran) Baba İshak tarafından Hacı Bektaş savaşın dışına

çıkartılarak Bereket Hacı'nın yanına gönderilmiş olduğu anlatılmaktadır.² Neden bu yapıtlarda Hoca Ahmet Yesevi'den tek söz edilmemektedir? Bir çeşit kuraldır; bir kişi övülürken veya yerilirken, onu yetiştiren de zikredilerek bunlardan payını alır. Özellikle Baba İlyas'ın torununun oğlu olan, *Makâlât*'ı okumuş Elvan Çelebi bunu nasıl bilmezdi? Çünkü gerçek değil, sonradan yakıştırılmış bir ilişkidir bu.

Hacı Bektaş Veli'nin kabul edilen doğum tarihinden (1209) tam 40 yıl önce ölmüş bulunan Hoca Ahmet Yesevi nasıl Hacı Bektaş'a nasip verip, "Rum Erenleri'ne baş olarak" gönderiyor? Ve Türk-İslam sentezcilerine göre "Anadolu'luyu türkleştirmek, islamlaştırmak ve Türkçe'yi yaymak" görevini yüklüyor Hacı Bektaş'a Pir-i Mugan Hoca Ahmed-i Yesevi?

1b. Namık Kemal Zeybek'in Kanıtlarının Mantıksal Bir Yanı Yoktur

Daha önceleri pir-i fani Lokman Perendi'yi araya koyarak Hacı Bektaş'ı Ahmet Yesevi'ye bağlıyorlardı. Onun aracılığıyla Yesevilik eğitimi aldırıyorlardı; inandırıcı olamadılar. Sarılacak yeni iplerin peşine düştüler. Namık Kemal Zeybek sözde kanıtlarını sıralamaya başlıyor:

"Ahmet Yesevi Hazretleri'nin 126 yıl yaşadığı; 1166'nın ölüm tarihi değil, ölmeden önce ölüm tarihi olduğu bugün artık biliniyor. Dolayısıyla ikisinin görüşmelerinin tarih açısından mümkün olmadığı savı artık bırakılmalıdır."

Mademki Ahmet Yesevi'nin 126 yıl yaşadığı ve 1229-30'da öldüğü artık biliniyorsa, kuruluşunda büyük hizmeti geçen ve 13 yıl boyunca (1993-2006) Mütevelli Heyeti Başkanlığı yaptığı Kazakistan'ın Türkistan kentindeki Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesinin resmi web sitesinde neden hâlâ "Ahmet Yesevi'nin hayatı menkıbelere dayanmakta ve 1166'da 73 yaşında öldüğü tahmin edilmektedir" yazılıdır? O metni düzeltecek gücü yok mudur sayın Zeybek'in? Düzeltemez, çünkü Üniversitelerde menkıbeler-efsaneler değil, nesnel ve bilimsel bilgiler temel alınarak gerçeğe ulaşılır. Doğaüstü olayları, kerametleri içeren efsanelerin özündeki nesnel temeli yakalayamadığınız takdirde onu bir tarihsel gerçeklik olarak sunamazsınız.

Namık Kemal Zeybek'e göre 1166 yılı, biyolojik ölüm tarihi değil "ölmeden önceki ölümü"nin tarihiymiş! Sünni ve Şii okuyucular, Alevi-Bektaşî inancında çok önemli bir ilke olan bu kavramın anlamını bilmezler ve ahiret inançlarına da ters düşer. Belli ki sayın Zeybek'in kendisi dahi –her ne kadar kendisiyle aynı düşünce ve anlayışta bulunan Cem Vakfı çevresinde Alevilik-Bektaşîlik

² Yeri gelmişken söyleyelim; Menakıbnâme'lerde adı geçen -Hacı Bektaş Veli dahil-, "Hacı" lâkaplı kişilerin Mekke Hacılığıyla ilgisi yoktur; 11.yüzyılın sonlarından itibaren Suriye'de, Rum Diyar'ında (Anadolu) gezgin batını Dai'lerine halkın arasında "Hacı" denildiğini tarihçi *Urfalı Mateos* yazmaktadır.

üzerinde konferanslar veriyorsa da- “ölmeden önce ölme”nin Aleviler için ne denli önemli olduğu ve ne anlama geldiğini pek bilmediği için yersiz biçimde kullanıyor. Alevi-Bektaşî inancında, yola giren yani ikrar veren ya da müsahip tutan canlar, Görgü Cemi’nde bu erkânların uygulandığı törenlerden geçtiği zaman “ölmeden önce ölüp, yeniden dünyaya gelmiş” kabul edilir. Bu ikinci dünyaya gelişle yol eri, yol talibi olmuş ve “anası” da, ikrar verip el aldığı dede, piri veya mürşididir. O tören sırasında Dede “bu yol ateşten gömlektir, demirden leblebidir; giyebilirsen, yiyebilirsen gel! Gelme, gelme! Dönme, dönme! Gelenin malı, dönenin canı! Ölmeden önce ölünüz, hesabınızı burada (*ahirette değil, İ.K.*) görünüz...” diye dua verirken bu ağır kuralları açıklar. Bunları kabul eden talip, ölmeden önce ölüp, yeniden doğmuş olur. Edip Harabi bir nefesinde bunu açıkça vurgular: “*On yedi yaşında doğdum anadan/Mehmet Ali Hilmi Dede baba’dan*”

Eğer 1166 yılı, Hoca Ahmet Yesevi’nin *Hikmetler*’de anlatıldığı üzere Arslan Baba’nın talibi olarak, ona ikrar verip el aldığı tarihsel, yazar bunu açıklamalıdır. Bunu yapamaz, çünkü onun kastettiği bir söylencesel olayın başlangıcı. Yesevi dervişlerinin Pir’leri hakkında anlattığı ve halkın arasına yayılmış bir menkıbenin, bir olağanüstü öykünün başladığı tarihtir 1166 Zeybek’e göre. Kuşkusuz gazete köşesinde kendi Üniversitesinin önemseyip sitesine koymadığı bu menkıbeyi anlatmıyor, çünkü kendisine bu nasıl bilimsel anlayıştır diye sorulacağını biliyor.

Öyküyü birkaç cümle içinde biz verelim: İmam Ali’nin oğlu Muhammed Hanefî soyundan geldiğine inanılan Hoca Ahmet Yesevi, Muhammed Peygamberin dünyadan göçtüğü 63 yaşına gelince, yeryüzünde ondan daha uzun süre yaşamak istemeyip, yeraltında hazırlanan çilehaneye çekilmiş ve yeryüzünde yaşadığı kadar da yeraltında çilede kalmıştır. Yani, bir daha gün ışığı görmeden 63 yıl da orada yaşıyor. Mezarı, 15.yüzyılda Timur tarafından yapılmış olan anıtsal türbesinin üzerine kurulduğu yerin-zeminin altındaki bu hücrede bulunmaktadır. Rus araştırmacılarının *Hikmetler*’de de geçen bu söylenceyi yayınlamış olmaları bilimsel bir açıklamaymış gibi değerlendirilerek, sözde Hacı Bektaş’la görüşmüş ve ondan nasib olmuş olmasına kanıt gösteriliyor.

Böylece Pir-i Mugan Ahmet Yesevi 126 yıl ömür sürmüş gösteriliyor; 63 yıl yer yüzünde, 63 yıl da yer altında.. Demek ki Namık Kemal Zeybek’e göre, Ahmet Yesevi Hacı Bektaş’a yer altında “tam nasip(!)” vererek onu Rum Erenleri’nin başına gönderiyor . Bu mudur bilimsel anlayış, kendi deyimiyle “bilimlik zihniyet”?

1c. İleri Sürdüğü Örneğin Yanlılığı

Namık Kemal Zeybek ikinci yazısında, Hacı Bektaş'a ait olduğu bilinen *Fevaid*'den, sözde Hoca Ahmet Yesevi ile arasında geçtiği anlatılan bir olay ve konuşma örnekleri veriyor. Sormak lazım Zeybek'e, acaba bu konuşmalar yeraltındaki çile hücrelerinde mi geçti? Öyle ya onun dediğince yeraltına girişinin 43.yılında Hacı Bektaş doğduğuna göre, 120 yaşın üzerindeyken buluşmuş oluyorlar. Eğer gerçekten var olmuşsa, neden bu kadar önemli bir olay hakkında *Fevaid*'in diğer nüshalarında ya da *Velayetname*'de bilgi yoktur?

“Hacı Bektaş’ın çok yakınında bulunduğu besbelli bir talibinin yazdığı eserdir” diyor *Fevaid* için. Kişiye özgü orijinal elyazmalarının bile yüzyıllar boyu istinsah edenler (kopyalayanlar) tarafından inanç ve düşünceleri doğrultusunda yetenekleri, bilgi düzeyleri oranında, nasıl müdahale edilip değiştirildiği genişletildiği, aslında tahrif edilip yalan ve yanlış bilgilerle saptırıldığı çok iyi bilinir. Gerçi bunları amaçları doğrultusunda kullananların da “geliştirilmiş düzeltilmiş nüshalar” olarak adlandırdıklarına her an tanık olmaktadır ya!

Bugün gerçekten diyebiliriz ki, çoğu nüshaları “tahrifata uğramışsa da Hacı Bektaş’a ait olduğu kesin olarak kanıtlanabilen tek yapıt *Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli*’dir. Onu Arapça’dan düzyazı Türkçe’ye ilk çeviren Hacı Bektaş’ın çağdaşı ve halifelerinden biri olan Said Emre’dir. 16.yüzyılda yaşadığı bilinen Alevi-Bektaşî ozanı Virani Abdal’ın *İlm-i Cavidan* adıyla yayınlanan eserinde Hacı Bektaş Veli’nin adı zikredilerek ve zikredilmeden de *Makâlât*’tan bazı alıntılar yapılmıştır. ³ Daha da önemlisi 14.yüzyılın sonlarında yaşamış, Kızıl Deli Sultan’ın dervişlerinden Sadık Abdal’ın divan şiiri kalıpları kullanarak yazdığı ve yeni yayınlanan *Divan*’ında ⁴ hem Hacı Bektaş Veli, hem de *Makâlât*’ın içeriği hakkında geniş bilgi verilmiştir. Şimdi soralım: Bir *Fevaid* nüshasında aralarında konuşmaları, kerametleri anlatılan Ahmet Yesevi’nin, Hacı Bektaş’ın gerçek eseri *Makâlât*’ta, neden adı geçmez; onun düşünceleri, öğütleri ve konuşmaları yer almaz? Ondan tek alıntı bile yapılmaz?

1d. *Divan-ı Hikmet*’e Gelince

Kuşkusuz soruya yanıt olarak hemen *Divan-ı Hikmet*’te geçen dört kapı ve kırk makamı anlatan bir (hikmet) manzume verilecektir ki, zaten Zeybek aralarındaki ilişki ve etkilenmeler için en güçlü kanıtlar olarak bunu ve Yunus Emre’nin “Bana seni gerek seni” şiirine yapılmış nazireyi göstermiştir. O zaman Hikmet’ler üzerinden biraz durmamız gerekecek.

³ Haz. Doç. Dr. Osman Eğri, *İlm-i Cavidan Virani Baba*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2008.

⁴ Haz. Dursun Gümüšoğlu, *Sadık Abdal Divanı*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2009.

Divan-ı Hikmet ya da Hoca Ahmet Yesevi'den *Hikmetler* olarak Türkiye Türkçesi'ne çevrilip ciltler halinde devlet kurumları tarafından birkaç baskı yapılarak on binlerce adet yayınlanmış bu eserin kaleme alındığı tarihi, - 15.yüzyıl diyenler varsa da- 17.yüzyıldan geriye gitmemektedir. Bu kuşkusuz, Yesevi tarikatı dervişlerinden Şaban Durmuş adında biri tarafından Karahanlı lehçesinde Hacı Ahmet Yesevi tapşırmasıyla *Hikmetler*'in yazıldığı ve ona aitmiş gibi gösterildiği bilinen önemli bir edebi eserdir. Ancak Hoca Ahmet Yesevi'nin gerçek batını tasavvufi düşünce ve inancının yok edilip, sünni tasavvufu çerçevesine neredeyse Nakşibendilikle eşleştirilen Yesevilik tarikatının propagandasının yapıldığı, içinde yeni bulunanlarla iki yüze yaklaşan *Hikmet*'in bulunduğu manzum bir eserden başkası değildir. Bizce Ahmet Yesevi'yle tek ilişkisi, şiirlerin sonunda bazan "kul", bazan "sultan" sıfatlarıyla Hacı Ahmet adının kullanılmış olmasıdır. Tıpkı yaşamı karanlık Uzun Firdevsi'nin 15.yüzyılın sonlarında yazdığı ve Hacı Bektaş'ı çelişkili biçimde zaman zaman Sünni İslamın koşullarına sıkıca tutunan bir ermiş zahid olarak gösterdiği ve II.Bayezid'e sunduğu *Velâyetname*'nin Hünkâr'ın kendisi tarafından yazılmış olduğunu iddia etmeye benzer *Divan-ı Hikmet*'in Ahmet Yesevi'ye aidiyatı. *Velâyetname*'de Hacı Bektaş Veli'yi Ahmet Yesevi'ye bağlayan bir tarikat zincirinin oluşturulması da, *Divan-ı Hikmet* şairinin *Makâlât*'tan dört kapı kırk makam öğretisini alıntılıyarak şiirleştirip *Hikmetler*'in içine sokuşturması ve Yunus'un bir şiirine nazire (benzek) yapması da propaganda amaçlıdır. Osmanlıların kendilerini Selçukluların ve özellikle Sultan Alâaddin Keykubad'ın ardılı göstererek bir kök oluşturma siyasetinin, 15.yüzyıldan itibaren Hacı Bektaş ve Ahmet Yesevi ilişkisi yaratarak, Alevi-Bektaşiliğin Sünnileşmiş Yesevilik'le bağdaştırmaya yönelik uzantısıdır.

Hoca Ahmet Yesevi'den üç ya da beşyüz yıl sonra Hikmetleri yazan bu Yesevi dervişinin (Şaban Durmuş'un) Anadolu'da konuşulan Türkçeyi çok iyi bildiği, Anadolu kökenli olduğu anlaşılıyor. Onun bu yüzyılların Karahanlı lehçesinde, tam tersine *Makâlât*'tan ve Yunus'tan esinlenip yazdığı şiirleri, 12.yüzyılda Ahmet Yesevi tarafından yazılmış olduğunu iddia edilerek Hacı Bektaş'ın ve Yunus'un hatta daha ileri gidilerek (Türk-İslam sentezcileri ve ulusçu-milliyetçi çevrelerin web sitelerinde çokça rastlandığı gibi) Kaygusuz'un Pir Sultan Abdal'ın vb. ozanların yarattığı Alevi-Bektaşî Halk Edebiyatının esin kaynağı olarak gösterilmesi ve oralara bağlanmasının bilim ve mantığa sığar yanı yoktur.

O yüzyılın Yesevi tarikatı propagandası, bugün Türk milliyetçiliğinin ve Türk-İslam sentezi ideolojisinin, Aleviliğin Türk İslamlığı, Türklüğün dinsel inancı olduğunu yayarak, Aleviliği etnisiteye indirgenmesi çabasına dönüştürülmüştür. Türklüğün egemen etnik öge olduğunu gözönüne alırsak, "Alevilik Kürtlüktür"

diyenler kadar, hatta daha tehlikelidir bu bu çaba. Her ikisi de Alevilik inancının evrenselliğine vurulan birer darbedir.

1e. Hoca Ahmet Yesevi’yi Önemsiyoruz, Karşı Değiliz

Bu yazımızla bizim ilk Türk mutasavvıf olarak nitelenen, aslında bir batını olan Hoca Ahmet Yesevi’ye karşı olduğumuz anlaşılmasın. Onun Ortaasya Türkleri arasında *Hikmet*’ler (hece ölçülü uyaklı şiirler) söyleme geleneğini başlatmış ve Muhammed Hanefi’den indiği bilinen Ali soylu bir veli olarak bunlarla batını inancın yayılmasını sağlamış olması büyük olasılıktır. Unutmayalım ki, Ahmet Yesevi’nin yaşadığı bölgeler, 1090 yılında Hasan Sabbah tarafından kurulmuş Alamut devletinin, yani batını Nizarilerin propaganda alanlarıydı. Selçuklu sultanı Melikşah’ın ölümüyle (1092) oğulları arasında yıllarca süren iktidarı ele geçirme kavgaları ve 1150’lerdeki büyük Oğuz-Türkmen isyanı benzeri siyasal-toplumsal olaylar Alamut Nizari İsmaili devletinin gelişmesine ve Batını/Aleviliğin hızla yayılıp güçlenmesine yardımcı olmuştu. 1164 yılı Ağustos’unda Alamut Nizari İmamı II. Hasan Zikrihi’s Selam, ortaya çıkarak Büyük Kıyamet dönemini başlattı. Artık *devr-i satr* (gizli dönem) kapatılmış, *devr-i keşf* (açık dönem) başlamıştı. İmam II. Hasan Büyük Kıyamet’le (Yeniden Diriliş) birlikte, “*tatil-i şeriatı*” başlatarak, o günün dünyasına batınılığın açık duyurusunu yaptı. Fergana vadisinden Akdeniz-Lübnan kıyılarına kadar uzanan Sünni Abbasi Halifeliği ve vassal emirliklerinin topraklarında kurdukları çok sayıda *Daru’l Hicra* kaleleri, kasaba ve kentleriyle Alamut Nizari sosyalistik federe devletinin yükseldiği bu dönemin toplumsal ve inançsal koşullarından Ahmet Yesevi’yi soyutlayıp, onun Sünni mutasavvıf olduğu iddia edilemez. Ama kendisinden çok sonra gelenlerin yarattıkları Yesevi tarikatını ve özellikle üç ya da beş yüz yıl sonra yazılmış Şaban Durmuş’un *Hikmetleri*’ni de ona maledemezsiniz. Ve de bu yolla Ahmet Yesevi’nin Hacı Bektaş’ın Pir’i olduğu üzerinde ısrarcı olamazsınız, olunmaması gerekir.

Son söz olarak diyoruz ki, Hacı Ahmet Yesevi, yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal hareketlerinin yaşadığı bölgeye yansımaları çerçevesinde yeniden ele alınıp incelenmelidir.

1. Hünkâr Hacı Bektaş Veli, *Makâlât* ve Hünkâr Dergâhı

2a. Hacı Bektaş Veli ve Dergahı’nın Değersizleştirilmesi Çabaları

Son yıllarda Hacı Bektaş Veli ve Hünkâr dergahının değersizleştirilmesi üzerinde sistemli bir biçimde çabalar sürdürülmektedir. Hacı Bektaş Veli’ye “meczip, deli” diyen saray yazıcısı Aşık Paşa’nın geleneğini sürdüren bazı yazarlar kitap veya makalelerinde bunu yapmaktadır. Melikoff ve Yaşar Ocak’ın, Elvan Çelebi’nin *Baba İlyas Menakıbnamesi*’nin birkaç beyitini kasten

yanlış yorumlayarak “Babai ayaklanmasına katılmadığı ve gidip saklandığını” ısrarla yazmasından başlayarak, bazı yazarların hem, Selçuklu yönetimine karşı batını-Alevi Halkların gerçekleştirdiği büyük Babai ayaklanmasını “ göçebe Türkmen kabilelerin yer değiştirme-otlak kazanma hareketine” indirgemesi, hem de Hacı Bektaş Veli’yi “Bektaşlı obasının-cemaatının Hacı’sı” olarak niteleyip Hünkâr’ı değersizleştirme gayretlerine kadar dayandı. Bu iddialar yazılı, görsel ve sanal/digital basında yinelenip duruyor. Öbür yandan zaten İslamcı ve Türk-İslam sentezci anlı-şanlı tarihçi- ilahiyatçı profesör ve yazarlar, Hacı Bektaş’ın Sünni olduğunu ispatlama çabalarını aralıksız sürdürüyorlar. Anadolu’yu yurt tutan Alevi-Bektaşî inançlı halkları Şaman; velilerini, önderlerini –Şam Babası der gibi- Şaman Babası yaptıkları yetmemişçesine, İmam Ali’nin tecellisi-zuhuru olduğuna inandıkları zamanın velisi Hünkâr Hacı Bektaş’ı önemsizleştirmek değersizleştirmek için her türlü yöntem denendi, deniyor. 15 ve 16.yüzyıl Osmanlı siyaseti de onu, dünyadan elini ayağını çekip çile mağarasında ömür tüketen mücerret bir keşiş gibi gösterip, soyu yürümediğini ilan etmişti.

Elvan Çelebi’nin eserini dikkatle okuyanlar, onun onlarca beyit içerisinde Hacı Bektaş Veli’den üç-dört kez adı verilerek övgüyle sözedildiğini ve *Makâlât*’ıyla birlikte Said (Emre)’nin bile adı geçtiğini rahatlıkla görebilirler. Hacı Bektaş’ı ayaklanmanın sonuna doğru bizzat babai erlerinin başındaki (serleşker) Baba İshak savaşın dışına çıkarmıştır. Bu yapıtı latin harflerine çeviren ve yorumlayanlar bunları görmek istememişler.

İkincisine gelince; *Vilayetname*’de olsun, *Baba İlyas Menakıbnamesi*’nde olsun Hacı Bektaş Veli ile ilişkisi olan (Hünkari, Çepni, Hacı Bereket, İbrahim Hacı, Taptuki gibi) topluluklar ve önderlerinin adları geçtiği halde, sözde kendisinin mensup olduğu ileri sürülen “Bektaşlı ya da Bektaşlı” topluluğundan neden tek söz edilmez? Örneğin Cevdet Türkay’ın ⁵ kitabında, “iskan edilen yerlerden kaçan, yol kesip yolcuları soyan, konar-göçer Türkman Ekradı (göçebe Kürtler anlamında) Taifesi’nden Bektaşlı Cemaatı öteden beri şekaavet üzere idi, eşkıyalık yapıyordu” diye bir topluluk belirtilir. Bazı Osmanlı Mühimma (vergi salımı) defterlerinde çeşitli yörelerdeki Bektaşlı-Bektaşlı cemaatlarından sözedilir. Bunları etnik topluluk, oba-kabile adı olarak nitelemek tamamıyla yanlıştır. Araştırmacı Beldicianu da Niğde mühimma defterlerinde bu adla geçen bir köyün sakinlerini etnik kabile olarak görme hatasına düşmüştür. Oysa, *Bektaşlı ya da Bektaşlı* sıfatlarıyla nitelenen cemaatların etnik değil; inançsal, yani Bektaşî toplulukları/cemaatları oldukları kuşku götürmez. Çünkü ‘Bektaş yandaşı, Bektaş’a bağlı, Bektaş mensubu’ anlamlarına gelen *Bektaşî* sözcüğünün Türkçe karşılığı *Bektaşlı/Bektaşlı*’dur. Tıpkı Babaî/Babalı, Taptukî/Taptuklu, Saltukî/Saltuklu, Selçukî/Selçuklu ve Bedredinî/Bedredinli

⁵ *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul-1979, s.239-40

gibi, Bektaşî/Bektaşlı da aynı anlamda kullanılmıştır.

Son iki yıl boyunca AKP hükümetinin bazı Alevi-Bektaşî dedeleri, babaları, vakıf ve dernek yöneticileri ve Sünni ilahiyatçılarla yaptığı Alevi açılımı ve çalıştayları toplantıları sonuç bildiriminde gördüklerimiz, ‘değersizleştirme, hiçleştirmenin’ aslında devletin siyaseti olduğunu gösteriyor. Oysa devletin görevi, din ve inançları, toplum bireylerinin vicdanlarında taşınmaları, dışavurmaları ve uygulamalarında özgürlük sağlamaktır; bugün Alevi-Bektaşî toplumuna reva görmeye giriştiği din ve inanç tanımlaması ve tayini yapmak değil. Aleviliğe ve Alevilere bir Çatı Kurumu hazırlama girişimi, bu inanç toplumunu onun altında gözaltında tutmak amacını taşır. Devlet, Ortodoks İslamın Hanefî şeriatı bakış açısına uygun ve şeriat soslu resmi (ılımlı) Alevilik yaratmanın temelini atma çabasına girişmiştir. Onun gözünde bizim inanç anlayışımız değersizdir, bir hiçtir.

Alevilerin yüzyıllardır toplu tapınmaları olan Cemlerini yaptıkları bir mekân vardı: Zaviye Cemhane, Cemevi, Meydanevi, Pirevi; ne ad verirlerse versinler? Devlet hangi hak ve yetkiyle yeni bir ad koyma girişiminde bulunulabiliyor?

Toplumsal ve siyasal parçalanmışlığı sürekli körükleyen devlet, şimdi asıl inançsal birliği parçalamak uğraşı içinde girmiştir. İnançsal birliğimizin tarihsel serçeşmesi Hünkar Hacı Bektaş Veli Dergahını, yıllardır çeşitli biçimlerde kuşatarak bir türlü teslim alamadığı ve Dergah’ın değerli postnişinini yanına çekemediği için daha da saldırganlaştı. Koskoca bir inanç toplumuyla alay edercesine, Dede’lere icazetname (sertifika) vermeyi kararlaştırarak, Hacı Bektaş Veli Dergahı’nın işlevini de üstlenmeye çalışıyor. Böylece Dergâhı da önemsizleştirmenin ötesinde yoksuyor, yok sayıyor.

Bakınız, 14.yüzyıldan “Cihânda ism-i pâki Hacı Bektaş-i Velî meşhûr” (*İsmi temiz Hacı Bektaş Veli Dünyaca tanınmıştır*) diye haykıran Sadık Abdal, Hünkâr’ı (*Dergâh ve Makâlât hakkında söylediklerini daha aşağıda verceğiz*) nasıl anlatıyor ve onu nasıl niteliyor dizelerinde?

*Ki o sultanın adı Hacı Bektaş’tır.
Bektaş ne demektir? Bil onu, uzak kalma.*

*“Birlikte olmak, bir olmak” demektir.
Hem “(benzeri) olmayan Tanrılığı” bildirir.⁶*

Onun erkân olarak buyurduğu ilkeler aynısıyla Hakk’ın sözleridir. O erkânı yürütmede becerikli olanlar bil ki, şerefli ve yücedir.

⁶ Bu açıklama, Bektaş =Bek-daş’ın “Tanrıyla eşit-eşdeğer, ” anlamına geldiği görüşüyle tıpatıp uyuşmaktadır.

*Hacı Bektaş Veli'nin Ali'nin sırrı olduğunu biliniz.
Ki iki âlemde istenilen ve cümleye karşılık (ses) veren O'ydu.*

*İki cihanın talebettiği ya da iki cihanda istenilen Hacı Bektaş
Veli'dir. Ezelden ebede kadar ona son olmaz ve olmayacaktır.*

*Alemin bütün istediği O, baştan ayağa nur idi. Sığınacak yerimiz de O'dur ve
O'ndan yardım bekleriz ⁷*

2b. Hacı Bektaş Veli'nin Yapıtları ve Makâlât

Hiçbir tarihsel kişilik, Hacı Bektaş Veli (ö.1271-3) kadar, kişiliğine ve konumuna ters değerlendirilip, kendisine yabancılaştırılmamış ve üstüne aykırı giysiler giydirilmemiştir. Onun yaşamı boyunca toplum için yaptığı onca güzel işler; kendisi egemen Sünni yönetimlerin inancına aykırı düştüğünden, ancak birer keramet yumağı olarak günümüze taşınabilmiştir. Halk bilinci onu gönüllerine, iç dünyalarına sultan yapmış; yürüdüğü dağı taşı, dokunduğu toprağı ağacı ve oturuşunu kalkışını, el verişini, gözaçıp kapatışını kutsamış ve olağanüstü öğelerle bezemiş. 15.yüzyılın sonlarında ilk kez yazıya geçirilmiş olan şiirsel ve düzyazı biçiminde günümüze ulaşan *Hacı Bektaş Velâyetnamesi* bu özellikleri taşır. Kendisinin yazdığı ya da yazdırdığı yapıtlardan ise, bazıları kuşkulu *Şatiyye*'leri ve *Fevaid (Yararlı sözler)* dışında sadece tam olarak Sadeddin Molla'nın türkçeleştirdiği *Makâlât (Sözler)* elimizde bulunmaktadır. İçerikleri Şeriat öğeleriyle donatılmış ve hiçbir biçimde ilişkisi olmadığı kişilerin adları bulunan “*Besmele'nin Şerhi ve Makâlât'ı Gaybiyye Kelimat-ı Ayniyye*”(Gizli sözler, açık sözcükler) isimli kitaplar bütünüyle Hacı Bektaş

⁷ Ki ol sultanın ismi Hacı Bektaş
Nedir Bektaş anı bil olma şâsi

Berâber dahi bir olmak demektir
Ulûhi bildirir hem bî-te'âti

Hakk'm aynı kelâmıdır anın buyurduğu erkân
Ol erkâna olan mâhir olardır bil şerif a'lâ (s. 57-58)

Ol Ali'nin sırrıdır bil Hacı Bektaş-ı Veli
Oldurur matlub-ı kevneyn cümleye hem verdi ses(s.125)

Ki ya'ni Hacı Bektaş-ı Velî matlûb-ı ol kevneyn
Mine'l-evvel ille'l-âhir ana olmaz ebed inkâz

Ser-â-pa nûr idi ol âlemin bi'l-cümle maksûdu
Penâh-ı ilticamız ol hem andan dileriz a'vâz (s. 133)

Veli'ye ait olması olasılık dışıdır; yazıcı-müstensih tarafından *Makâlât* tahrif edilmiştir.

Bu arada *Makâlât*'ın Hacı Bektaş Veli'ye ait olmadığını ileri sürenlerin kuşkularını ortadan kaldıracak, yukarıda değindiğimiz çok yeni ve doğrulayıcı kanıtları da burada vermek istiyoruz. 14.yüzyılın sonunda yazılmış Sâdık Abdâl *Divânı*'nın 1742 tarihli nüshasında ⁸ *Makâlât*'ın tanım ve içeriğine ilişkin beyitlerde şunları okuyoruz:

*Onun(Hacı Bektaş 'ın) ayin ve erkânı benzersiz nurdan delildir. Tanrıya kavuşmanın rehberi onun işareti olan **Makâlât** 'tır.*

*Hem onun bilgelik giysisi baştan ayağa kudret sahibidir.
Ve yokolmayan nuru (ışığı) açıkça cümleye yolgöstericidir.*

(Makâlât'ta) Tanrının varlıklarla bir olduğu (ilâh-ı vâhid-i mevcud) dolaylı anlatılmıştır. Onu okuyan olgunlaşır, kemal ehli olur ve kendilerine yardım ulaşır.

*Cümle kelimeleri öyle güçlüdür ki, her birinde bin hikmet (bilgelik) vardır.
Onun(Hacı Bektaş 'ın) en kutsal sözleri **Makâlât-ı Şerif**'tedir.*

Onun erkân olarak buyurduğu ilkeler aynısıyla Hakk'ın sözleridir. O erkânı yürütmede becerikli olanlar bil ki, şerefli ve yücedir.

*Bize Pir'imizin o **Makâlât** 'ı yeter;bu âlem aynasında hicap etmeden salına salına gezebilmemiz için.* ⁹

⁸ *Sâdık Abdâl Divânı*, Yayına hazırlayan:H. Dursun Gümüšoğlu, Horasan yayınları, İstanbul,2009: Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan (ö.1412-20) dergâhında 22 yaşında hizmete başlamış ve yirmi dört yaşında ondan nasip alarak derviş olmuş Sâdık Abdâl'ın *Divânı*'nda Hacı Bektaş Veli, Kızıl Deli Sultan, Abdal Musa Sultan, dergâhlar (Hânkâh) ve *Makâlât* üzerinde özgün bilgiler elde etmekteyiz.

⁹ Anın â'yin [ü] erkânı delil-i nûr-ı bî-hem-tâ
Delil-i vuslat-ı Yezdân *Makâlât*'dır anın ağmaz

Ser-â-pâ hem libâs-ı hikmeti zü'l-kuvvedir anın
Ayânen cümleye burhân delili nûr-ı bî-enkâz

Kinâyetle yazılmışdır ilâh-ı vâhid-i mevcud
Okur anı kemâl ehli olur anlara hem a'vâz (s.134)

Kelâmı cümle kudrettir ki her lafzında bin hikmet
Dahi lafz-ı ulûhisi *Makâlât*'ı Şerif a'lâ

Ayrıca 16.yüzyılda yaşamış olan büyük Alevi-Bektaşî ozanı Virânî Baba'nın *İlm-i Cavidan* adlı eserinde şu alıntıya rastlıyoruz: “Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli'de buyrulur: ‘Yel esmese dâneler samandan ayrılmaz’”¹⁰

Makâlât'taki “Şeriat Kapısı ve On Makamı”na dayanarak, onu bir şeriat kitabı gibi değerlendirenler; ‘*abidler*’i anlatan kısmın sonunda “ (*Pes (işte böyle) kibir ve haset (hainlik-kıskançlık) ve buhul (pintilik) ve adavet (düşmanlık) bunlarda hemandır (ancak bunlardadır)*” diye yazılı olduğunu görmezlikten geliyorlar. Oysa insanları dört bölükte görmek isteyen Hacı Bektaş Veli, Şeriat zümresi olan abidler’in bu kötü yanlarından kurtulmaları için onlara on makam öneriyor. Bunlardan sadece ikincisi Sünni İslamın beş şartıyla ilişkilidir. Onları adam edecek olan ve madde madde sunduğu diğer dokuz makam dahi “*Kur’an’da bu kadar ayetlerle açık seçiktir (ayat-ı beyyinat) iman ehli için*” diye vurguluyor.¹¹ Hacı Bektaş Veli bu bölümlerde Şeriat ehlinin eksikliklerini veriyor ve sadece dört beş şartı yerine getirmekle (Sünni) Müslüman da olunamayacağını gösteriyor. Hacı Bektaş’ın bağlı olduğu ve önderliğini yaptığı, “*Marifet ve Hakikat makamlarının*” ehli olan “*arifler ve muhibler zümresidir*”, yani batını inançlılardır. Bu kesim için 8 Ağustos 1164 yılında Alamut’ta ilan edilen “Büyük Kıyamet (Yeniden diriliş)” ile şeriat dönemi bitmiştir.

2c. Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın Kuruluşu, Alevi-Bektaşî İnançındaki Yeri ve İşlevi Hakkında Kısa Betimlemeler

Hacı Bektaş Veli’nin kurduğu Dergâh, Sünniliğin medreseleri karşısında, günün bilimlerinin ışığı altında ve çağını aşarak, *Makâlât*’ta anlatılan bâtnî-Alevî öğretisinin kurallarının öğretilip uygulandığı Halk Üniversitesi konumu kazanmıştı. Kuşkusuzdur ki, başta Bereket Hacı ve çevresi olmak üzere, 1240 yılı Malya yenilgisinden sonra yapılan Babai kırımından kurtulmuş bulunan Baba İlyas halifelerinin ve Bacıyani Rum örgütünün büyük katkıları vardı. *Velâyetame*’de olsun, *Baba İlyas Menakıbamesi*’nde olsun Hacı Bektaş Veli ile

Hakk’ın aynı kelâmıdır anın buyurduğu erkân
Ol erkâna olan mâhir olardır bil şerif a’lâ (s. 57-58)

Pir’imizin ol Makâlât’ı yeter
Çam-ı çem(?) mirat-ı âlem bî-hicab (s. 66)

¹⁰ *İlm-i Cavidan*, Hazırlayan: Doç.Dr. Osman Eğri, Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 2008, s.141-143

¹¹ SAYM, s.50

ilişkisi olan Hünkârî, Çepni, Hacı Bereket, İbrahim Hacı gibi Türkmen topluluklarının geniş emeksel katkılarıyla Sulucakarahöyük'te yapılan üretime dönük çalışmalar, bölgenin koşullarına uygun yeni uygulamalar Dergâh'ın ekonomik düzeyini yükseltirken, inançsal, eğitimsel ve kültürel etkinlikleri de o derece artırıyordu. Aynı zamanda Kâbe düzeyinde görülen inançsal Hac yeri konumuna getirilmiştir. Sâdık Abdâl bunu açıkça vurgulamakta ve bir beyitinde ise Kâbe'yi de aşırıp “**arş-ı a'lâ sidre-i âli makâmî**” olarak görmektedir:

Hakikati araştırma yeri olan (Hacı Bektaş) hânkâhı-dergâhı çok yüce Ka'be olarak onurlandı. Oradan ışık saçan onun yolunu Nuh'un gemisi olarak anlamalısın; bu yol asla yıkılmayacaktır.

Onun ulu dergâhı hem yüce Kâbe'dir. Hem de gökte imar edilmiş, yasaksız ve vazgeçilmez kutsal evi (temsil eder).

*Tanrısal sırla olgunlaşmış olan sâdıklara, (Hacı Bektaş) Veli dergâhı, en yüce makam olan arş-ı a'lâ, yani tanrının oturduğu makamdır.*¹²

Yedinci İmam Musa Kazım'ın soyundan Seyyid İbrahim-i Sani oğlu Seyyid Muhammed Sultan Bektaş'ın, Sulucakarahöyük'te 1250'nin başlarında kurduğu Hânkâh, 20 yıl içerisinde Hünkâr Dergâhı'na, sözcük anlamıyla “Ulu Padişah Kapısı”na dönüştü. Çok daha önceden gelmiş Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan Seyyid Ocakları'nın pirleri de Hünkâr Hacı Bektaş'ı büyük Mürşid ve Serçeşme olarak tanıyıp, Hünkâr Dergâhı'na bağlanmışlardı. Hünkâr Hacı Bektaş Veli “bir olalım” diyerek, inançsal, toplumsal birliğin yanısıra; ezici çoğunluktaki Türkmen boy ve oymaklarını yönlendiren inançsal önderleri yetiştiren Seyyid Ocakları örgütlenmelerini de birleştirerek merkezileştirmiş. Dağınıklığı ve bireyselliği geri plana çektirince “diri olmayı”, canlı ve sağlıklı kalmayı gerçekleştirmiştir. Öbür yandan yerleştiği bölgede tarımda, zanaatta ortaklaşa üretime/bölüşüme, sosyal dayanışma ve ticarete ağırlık kazandırarak üçüncü ilkesi “iri olmayı”, yani ekonomisini güçlendirerek büyümeyi de sağlamış bulunuyordu. Öyle ki, Hakka yürümesinin ardından onun adına bin

¹² Müşerref hânkâh-ı Kâ'be-i ulya ale't-tahkik
Münevver hem tarik-i keş-i Nuh anla bi-enkâz

Hânkâh-ı a'zam hem Kâbe-i ulya durur
Beyt-i ma'mûr ol semâi bî-yasag u bî-ferag

Ol ulûhi sırrına ekmel olan sâdıklara
Hânkâhı arş-ı a'lâ sidre-i âli makâm ((s.133,153,182)

koyun, yüz sığır kesilip halka şölen veriliyor. Bu gösteriyor ki Dergâh aynı anda 25-30 bin kişiye yemek verecek, doyuracak duruma ulaşmıştır.

Böylece Hacı Bektaş Veli Dergâhı Alevi-Bektaşî inançsal birliğinin merkezi olmuştu. *Velâyetname*'ye göre bu dönem içinde 360 halife ve 36 000 derviş yetişmiş. Bunlar siyasal dağılımı içindeki Anadolu'nun çok sayıda Beylik topraklarına yerleşerek çerağ uyandırıp cemlerini-cemaatlarını yönetmektedirler.

Sâdık Abdal'ın bu durumu dolaylı biçimde kanıtladığını görüyoruz. O, başta verildiği üzere bir şiirinde Hacı Bektaş'ın temiz adının –ki Bektaş adı, O'nunkiyle birdir; eşsiz Tanrılığı bildirir; bütün dillerde tanınmışlığını ve kendisinin âlemlerin kutbu, cihanı yöneten eşsiz-benzersiz Şah olduğunu vurguladıktan sonra, “*Dünyadaki cansız ve zayıf gönülleri canlı kılmak için, O Şah cömertlik edip, sayısız zaviyeler oluşturdu (Cihânda nâtuvân mürde-i dilânı kılmaga zinde/Keremden eyledi ol Şâh adedsiz zâviye peyda ((dipnot 6))*” diye yazıyor.

2d. Ve Bir Sultan Hacı Bektaş Zaviyesi

Sadık Abdal'ın beyitlerindeki bilgilerinin doğruluğunun bir kanıtı olarak bir Hacı Bektaş Zaviyesi karşımıza çıkmaktadır. Antalya Akdeniz Üniversitesi Ed.Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bekir Deniz'in ilk kez tarihsel belgelerini ortaya çıkararak, 2001 yılında bir sempozyumda sanatsal bağlamda incelediği bir bildiriyle sunduğu zaviyenin adı, Sultan Hacı Bektaş Zaviyesi'dir. Ankara Kuyud-ı Kadime (Eski kayıtlar) Arşivi 565 no.lu 1500-1501 tarihli II.Bayezid defterinde Aksaray vakıfları arasında Susadı köyündeki Hacı Bektaş Zaviyesi de geçmekte ve şu açıklama vardır:

“Susadı Köyü'nde Hacı Bektaş Zâviyesi. Allah aziz sırrını, mukaddes etsin. (İkinci Bayezid zamanında) zaviyenin tasarrufu Hacı Hamza'nın elinde idi. Bu hususta (Karaman valisi) Osmanlı Şehzâdesinin berâtı vardır. Burada dedelerinden beri alın teriyle bir zâviye yaparak gelene gidene hizmet ederlermiş. Bunlar dededen oğula bu zâviyede şeyh olagelmişlerdir”.

Anlaşıldığı üzere Aksaray'a bağlı Susadı köyü *Sultan Hacı Bektaş Zaviyesi*, Hacı Bektaş Veli hayattayken yapılmış ve büyük olasılıkla Karamanlı emirlerden biri tarafından vakfedilmiştir. Prof. Deniz'e göre, Selçuklu taş işçiliği sanatının tüm incelikleri mihrabında görülen ve planı itibarıyla Türk Sanatı Tarihinde zâviyeli camiler diye bilinen yapılara benzediğini söylüyor. Öyle anlaşılıyor ki, batni tasavvufî inançlı Alevi-Bektaşî (heterodoks) topluluklar için kurulan vakıf zaviyelerinde Sünni inançlı konuklar için mescit/cami bulunuyordu. Sünni inanç toplulukları için kurulan vakıf camisi komplekslerinde ise Alevi-Bektaşî ve Sünni tarikatları mensubu konukların

zikir ve ibadetleri için bir de zikir odası veya meyden evi yapısı vardı. Demek ki, İrene Melikof dahil olmak üzere Türk-İslam sentezci tarih araşırmacıları ve onları referans gösteren yazarların ileri sürdüğü, büyük kabul gören “Hacı Bektaş Veli kendi zamanında tanınmamış, daha sonraki yüzyıllarda adı duyulmaya başlanmıştır” varsayımı kesinlikle yanlıştır. Hacı Bektaş Veli yaşadığı dönem içinde dahi “bütün dillerde Şah ve Sultan” olarak tanınmış adına çok sayıda zaviyeler kurulmuş bulunuyordu.

2e. Dergâh’ın Tarihinden Kesitler

Hünkâr Hacı Bektaş siyasetini, döneminin öznel ve nesnel koşulları içerisinde, Mogol istilasıyla yıkılan yokolan kurumların restorasyonunda birlik sağlama üzerinde denedi. Baba Bektaş, geldiği Babai ihtilalci geleneğini, varolan koşullar içinde uygulamaya gitmemiştir. Çünkü önce istilacılardan memleketin kurtarılmasını öne almak amacı güdülmüştür. Bu nedenle bağımsızlık siyaseti güden Selçuklu prensi II.İzzeddin Keykavus’u, Mogol korumalığındaki işbirlikçi yönetime kentleri köyleri yakıp yıkan, ezeli düşman Mogollara karşı savaşmaya yönlendirerek onun yanında yer aldılar.

Hacı Bektaş Veli’nin ölümünün ardından Bacıyan-i Rum kadınlar örgütlemesinin (eski) başkanı ve eşi Kadıncık Ana adıyla tanınan Kutlu Melek (Fatma Nuriye) bir süre posta oturarak Hünkâr Dergâhı’nı yönettiği bilinir. Yine Aşık Paşa’dan gelen bilgilere ve Abdal Musa Velayetnamesi’ne göre Kadıncık Ana emaneti, yani Dergâh yönetimini Abdal Musa Sultan’a devrettiğini biliyoruz. Abdal Musa’nın kendisine ardıl olarak Seyid Ali Sultan’ı gösterdiği üzerinde kanıtlar vardır. Kızıl Deli Sultan ile torunu, yani Mürsel Bali oğlu Balım Sultan (ö.1516-18) farklı konumlarda tarih sahnesinde yerlerini aldılar.

Osmanlı yönetimi 1502’den 1514’e kadar Kızılbaş Safevilerle kurulan ilişkilerden ve daha sonra, özellikle 1525 Baba Zünnun 1527-8 Kalender Şah (Çelebi) Osmanlı zulmüne karşı, Kızılbaş başkaldırı hareketlerinin Dergâh çevresinde oluşan siyasal birlikten kaynaklanmış olduğundan, Dergâh’ı kapattı. Hacı Bektaş soyundan gelen Seyyid ailelerin önderleri öldürüldü, kalanları dağıtıldı. 1551’de ise Paşa unvanlı Sersem Ali Baba’yı (ö.1559) Dergâh’ın başına atadı ve kendisine bağlı yeni Babagan Bektaşi kolunu yarattı. Dergâh Hacı Bektaş evlatlarının elinden alındı. 25-26 yıl sonra bu olaylara karşı çok geniş bir protesto hareketi görüyoruz; Şah İsmail adıyla ortaya çıkan bir Alevi halk önderi, 50 bin kişinin başında Hacı Bektaş Dergâhı’nı ziyaret ederek,

kurbanlar kesip kazan kaynatarak toplu Hac ziyaretinde bulunuyor. Olasıdır ki, dergâhı sahiplerine teslim ediyor. Bizce, Lala Mustafa Paşa tarafından 1578’de bastırılmış Düzmece Şah İsmail hareketinin asıl bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi, Hacı Bektaş Dergâhı’nı bağı-bahçesi, köyleri ve arazileriyle birlikte, aileden birinin başkanlığında bir çeşit ayrıcalıklı vakıf tımarı biçiminde kurumlaştırıp, tümüyle denetimi altına aldı. Bu kere ikili Dergâh postnişinliği sürdürürken fermanlarda Çelebi ailesinden olanlar da “El Şeyh....evlad-ı Hacı Bektaş-i Veli” sıfatıyla tanınıp Hacı Bektaş soyundan geldiklerini onaylanmış oluyordu. Artık Osmanlı çıkarları gereği, daha önce uydurduğu Hacı Bektaş Veli’nin çocuksuzluğu siyasetinden vazgeçmiş görünüyor. Yaratılan ılımlı (Babağan) Bektaşiliğe sokuşturulmuş Şeriat öğelerini kabula zorlanarak, yolu sürdürmeye yetkin dedelere verdiklere “İcazetname”lere “ günde beş vakit namaz ve Ramazan’da teravih kıldırma” koşulları bile koydurulmuştu. Hacı Bektaş Seyyid Ocağı, soyun yaşaması yokolmaması adına “takiye”ye sığınarak 1826 yılına kadar bu ikilem içinde Hünkâr Dergâh’ının önderliğini sürdürmeye çalıştı.

Ancak Hünkâr Dergâhı’nda bu ikilem yüzünden ayrılıklar ve bozulmalar hızlanmıştı; hem Osmanlı’nın teşvik ve yardımlarıyla, hem de bu dönemdeki İran Safevi Şah’larının iki yüzlü siyasetiyle Seyyid Ocakları teker teker Dergâh’tan kopmaya ve bağımsız hareket etmeye başladılar, yol ve erkanlar denetimsiz kaldı. Osmanlı yönetimi, Nakıb-ül Eşraflık kurumunun Kербela ve Necef kolları bol keseden Evlad-ı Resul şecereleri, Seyyidlik beratları dağıtması ve yenilemesini kolaylaştırdı. Seyyidlere tanınan ufak-tefek ayrıcalıklar Ocaklara bağlı aileleri cezbediyor ve bir yandan da şecere yeniletene talip içine öncelikle gitme Cem-cemaat yapma hakkı doğduğu için rekabet ve rüşvet alıp yürümüştür.

Osmanlı yönetimi korkunç baskı-zulüm ve düşmanca siyasetiyle birliği parçalama ve Seyyid Ocaklarını birbirini düşürmekle de yetinmedi. 1826’da yeniçeri kırımıyla bilinen tüm Alevi-Bektaşî tekkelerini kapattı. Bu büyük kırımın arkasından Hacı Bektaş Veli Dergâh’ı yine Hacı Bektaş evlatlarının elinden alınıp, Nakşibendi’lere verilerek asıl hedef olan Sünnileştirmeye gidilmiş. İdamla yargılanan son postnişin Seyyid Hamdullah Çelebi’nin (1767-1836), savunmasında gösterdiği yola bağlılık, ölümü hiçe sayan büyük cesaret

ve dikduruş istisnasız her Alevi-Bektaşî'ye örnek olmalıdır. O sadece kendisini değil, aynı zamanda inancımıza ilişkin engin bilgisiyle Alevi-Bektaşîliği savunmuştur. Belgelere dayanarak yayınlanan bu önemli savunma her Alevi canın başucu kitabı olacak değerdedir.¹³ Es-seyyid Hamdullah Çelebi Evlad-ı Kutbu'l Arifin Sultan Hacı Bektaş Veli, yargılama sonunda verilen idam cezasını beklerken, İmparatorlukta çıkacak büyük kargaşadan çekinilmiş olmalı ki, Padişah II. Mahmut idamı kaldırmaya ikna edilmiş. Arkasından Postnişin Amasya'ya sürgün edilmiştir. Alevi-Bektaşî toplumu olaya seyirci kalmamış Anadolu'nun her köşesinden, Hacı Bektaş Dergâhı'nın Hacı Bektaş Veli evlatlarına geri verilmesi ve sürgünün de kaldırılmasını talebeden her biri yüzlerce imzalı mektuplar göndermişlerdir Dersaadet İstanbul'a. Bu eylem, olay gerçekleşinceye dek sürmüştür. Buna karşı Hacı Bektaş evlatlarını eleştiren ve Dergâh'ı yadsıyan Ocak Dede'lerinden bu duruma sevinenler, bu eylemlere yardımcı olmayanlar da bulunuyor olmalıydı ki, kendisi *Hasireti* mahlasıyla yazdığı aşağıdaki dizelerde kırıngınlığı ve kızgınlığını ilenerek çıkarmaktadır sanki:

Hünkâr Hacı Bektaş nesl-i Ali'den
İkrar almayanda iman mı vardır
....
Lanet olsun batıl yola gidene
Münafık ilmüne amel edene
Hünkâr evladını inkar edene
Mahşer kapısında Rıdvan mı vardır
...
Hasireti'm ikrar iman Ali'ye
Sırr-ı settar Hacı Bektaş Veli'ye
Ona şek getiren Mervan kulu ya
Ehlibeyt'ten gayri deman mı vardı

¹³ *Hamdullah Çelebi'nin Savunması (Bir İnanç Abidesinin Çileli Yaşamı)*, Hazırlayanlar: İsmail Özmen-Yunus Koçak, Ankara-2007: Yargılanma ve Savunması Bölümü s.91-145

2f. *Makâlât*'a İlişkin Bazı Ayrıntılar ve Karşılaştırmalar

Makâlât'ı, Hacı Bektaş'ın bizzat kendisi mi Arapça yazmıştır, yoksa kendisinden edinilen ve öğrenilen bilgiler, biri tarafından mı Arapça kitap haline sokulmuştur? Kesin bilinmemektedir. Zamanın İmamının ve büyük inanç önderlerinin sözlerini, konuşmalarını yaşarken veya ölümünden sonra müritleri-öğrencileri tarafından toplayıp kitaplaştırma geleneği 5. İmam Muhammed Bakır (ö.733-4) dönemine kadar inmektedir. Onun, tarafımızdan hazırlanıp Türkçe'de yayınlanan *Ummü'l Kitab* adlı yapıtı ilk örneklerden biridir.¹⁴ Ayrıca Hacı Bektaş'ın dervişleriyle konuşmalarını, bazı öğütleri ölümünden sonra toplanıp yazıldığı ve bunun Farsça'ya çevrilerek, bir müstensihin farklı konuları ve değişik yazarların risalelerini topladığı elyazması Mecmua'nın içinde *Fevaid* (Öğütler) adıyla yayınladığı bilinmektedir.¹⁵ *Makâlât* da tıpkı şeyh Bedreddin'in (1357/8-1420/1) "*Varidat*"ı gibi aynı sorunsallığı taşımaktadır; ikisinin de Arapça yazılmış olması bir yana, asıl görüş, düşünce ve felsefelerinin zaman zaman şeriata kaçan din anlayışı örtüsü altında vermiş olmaları da benzer özelliklerindedir. Olasıdır ki ikisi de Arapça bilen Sünni din bilginleri ve Medrese mollaları arasında okunması ve batını inanç ve düşüncelerin tanıtılması için hazırlanmıştır.

Makâlât'ta, esas Alevi-Bektaşî inancındaki şariat, tarikat, marifet ve hakikat adlarıyla dört kapı ve onardan kırk makamının açıklanması; inancın felsefesi ve yol ilkeleri yer almakla birlikte, mantık ve maddi dünyaya dönük yaşam felsefesiyle birlikte, yazıldığı çağın bilim anlayışı üzerinde bilgiler de bulunmaktadır. Ancak yapıtın içine girilip, derinliğine inildiğinde bunlar anlaşılabilir. Dinsel inanç dışı söylemler üzerine çoğu kez takiye

¹⁴ İsmail Kaygusuz, *Ummü'l Kitab*, "Adını İmam Bakır koydu, hepsi onun sözcüğüdür", Demos Yayınları, İstanbul-2009.

tabakası çekmek o çağın siyasi koşullarında gerekliydi. *Makâlât*'ın küçücük kapsamı içerisinde Kuran'dan 130'dan fazla ayetin desteğiyle, açıklamalar yapılmıştır. Ama bunların yanısıra, Hacı Bektaş'ın öyle sözleri vardır ki, ortodoks dinsel inançlarla asla bağdaşmaz. Örneğin:

“Yeryüzünde akıl ölçüsünden önemli bir şey yoktur. Çünkü her şeyi iyi bilen ve buyuran akıldır. Bilim evrenin bütün değerlerinin üzerindedir. Bilimle gidilmeyen yolun sonu karanlıktır. Bilimle araştırmalı, izlemeli, gözlemeli ve arştan yerin altına kadar her ne varsa kendinde bulmalıdır. Şimdi gökle yer arasında birçok nesne vardır. Fakat insandan ulusu yoktur. Arştaki değme bir kandilin (yıldızın) genişliği büyüklüğü, bu dünyadan yetmiş kat fazladır”

sözlerini öne aldınız mı, din dogmalarıyla bunları asla bağdaştıramazsınız.

Ancak Hacı Bektaş'ın “her şeyi bilen ve buyuran akıldır” sözü, batını anlamda yukarıda sözünü ettiğimiz *Ummü'l Kitab*'taki Tanrı tanımı ve anlayışa birebir uygunluğu gözden kaçmamaktadır. İmam Bakır , insan beynini Tanrının tahtı olarak simgeleyerek, “burada konuşan tanrısal ruhtur ; Tanrı nuraniyette Güneş, ruhaniyette ise onun adı bilinçtir, akıldır” demektedir.¹⁶ Hünkâr yukarıdaki sözleriyle, bilimsel yöntemlerle bilimsel bilgidan yola çıkmış tam bir çağdaş bilgin duruşu göstermiyor mu?

Önce dünyada insan için varolanları inceleyeceksin, yani bilimin araştırma ve inceleme yöntemlerini kullanacaksın. Tanrının dostu olmak, yani “Velilik, halkı sevmek ve ona yakın olmaktır, zulüm yapmamaktır.” Bu sözlerde Hak ile Halk'ı eşitlemenin yanısıra,

¹⁶ *Ummü'l Kitab*, s. 152;Varak, 83.

baskı ve zulüm yönetimlerine karşı çıkış ve halk yönetimi (demokrasi) istemi açıktır.

Yine Hünkâr Hacı Bektaş'ın *Fevaid*'deki "her nesnede her nesne vardır; varlık camidir (tümeldir), yani bütün yücelik sıfatlarını kapsar" sözü, diyalektik materyalizmin önemli ilkelerinden birinin en özlü ifadesidir. Bunun açılımını A. Gülvahaboğlu¹⁷, incelemesinde kısa ama doğru koymuş:

"her nesnede her nesne vardır" sözü, doğanın ve toplumun uymak zorunda olduğu çelişkiler kuralını içeriyor. Diyalektiğin esası olan ve birinden öbürüne dönüşen çelişkiler kuralını.. Maddedeki eylemi, evrendeki ve toplumdaki değişimi, dönüşümü kapsıyor."

Burada *Makâlât*'ın içeriği ve kapsadığı konuların geniş özetini, açıklama ve yorumlarını vermeyeceğiz. *Makâlât* üzerinde çalışan birçok araştırmacılar, birbirlerinden farklı olmakla birlikte bunu yapmışlardır.¹⁸ Biz sadece içerikten dikkat çekici birkaç örnekle yetinecek ve yapıtın kaynaklarından kısaca sözedeceğiz.

Makâlât'ın giriş bölümünde "Ol din çerağı ve erenlerin durağı (Hacı Bektaş) şöyle beyan kılurkim, 'Hak Sübhanallahu Teâla Âdem'i dürlü nesneden yarattı, hem dört bölük kıldı: *Abidler* (ibadet edenler) şeriat topluluğu, aslı yeldir. *Zahidler*, tarikat topluluğu ve aslı ateştir. *Arifler*, marifet kavmi ve aslı sudur. *Muhipler* (sevenler), hakikat topluluğudur ve asılları topraktır ve toprak teslim-i rıza olmaktır" biçiminde insan toplulukları dört bölükte açıklanıyor.

¹⁷ *Hacı Bektaş Veli*, s. 72

¹⁸ Bunlardan Aziz Yalçın, - Türkçü görüşlerinden arındırmak koşuluyla- *Makâlât*'ı paragraf paragraf açıklayarak batını açıdan yararlı biçimde yorumlamıştır. Diyanet Vakfı yayını *Makâlât*'ı hazırlayan İlahiyatçı akademisyenler ise yapıtı, tamamiyle ortodoks gözlükle bakarak değerlendirip yorumlamışsa da, başlangıçta geniş bir içerik özeti vermeleri yararlı olmuştur.

1200 tarihinde bir İsmaili baş *dai*' si tarafından yazılmış *Haft-ı Babı Baba Seyyidna* risalesinde ¹⁹ *taddad* (muhalif halk), *tarattüb* (sıradan halk) ve *vahdad ehli* (Birliğe, Tanrı-insan birliğine, yani Tanrının insanda tecellisine inanan halk/batını topluluklar) diye insanların üç bölüğe ayrıldığını görüyoruz. Bir batını *dai*' si olan Hacı Bektaş, bu ayrıştırmayı zamanının koşullarında özelleştirerek İslami toplulukları idealize edip dört bölükte açıklamayı yeğlemiştir.

Hacı Bektaş Veli, bir başka yapıtında insanın bu bölüklerden birine nasıl dahil olabileceğini ve bunların bir çeşit aşama olduğunu Muhammed peygamberi örnekleyerek yeni bir yorum getiriyor. Hünkâr çevresindeki dervişleriyle şöyle konuşuyor:

“Ey derviş! Peygamber, ‘İbrahim’in yoluna uyki, Hanif olasin’ hitabı inince, nebileri tasdik etti ve iman makamına ulaştı, mümin oldu. İbadet makamına ulaştı, *abid* oldu. Dünyaya ve nimetlerine yüzçevirdi, zühd makamına ulaşıp *zahid* oldu. Nesnelere hikmetini öğrenip marifet katına ulaşarak *arif* oldu. Hak Teâla onu kendi muhabbet ve ilhamına seçince velâyet makamına ulaşıp *veli* oldu.”

Tanrısal sevgiye ulaşıp O’nunla muhabbete başlayınca seven (*muhib*) ve sevilen (*habib*) olmuş Muhammed bir Tanrı dostu (*veli*) olarak. Ve Hacı Bektaş, Muhammed peygamberin Tanrının hizmetine girdikten sonra, başka insanların ulaşamayacağı diğer makamları da şöyle sıralıyor:

“Hak Teâla onu vahiy ve mucizeleriyle onurlandırınca nübüvvet makamına ulaştı ve *nebi* oldu. Yüce Tanrı kendisine kitap gönderince risalet makamına ulaştı ve *resul* oldu. Kitaba rağmen eski şeriatı fesh etti ve yeni şeriat kurdu, *ulûlazm* makamına ulaştı. Buna rağmen *hatm*

¹⁹ Bkz. İsmail Kaygusuz, Hasan Sabbah ve Alamut (öğretisi, tarihi, felsefesi), Su Yayınları, İstanbul-2004, s. 294-343

(buyurma, emir buyurucu) makama ulaştı adı hatem
(mühür yüzük) oldu. Ruhun bu dokuz seviyesi arifler
katında Hakk'ın bağışdır...”²⁰

Yine *Fevaid*'de “*Abidler* tenle ibadet yapar, halk kabul eder ve onlardan razı olur; *zahidler* gönülle ibadet ederler, ibadetlerini melekler kabul eder ve razı olurlar; *arifler* canla ibadet yaparlar, Hak kabul eder ve onlardan razı olur” vurgusuyla üç bölüğün tapınma özellikleri gösterilmekte. Ancak bundan önceki açıklamasını da atlamamak gerekiyor:

“*İlme'l yakin* bedenle ibadettir, ten yetiştirilir. *Ayne'l yakin* gönülle ibadettir, gönül eğitilir. *Hakke'l yakin* canla kulluk etmek, tapınmaktır; can eğitilir.”²¹ Görüldüğü gibi can eğitilmeden muhabbet ehli olunmuyor ki, dördüncü bölüm olan *muhipler*'in ibadetlerinden söz etmiyor Hacı Bektaş. Çünkü aşk makamına ulaşmış *muhipler* (sevenler) velilerdir; Tanrının dostlarıdır O'nunla muhabbet ederler. Onların ibadet yükümlülükleri yoktur.

Hacı Bektaş, şeriat kapısının ilk makamı olarak iman (inanç) konusunda sözlerinden bazılarını vererek, İmam Bakır'ınkileriyle karşılaştırıp benzerlikleri görelim:

“Birincisi imanı ispatlamak. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır”. Kim “iman, ten üzerinedir” derse, hatalıdır. “Ruh üzerinedir” derse yine hatalıdır. Ariflere göre imanın akıl ile bilinmesi gerekir. Zahirde ise dil ve gönül ile bilinmelidir. Kim Tanrı'nın tekliğine kalbi ile tanıklık etmezse, o mutlak olarak kâfirdir. Dili ile söylemez, kalbi ile de onaylamazsa, o münafıktır. İman, ibadettir. Ama her ibadet imana ulaşamaz. İsyân, küfürdür. Her isyân küfre varmaz. [113a] Rahmanın aslı, iman; şeytanın aslı ise kuşkudur.”

²⁰ Hünkâr Hacı Bektaş Veli, *Fevaid (Yararlı Öğütler)*, Çev.Sharam Bahadori Gharacheh, Yayına Hazırlayan Vaktidolu, s.24-25

²¹ Hünkâr Hacı Bektaş Veli, *Fevaid (Yararlı Öğütler)* s.14.

“Oysa iman, akla dayanır. Akıl, sultandır. İman, bedende onun (akıl) vekilidir. Sultan giderse, vekil de gider. Örneğin; iman, hazine; akıl, hazineyi koruyan kişi; şeytan ise hırsızdır. Hazinadar, hazinenin kapısından ayrılırsa; şeytan, hazinede ne varsa çalıp götürür... İman, Tanrı’yı onaylamak, Tanrı’nın buyruklarını yerine getirmek ve O’nun uyardığı şeylerden uzak durmaktır. Tanrı’nın buyruklarını yerine getirmeyen, O’nun teklifini onaylamamış demektir, inancı da tam değildir”.

“[113b] ... kulun edepsizlik etmesi, o kişinin gaflet içinde oluşundan ve bu meleklere inanmadığından dolayıdır. Aynı zamanda Allah’ın kitabına inanman gerekir. Kişinin içinde büyüklenme (kibir), kıskançlık (haset), cimrilik, açgözlülük, öfke, dedikodu (gıybet), kahkaha ve maskaralık olsa, hangi kitap onun imanının eksiksiz (iman ehli) olduğunu kabul eder? Tanrı’nın velilerine inanmak (kabul ve tasdik etmek) imandır. Çünkü Yüce Tanrı’nın dostları, miskinliği kabul ettiler; ikiliği bırakıp teklife yöneldiler.”

İmam Bakır Kur’an’ın, “Bedeviler diyorlar ki, ‘biz inanıyoruz’. Söyle onlara: ‘siz inanmıyorsunuz, sadece İslamı kabul ettiniz, boyun eğdiniz (*aslamna*); iman kalbinize henüz girmedi’(K.49, 14) ayetini temel alarak, iman ile islam arasında açık bir ayırım olduğu görüşünü ortaya koydu. Ona göre *iman islamı*, yani dini içine almaktadır, fakat islamın da imanı içermesi gerekli değildir. İmam Bakır’ın benzer bir sergilemesi, Al Kadı al Numan’ın *Da’a’im al-İslam*’ında bulunmaktadır. Orada Bakır, avucuna içiçe iki daire çizerek dış daireyi *islam*, iç daireyi de *iman* olarak gösterip, inancın kalpte gerçekleştiğini söylemiştir. Demek ki İmam Bakır’ın görüşüne göre, bir *mümin* kendiliğinden müslümandır, ama bir *müslim*’in *mümin* (inanan) olması zorunluğu yoktur.

İmam Bakır, islam dinin(e girmiş)i içselleştirmiş olan kimsenin imanı da içselleştirmiş olup olmadığı sorulduğu zaman, farklılığı

daha açık (ayrıntılı) işlediği görülür. Buna olumsuz yanıt vermişse de şunu ekler; “o kişi küfür toplumundan, inançlı topluma girmiş ve inançlılarla işbirliği yapmıştır(*qad udifu ila al-iman*).”

İman ve *islam* arasındaki farklılığın geniş ayrıntıları, İmam Bakır’a yöneltilen bir başka sorudan çıkartılabilir: Eğer bir kimse Tanrıdan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed’in Tanrının elçisi/peygamberi olduğuna tanıklık getiriyorsa, onun bir mümin/inanan olup olmadığı sorulduğu zaman al Bakır şöyle yanıtlamıştı: “O zaman, Tanrı tarafından insanlara yüklenen görevlere ne demeli?” İmama göre, daha önce belirtildiği gibi yedi temel koşul vardır; fakat *velayet* (velilik), diğer hepsinin önünde gelir ve böylece, gerçek *iman*, doğrudan İmamların *velayeti* ile ilgilidir; İmama olan/İmamdaki inançtan doğar. Açıkçası İmam Bakır’a göre *iman*, *islam*dan bir farklılık olarak, zamanın İmamına tam itaatla birlikte Tanrının peygamberleri, elçileri ve İmamlarına olan inançtır. (İmam Ali’den nakledilen hadislerden birinde ‘*islam* ikrar (verme)dır, *iman* ise (İmam, Peygamber ve Tanrı bilgilerini içeren bilgi olan) *marifet*’tir’ diye geçer. Şu halde İmam Bakır’ın görüşleri, *iman*’ın hem söz (*kawl*) hem de eylemi (*amal*) yansıttığı fikrine eğilim gösterir. Oğlu İmam Cafer Sadık’ın tanımlamasına göre “*iman*, dilden söylemek, içten-candan onaylamak ve Tanrının buyurduğu temel görevleri/işleri uygulamaktır (*kawl bi al lisan, wa amal bi al-arkân*).”

İmam Bakır’ın genç çağdaşı, Hanefi mezhebinin kurucusu Abu Hanife bu konuda farklı görüştedir. Ona atfedilen *Wasiyya*’nın birinci maddesine göre “*iman* dille ikrar, içten onaylama (*tasdik bi al janan*) ve kalb bilgisidir (*wa marifa bi al kalb*).” Bu tanımlamada amel-eylem açıklaması yoktur. İmam Bakır’ın görüşünde *iman* dört direk üzerinde bina edilmiştir: 1) Sabır, 2) Kesinlik (*yaqin*), 3) Adalet (*adl*) ve 4) Mücadele (*jihad*). Açıkçası

onun için bir kişinin erdemli oluşu, doğrudan onun imanına bağlıdır, inançlı oluşuyla ilgilidir. İmam Bakır'dan gelen diğer bir hadise göre 'inancı mükemmel olan bir mümin, en iyi karaktere sahip olan kimsedir'. Daha özel bir erdemden sözedersek, o özellikle, vücuda baş gibi olduğunu söylediği *sabıra* gönderme yapar ve Bakır'a göre, bir kimsenin sabrı yoksa imanı da yoktur. O, halka herhangi bir şikâyeti engelleyen olgun sabırı tanımlar. İncanın derecelerinden doğan bir görünüm de *iman*'ın sabid/durağan olup olmadığı fikridir. Yoksa, tam tersine iman çoğalır, artabilir ya da eylemlerin/uygulamaların gelişmesi ve bilginin genişlemesi ve kapsamıyla azalabilir mi? Bu, *iman al ilm*, yani iman akıl ve bilgi üzerinde temellenir. Kendisi tarafından bildirilen çok sayıda hadislerde görüldüğü gibi, bilim öğrenme/bilgi kazanılması üzerine yoğun biçimde vurgu yapar. Bununla birlikte İmam Bakır'ın görüşünde bilgi kazanımı kendi başına bir sonuç değil, fakat sonuca götüren bir araçtır. Onun için sadece bilgi elde etmek yeterli değildir; kazanılan bilgiye göre hareket etmek ve öğrenilenleri başkalarına öğretmek önemlidir. Demek ki, bilgi aracılığıyla eylem (*amel*) geliştirilebilir; eğer amel geliştirilirse, o zaman *iman*/inanç artar ve daha güçlü olur; sırasıyla güçlü bir iman, bir insanın bilgisine bağlıdır ve daha fazlası insanın *amel*'ini, hareketleri ve davranışlarını saflaştırır.²²

İçinde adı geçen ve alıntı yapılan kişiler ve onların yapıtları *Makâlât*'ın kaynaklarından bazılarını oluşturmaktadır. Kur'an ve Muhammed'in hadisleri dışında İmam Ali (ö.661), İmam Cafer Sadık (ö.765), Saad bin Abdullah (ö.656), Yahya bin Maaz' (ö.872-5) dan alıntılar bulunmaktadır. Örneğin 9.yüzyılda Rey ve Nişabur kentlerinde yaşamış Yahya bin Maaz (bin Cafer Razi)'ın

²² Al Kolayni, *al Kâfi Vol. 2*, s.26 ve Al Qadi al Numan, *Da'a'im al İslam Vol.1*, s.15-17'den aktarıp açıklayan Arzina R. Lalani, *Early Shi'i Thought, The Teaching of Imam Muhammed Bakır*, London, 2004, s.84-88.

eserlerini incelemiş; gönülü tanımlarken ve marifet düşüncelerini destekleyen şu sözlerini alıyor:

“/32a/ ...Benim gönlüm dünyadan ve ahretten yegdür. Zirâ kim dünya mihnet evidür. (SAYM: muhabbet evidir.) Ve ahret nimet evidür. Benüm gönlüm mârifet evidür. Pes mârifet dünyadan ve ahretten yegdür.” Olasıdır ki İbn Maaz bu sözleri, “dünya sevgisini terketmek gayet zordur, ama cennete kavuşmak için dünyayı terketmek gerektir” demesinden sonra söylemiştir.

Yusuf bin Razi (ö.915) aynı zamanda, “cahillerden, gafillerden ve yaltakçılardan uzak dur”mayı insanlara öğütleyen bu önemli sûfi bilgininden , “ alim ve velileri gömek için 120 şehir gezdim. Yahya bin Maaz hazretlerinden daha etkili ve daha güzel söz söyleyeni görmedim” diye övgüyle söz etmiştir. Ayrıca Hacı Bektaş’ın *Fevaid*’de, Ahmet Yesevi’nin (ö.1066-7) çağdaşı Heratlı Hacı Abdullah el Ensari’den (ö.1089) de bir alıntısı vardır. Şeyh Ebu’l Hasan el Harakani’nin müridi bu coşkulu sûfi şair ve bilgin Hacı Abdullah’ın dünya hakkındaki görüşüne yer veriyor:

“El Ensari’ye Dünya hakkındaki görüşünü sordular; ‘ne diyeyim ki, o şeyin içerdiklerini insanlar zorlukla elde eder, cimrilikle korur ve hasretle bırakırlar’ dedi.”²³

Şimdi yine sormak gerekiyor: Dört kapı ve kırk makamının Ahmet Yesevi’nin *Hikmetler*’inden alındığını(!) ve Hacı Bektaş’ın Piri olduğunu ileri sürenler, neden *Makâlât*’ta Ahmet Yesevi adını göremediklerini merak etmiyorlar? Öyle olsaydı; bir tek cümlesini alıntıladığı sûfi bilginlerin bile adını anan Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi’den söz etmez miydi?

²³ Hacı Bektaş Veli, *Fevaid (Yararlı Öğütler)*, s.46

3. *Makâlât*'ı Türkçeleştiren Said Emre (Molla Saa'deddin)

Adı Yunus Emre (1240/1-1320) ile birlikte geçen ve şiirleri birbirine karışmış, onun çağdaşı Said Emre hakkında pek az şey bilinir. Günümüze Said taşırmasıyla ulaşan 19 şiiri bulunmaktadır. Şiirlerini yayınlamış olan Abdülbaki Gölpınarlı²⁴ onları, Prof. Dr. Ritter'in bulduğu ve 14. yüzyılda yazılmış en eski Yunus Emre Divanı olarak bilinen elyazması ve diğer bazı kaynaklardan toplamıştır. Bu divanda Yunus Emre'ye ait 98 şiire ek olarak, özel başlık taşıyan bir bölümde 15 Said Emre şiiri kayıtlıdır. Birçoğu sadece konu olarak değil ölçü ve kâfiye bakımından bile Yunus'un bazı şiirlerini anımsatmakta ve hatta onlara benzek (nazire) yapılmıştır.

Said Emre'nin adı, asıl Hacı Bektaş'ın "*Makâlât*" adlı yapıtını Arapça'dan Türkçe'ye çevirmekle ünlenmiştir. Bu kitapta, Seyyid Sadeddin, Molla Sadüddin diye kendinden sözeden ozan hakkında, en geniş bilgi *Hacı Bektaş Vilayetnamesi*'nde bulunmaktadır. Said Emre *Makâlât*'ı düzyazı biçiminde çevirmiş ve aslı, yani kendi elinden çıkmış ilk nüsha ele geçmemekle birlikte, 15, 16, 17.yüzyıllardan kalma birçok nüsha günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Şiir biçiminde çevirisi ise 1409 yılında Hatiboğlu tarafından yapılmıştır.

3a. *Vilayetname*'de Molla Saa'deddin

Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı, toplumsal ilişkileri, önderliği, düşünce ve felsefesinin kerametler dizgesi olan *Vilâyetname*'de Molla Sadeddin'in Aksaray'da yaşayan bir şeriat bilgini olduğu ve dört yüz mollanın kendisinden ders aldığı yazılıdır. Molla Sadeddin öğrencileriyle sık sık gezilere çıkmaktadır. Hünkâr'ın adını bu gezilerden birinde Tuzköyü'nde duyar. Kendisine Hacı

²⁴ *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İst.1961, s. 280–294

Bektaş'ın birçok kerametleri anlatılır. Hatta kendisine inananların, Kızılırmak'ı yürüyerek geçtikleri ve topuklarının bile ıslanmadığı söylenir. Ama mescide gidip namaz kılmadığını ve hep dervişleriyle birlikte olduğunu öğrenen şeriatçı Sadeddin öfkeyle, “cemaati terkedip namaz kılmayanın selamı alınmaz ve öylesi adam ağırılanmaz” der. Bir yandan da bir mollayı gönderip, Hacı Bektaş Veli'yi yanına çağırır. Gururlu bilgin mollaları ve köy halkını başına toplayıp, sözde ilminin büyüklüğüyle ona bir ders vermek ister.

Hacı Bektaş Veli geldiğinde ne kimse selamını alır ve ne de ona yer gösterirler. *Vilâyetname*'ye göre olay şöyle gelişir:

“Hünkâr geldi, selam verdi. Mollaların hiçbiri selamını almadı. Kimsecikler, Hünkâr'a yer göstermedi, onu ağırlamadı. Hünkâr sekinin üstüne çıktı, oturdu. Velâyet elini uzattı. Sadeddin'in ağzından soktu, yüreğini tuttu çıkardı. Sıktı, hatta üç damla kan sekinin altına damladı. Molla Sadeddin, bunu gördü aklı başından gitti, sekinin altına düştü. Molla'ya ne oldu diye başına üşüştüler. Elini ayağını ovdular, yüzüne gülsuyu serptiler. Bir müddet sonra aklı başına geldi, dört yana baktı Hünkâr'ı göremedi. Oradakiler kavlimiz böyle miydi dediler. Hani bilgince sorular soracaktın? Halbuki sen karşısına oturdun, ağzını açtın. derken aklın başından gitti, yere yıkıldın, kendinden geçtin.”²⁵

Hünkâr'ın bir kerameti olarak verilen olay, aslında dönemin bir medrese bilgini şeriatçı Molla ile onun anladığı dilden yaptığı bir tartışmadır. Görüldüğü gibi Molla, Hacı Bektaş'ın engin bilgisi ve etkileyici davranışları karşısında tek söz söylemeye kadir olamamış ve bu yüzden öğrencileri ve çevresindekiler tarafından eleştirilmiştir.

²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetname*, İstanbul–1990, s. 55–56.

Molla Sadeddin birçok kere daha Hacı Bektaş ile karşılaşır, özellikle Sünni çevresinin kırııcı teşvikleriyle onu boşuna altetme çabasına girişmişse de, sonunda hatasını anlamış. Dost olmak ve ona yakınlaşmak gerektiğine inanmıştır. Onun sakalı, bıyığı ve tırnağıyla yani dış görünüşüyle uğraşmanın, namaz vakitleri ortadan kaybolmalarını eleştirmenin bir anlamı olmadığını ona yaklaştığında öğrenmiştir.

Mollalığı bırakan Sadeddin *Vilâyetname*'ye göre (s. 60) Hacı Bektaş'a derviş olup, on sekiz yıl dergâhta hizmet görmüştür. Buna rağmen bir gün, bir yağmur sonrası loğ taşıyla damı sıkıştırıp, düzeltirken,

“Şeytan kalbine vesvese verdi. Bunca kerametlerini gördüğü halde, kendi kendine ‘bu kadar bilgim hünerim vardı; bir derviş hepsini bıraktırdı ve kendisine kul etti beni. Hiçbir surette elinden kurtulamıyorum. Bari şu taşı kafasına atayım da ölsün, ben de kurtulayım.’ dedi ve loğ taşı damdan Hünkâr’ın üzerine yuvarladı”

Duvarın önündeki karataş üzerinde yatan Hacı Bektaş, loğ taşından kendini kurtarıncaya, damdaki Sadeddin’e ilenir ve şunları söyler:

“Said, yüzün kara olsun; gönlümdekini dilime getirdin. Seni yetmiş kere rahmet suyuyla yudum, dışının kovuğundaki mürekkep karasını çıkaramadım. İn git asla adam olmazsın sen hey adamcık hey!”

Molla on sekiz yıl sonra bile, kafasının bir yerinde çöreklenmiş yatan şeriat yılanının kafasını ezememiş, zamanının aydın benliği ve tutkularını öne çıkarmış, bunca yıl Alevi toplum içinde eriyememiş görünüyor.

Hacı Bektaş’ın canına kastetmiş olmasına rağmen, ortadan kaldırılmadı.

“Said yalnız başına Kızılırmak’ın Aksaray geçesine sürüldü. Susadı denen yere varınca yaptığına pişman oldu. Hünkâr’ın bulunduğu tarafa döndü, bir ayaküstünde kırk gün peymançeye durdu (*özünü dâra çekti İ. K*). Kırk yedinci gün Sadeddin Sulucakarahöyük’e giden adamlar gördü. Onlara and verdi, adamlık edin dedi, sakalımı merkebinizin kuyruğuna bağlayın, beni de beraber götürün.”

Sadeddin’in artık benliği gururu kırılmış; yüzünü toprağa sürerek, Kızılca Halvet’inin eşğine uzanır ve geceleyin Hünkâr’ın ayağıyla üzerine basmasını bekler. Said yeniden kabul görür ama bu kez zorlu sınavlardan geçirilir. Bir peymançeye (*dâra*) daha durduktan sonra kırk gün kazanda kaynatılır, erir yokolur. Bir kırk gün daha kaynatılır, kazan açıldığında yeni doğmuş bir çocuktur Said. Yeniden kazanın kapağı kapatılır ve kırk gün daha kaynatılır. Açıldığında ham Molla Sadeddin gitmiş, şişip olgunlaşmış Said kazanın içinde oturmaktadır.

Yine *Vilâyetname*’de anlatıldığına göre (s. 62) Said, bu olaydan sonra *Makâlât*’ı Türkçe’ye çevirmiştir. Artık “hoş bir hale bürünen Said”, Hünkâr’ın sırrına ermiş; kalıplıktan kurtulup, gerçek talib olmuştur:

Sıdkı birle meydana gelen talibler bugün
Han ü manı terk edüb geçer cümle varundan

Adum Said değülken cümle müşkil halliken
Bir ayet okumuşam Hünkâr’ın esrarundan

Said Emre’nin daha sonra Hacı Bektaş Veli’nin 360 halifesi arasına katılmış ve İçil’e göndermiş olduğunu öğreniyoruz.

Gölpınarlı, ²⁶ manzum *Vilâyetname*'den aşağıdaki beyitleri vererek bu bilgiyi aktarıyor:

Otururken birgün Molla Said
Dedi Hünkâr anma sözümi işid

Nan baha verdük sana İçil'i
Dem yom oynat var ana dir ol Veli

Kalkuban Molla Said oldu revan
İrişinceğiz ol il içre heman

Eyledi mesken tutup anda karar
Emr-i Hak irince kıldı intizar

3b. Sevgi Kazanından Doğan Said Emre' den Şiir Örnekleri ve *Makâlât*'tan Kazandığı Bâtını Anlayış

Molla Sadeddin, olasıdır ki, Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ı eline geçtiğinde, onu Kur'an ayetleriyle bezenmiş şeriat va'zeden bir kitap olarak okumaya başlamıştır. Ancak yapıtın özüne inip, içanlamını (batını) kavramaya başlayınca, "bilimle gidilmeyen yolun sonunun karanlık olduğu" bilincine ulaşmış. Akli kendine yoldaş alıp, Hacı Bektaş'ı artık başka bir gözle görmüş ve ona bağlanmıştır. Bütün varlığıyla bâtını inanç deryasına dalmıştır. Ancak yukarıda *Vilâyetname*'den verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere öyle kolay olmamıştır bu dalış ve bağlanma.

Az önce geçtiğimiz beyitinde, adı Said (kutlu, erenlere ulaşmış) olmadan önce, cümle müşkülli çözdüğünü sandığını söylüyor. Hünkâr'ın esrarından bir ayet okuyunca dünyası değişiyor. Artık Molla Sadüddin gitmiş, Said Emre gelmiştir. Artık ne kulağı müezzinin ezan sesindedir ve ne de namaz vaktimi şaşırdım endişesi taşır. Tüm ibadetleri unutmuştur. Musa gibi Tur dağındadır ve secdeye indiğinde Hacı Bektaş'ın didarını

²⁶ *Vilâyetname*, s. 123.

(yüzünü) gördüğünü söylemektedir. Her nereye baksa Hacı Bektaş'la dopdoludur ve onun kapısında kul olmuştur:

Salâ geldi müezzin geldi kaamet eyledi
Kibleye karşı yüzün tutdı niyyet eyledi

Secdeye indi yüzüm didar gördi bu gözüm
Dağıldı aklum sözüm zihnümi mat eyledi

Unutdum namazımı dosta tutdum yüzümü
Dost kendü mürvetinden bir işaret eyledi

Ne taat var ne salat ne zikir var ne tesbih
Bu beş vakit namazımı ışka gaaret eyledi

Şol benüm secdegahum Tur dağı durur meğer
Musileyin gözlerim Tur münacat eyledi

(...)

Kanda baksam dopdolu Hacı Bektaş-ı Veli
Bu *Said* kemter kulu oldı adet eyledi

Said Emre, Hacı Bektaş'ın irşadıyla bânîni tasavvufun içine öyle bir dalıyor ki, can (ruh), cisim (madde), Tanrı birliğine sarılıyor. Bu birlikteliğin sağlanması için besleyici öğeleri, Hünkâr'ın bal tadındaki sözlerinde bulup, onlara yaslanıyor. Can ve cismin besleyicilerini araştırırken, bir maddeci düşünür gibi, “ruhsal olanı, maddenin değişmesinin ürünü” görüyor açıkça. Bunlar, geçmişte inandıklarını inkâr suçu sayılırsa da önemli bulmuyor artık. Hünkâr'ın mürüvvetine erişmiştir, bu ona yeter:

Can bir ulu kimsedür suret anun atıdur
Nice lokma yirisen suretün kuvvetidür

Nice ki yirisen çok ol denlü yürürsin tok
Cana hiç assısı yok suret maslahatıdur

Bu can nimeti kanu gelsün bulalum anı
Asayiş kılalum canı ol evliya sohbetidür

Sohbet canı semirdür her demi ışk demidür
Hak Çalap emriyle erenün himmetidür

Erenün yüzi suyu himmeti arştan ulu
Kim tadarısa balı Hünkâr inayetidür

Said'in yüzüne tacı kamudan gönlü kiçi
Suça sayılmaz suçu Hünkâr'ın mürvetidür

Hacı Bektaş ve onun düşüncelerinin sevgisine tutsaktır Said. Bu aşk ile varlığını koyup gitmiş ve Didar uğruna yokluğu kabul kılmıştır. Hünkâr'ın sevgisini övmezse Said, kendini işe yaramaz kabul etmektedir:

Işk üni arşa irer ışk gözi didar görer
Işka yarayan göngül mutlak didara yarar

Kaabe kavseyn ü zünnar birlik içinde döner
Işk ile uçan göngül kanda kılısar karar

Sen canı ışka koşma sözile ışkdan aşma
Cümle âlem halkı yol dün ü gün ışkdan sorar

Işk da'visi uludur ışk hısıımı bellüdür
İki cihan ilmini ışk bir adımda direr

Işk yokluk kabul ider varluğun koyup gider
Varluk mülkinden sonra ışk ebed ömür sürer

Dirliğin ışka virüb kendü ışka kul olup
Hünkâr ışkın öğmedin bu *Said* neye yarar

Said Emre, *Makâlât*'ı Türkçe'ye çevirirken, bazan Hünkâr'ın sözlerinden coşa gelip, şiirler yazmıştır. Örneğin, Hacı Bektaş Veli, Hakikatın makamlarını belirtirken şöyle bir sıralama yapar:

“Şimdi azizim! Hakikatın birinci makamı, toprak olmak; ikinci makamı, yetmiş iki milleti ayıplamamak; üçüncü makamı, elinden geleni esirgememek; dördüncü makamı, dünyadaki bütün nesnelere kendisinden emin olmasıdır... Onuncu makamı, Çalab Tanrıya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır.”

Bu vahdet, yani birlik makamıdır; insan-tanrı birlikteliğidir. Said burada hemen araya girip, coşkuyla aşağıdaki şiiri söyler. Bu makama erince insan varlığı Hak ile birleşir; varlık-yokluk, aşk-sevgi ve dünya-ahiret bir olur:

Bu makama kim ere iş bu sözü kim dere
Varlığın Hakka vere cümle âlem içinde

Kim bu sırra ermedi kendisini dermedi
Bu aşktan esrimedi ömrü zulmet içinde

Varlık yokluk birdurur aşk ve sevgi birdurur
Dünya ahret birdurur aşk-ı kadim içinde

Makâlât'ın, “Marifet'in maruf cevabın beyan kılır” bölümünün sonunda Saa'deddin, Hünkâr'ın “Ve anlarkim tenleri ölür aşıklarındır, canları ölmez” sözünün açıklamasını şu şiiriyle yapar:

Ol cân kim ışkdan olur anun behası cânâ olur
Kamu cânlar ölücek ol cân ölmez dirü kalur

Işk dirligin alalum bu diriligden kalalum
Ölmez dirilik bulâlim çu cân dostâ birükür.

Said'in kendisi de ancak sevgiyle sultanını bulmuş ve Vahdet makamında tanrıyla bütünleşmiştir. Bu aşk odu canını yağmalayınca din ve imanı terketmiş, O'nu yakalamıştır. Birlik şarabını içer içmez, o güne değin kurduğu dükkânı (dünyayı) yıkıp, kazancı ziyanı bırakmıştır. Birlik mekanını bulmuş ve artık ayrılmamaya kararlıdırlar:

Nagâh yağma eyledi ışk odı canımızı
Hiç kimse nitelükden virmez nişanumuzu

Nice nişan vireler kangı yoldan soralar
Çün elden bırakdurur din ü imanumuzu

Ne imana bakdurur ne hod dine tapdurur
Kendüyle bile dutar yıkdı dükkanumuzu

Virdi birlikden şarab kıldık dükkanı harab
Cümlesini terkitdük assı ziyanumuzu

Ne assı var ne ziyan gelsün canuna kıyan
Cümlesinden geçübün bulduk sultanumuzu

Çünkü oldu bilelik kaldı nelik nitelik
Ayrıluk söylemeğe komaz lisanumuzu

Yüzbin lisancu gelür yüzbin can yolda kalur
Yüzbin gözler göremez bizim cevlânnumuzu

Gözler nice göriser kimse nite iriser
İki cihandan öte kurdı sayvanumuzu

Gördüm imdi bu kandan ne biter bu ma'denden
Ayrılmazuz birlikden bulduk mekanumuzu

Said imdi yürivar çün bir oldı bu ikrar
Hiç makamdan virmesün kimse nişanumuzu

Şeriatın Molla Sadüddin'i, Hacı Bektaş'ın inanç ve görüşlerine bağlanıp, Hakikat'ın Said Emre'si olmuştur. Aşkolsun aklın ve bilimin yolunu tutanlara, aşkolsun Said Emre'ye ve şeriatın mollalarına ders olsun! Ama asıl yolunu-süreğini unutmuşlara ve şeriat mollasını bile yola bağlayan Hacı Bektaş Veli dergâhından sapanlara, Hünkar'ın ruhunu incitenlere ders olsun:

Bu surete geleli adum *Said* olalı
Gizlendi padişahlık kulam şüküre geldim

Eksüklüven hak bilür ışkun bana güç kılur
Hünkâr *Said*'e tımar tut beni benden aldı

Kanda baksam dopdolu Hacı Bektaş-ı Veli
Bu *Said* kemter kulı oldı adet eyledi ²⁷

I. KİTAP

MAKÂLÂT'IN ARAPÇA YAZMA NÜSHASI

Arapça'dan Çeviren: **Prof. Dr. Ali Güzelyüz**
Yorum, açıklama-karşılaştırma ve dipnotlar: **Dr. İsmail Kaygusuz**

Çalışmamızda esas aldığımız Arapça nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli 393 numara ile kayıtlı bir mecmuanın 4. risalesini oluşturmaktadır. Mecmuanın dış ebatları 200x140, iç ebatları ise 125x85 mm'dir.

Söz konusu mecmuada bulunan eserler şunlardır:

²⁷ İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya Tapmam- Alevilik ve Materyalizm*, Genişletilmiş 2.baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2009, s.164-168'den alınıp yeniden gözden geçirildi.

1) *TefsîriSûre-i Neba' ilâ âhiri'l-Kur'ân*, Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed el-Hanefî, mecmuanın **1b-81a** yaprakları arasında yer almaktadır. Arapça nesih yazı ile her sayfada 13 satır bulunmaktadır.

2) Mecmuanın ikinci risalesini, **81b-91a** yaprakları arasında yer alan *Besmele-i Şerife Defteri* oluşturmaktadır. Arapça nesih yazı ile her sayfada 13 satır bulunmaktadır.

3) **91b-101a** yaprakları arasında *TefsîruKelimeti't-Tevhîd* adlı Arapça hadisler risalesi yer almaktadır. Bu risalede bazı sayfaların kenarında Türkçe ve Arapça açıklamalar bulunmaktadır.

Mecmuanın **101b-103b** yaprakları arasında Farsça beyitler vardır. **104a**'da ise halife Ömer'den bir hikâyeye nakledilmektedir.

4) Mecmuanın dördüncü risalesini, Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ı oluşturmaktadır. **104b-130a**'da yer alan bu eserde, her sayfada Arapça nesih yazı ile 11 satır bulunmaktadır. Bazı sayfalarda (Örneğin; **128a**'da 2. Satır) önce Türkçe başlayıp, daha sonra üstü karalanarak Arapçası yazılan bazı sözcüklerden anlaşıldığına göre eser, çok büyük olasılıkla Molla Saa'deddin'in Türkçe tercümesiyle karşılaştırılarak istinsah edilmiştir. Ayrıca aşağıdaki metin karşılaştırmalarından çok iyi anlaşılacağı üzere eser, kesinlikle mutassıp Sünnî inançlı bir kişi tarafından istinsah edilmiştir.

Makâlât'ın başı [104b]:

“Bismillahirrahmanirrahim, elhamdulillahirabbi'l-âlemîn, ve'l-minnetulillahi'l-lezice'alenamevcûden 'ani'l-i'dâmi...”

Sonu [130a]:

“...menkânezâhiruhumuvâfikunbi's-şer'i fehuvenu'minunfehuvesa'îdun fî hukmi's-şer'i”.

[130a]- [131a]'da Türkçe şiirler yer almaktadır. [131a]'da ise feragat kaydı bulunmaktadır.

Feragat kaydı:

“...veka'a'l-feragu 'an ketbihi fî vakti'd-duhâ fî yevmi'l-Cum'a fî şehri Ramadânmuereheten sene selâseâşer ve

seb'umâye, kadketebehu'l-fakîri'l-hakîri'd-da'if el-hanîf el-muznib el-muftekirila'llah ... Fakih b. Hassân mutemekkinenbi-karyeti Elken fî vilâyeti Turgud afallahuanhuma.”

(Türkçesi: Yedi yüz on üç senesinin (1314-5) Ramazan ayında Cuma günü kuşluk vaktinde yazma işi sona erdi. Turgut vilayetinin Elken köyünde²⁸ ikamet eden Allah'ın rahmetine muhtaç olan günahkâr kul uzun Fakih b. Hassân tarafından yazıldı.)

[131b]-[132a]'da Arapça ayet ve hadisler, [132b]'de ise Farsça beyitler bulunmaktadır.

²⁸ 14.yüzyılın ilk çeyreğinde vilayet olduğu bildirilen Turgut'un bugün Konya'nın Yunak ilçesine bağlı Turgut kasabası olduğunu sanmaktayız. Elken köyünün yeri saptanamamıştır.

[Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli]

1. [İnsan Toplulukları Kaç Bölük Yaratılmıştır ?]

[104b]Esirgeyen bağışlayan Tanrının adıyla
Âlemlerin yaratıcısı olan Tanrı'ya övgüler olsun. Bizi yoktan var ederek iman bağışlayan, bütün yaratılmışlardan daha üstün fırkalar haline getiren ve bilimi bize yol gösterici kılan Tanrı'ya minnetler olsun. Bütün varlıkların kendisine sadık olarak, yaratılmışların en hayırlısı Muhammed'e, onun bütün Ehl-i Beyti'ne ve dostlarına salât ve selam olsun.²⁹ Sonra; sözleri güzel, davranışları hoş, dili tatlı, yüzü güzel ve makam ehliinden olan, inanç nurunun sahibi ve velilerin (evliya) sığınağı olan Horasanlı Hacı Bektaş –Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun–³⁰şöyle demektedir:
Yüce ve kutlu Tanrı, Âdem'i dört nesneden yarattı ve dört bölük haline getirdi. Bu bölüklerden her birisinin dört türlü tapınmaları (tâatı) ve dört çeşit durumları vardır.

[105a]Onların dört çeşit de arzuları vardır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “Dört türlü nesne (den) yarattı.”. Yani birincisi toprak, ikincisi su, üçüncüsü ateş, dördüncüsü yelden. Bunları da dört bölük kıldı:

²⁹ Molla Saa'deddin, diğer adıyla Said Emre'nin Türkçeye çevirdiği Makâlât nüshalarının başındaki Peygambere, İslam, iman ve Hacı Bektaş'a ilişkin birçok övgüler ve betimlemeleri bu girişte göremiyoruz. Ayrıca burada Muhammed Peygamber için “dügeli âlemi onun dostluğuna yarattı” cümlesini de müstensih kullanmamış.

³⁰ Hakka yürümüş, cismen yaşamayanlar için kullanılan bu ‘rahmetullahi aleyhi’ ibaresi –ki bazı Molla Saa'deddin çevirisi nüshalarında müstensihler ‘kaddese Allahu sırrahu'l-aziz (Allah aziz sırrını kutsasın) söylemini kullanmışlardır– gösteriyor ki, Hacı Bektaş 1314 tarihinde artık hayatta değildir. Bu yazmayı müstensih Uzun Fakih b. Hasan, büyük olasılıkla Makâlât'ın ilk (yazar) nüshasından ya da ikinci elden kopya etmiş. Elinde Saa'deddin'in orijinal Türkçe çevirisi de bulunduğu halde, görüleceği gibi, birçok yerde kendi inanç anlayışına uygun biçimde kısaltmalar, atlamalar, değişiklikler ve ekler yapmaktan çekinmemiştir.

Birincisi, ibadet edenler (abidler) olup, bunlar şeriat ehlidir; asılları yeldir. Yel, saf ve güçlüdür. Çünkü yel esmediği sürece buğday ile saman birbirinden ayrılmaz. Eğer yel esmezse, bütün dünya kötü koku nedeniyle helâk olur. Helal ve haramın bütünü şeriatla anlaşılır. Çünkü şeriat kapısı ulu kapıdır. Yüce Tanrı her şeyi Kurân'da açıklamıştır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık kitaptadır."(K. 6, 59) . Onun emirlerine uymak ve uyardığı şeylerden uzak durmak gerekir. İnsanoğlu kibirli olmamalıdır. Çünkü bu, şeytanın işidir. İbadette bulunanların, yani abidlerin ibadetlerine devam etmeleri, namaz kılmaları, oruç tutmaları, [105b] zekât vermeleri, güçleri yeterse Hac'a gitmeleri, cihat etmeleri, cenabete karşı gusül yapmaları, dünyayı bırakmaları, ahreti sevmeleri ve kalplerinde kibir, haset, pintilik ve düşmanlık olmaması gerekir. (ve la yekunu fi kalbihim kibrun ve la hasedun ve la buhlun ve la adavetun) ³¹

İkinci bölüm zahidler olup asılları ateştedir. Bunlar tarikat ehlidir. Kendilerini ateş gibi yakarlar. Kim dünyada Allah yolunda kendini (nefsini) yakarsa, ahrette ateşin afetlerinden ve azaptan kurtulup güven içinde olur. Zira "Yüce Tanrı buyurmuştur ki, cehennemın yakıtı insanlar ve taşlardır. O, kâfirler için hazırlanmıştır". (K, 2, 24).

Hikâye:

Bir gün İsa, dolaşmak amacıyla çıkmış, bir dağın tepesine varmış. Orada su görmüş. Sudan içmiş. Ancak su acıymış. Dağ da arada bir titriyormuş. İsa (A.S.), hal diliyle dağa şöyle sormuş: -Ey dağ! Bu su neden acı ve sen niçin zaman zaman titriyorsun? Dağ şöyle yanıt vermiş: -Ey Allah'ın Ruhu! Bil ki Musa'nın döneminde bir yiğit geldi; buraya çıkıp,

³¹ Saa'deddin çevirisinde son cümlecik " /3a/..pes kibir ve hased ve buğz ve buhl ve adavet bunlarda hemandur", yani bununla birlikte büyüklenme, kıskançlık, nefret, cimrilik ve düşmanlık bu kişilerde (ibadet edenlerde) her an görülür. Anlaşıldığı gibi Fakih b. Hasan abidler adına yumuşatarak değişikliğe uğratmış.

[106a] “Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının” ayetini okuduğu zamandan beri titriyorum.

Dağ, sözlerine şöyle devam etti:

-Ey İsa! Yüce Tanrı’ya dua et ve bana şefaatte bulun da titremekten kurtulayım.

İsa dua edince, dağ titremekten kurtuldu ve su tatlılaştı.

Dağ şöyle dedi:

-Ey Allah’ın Ruhu! Benim içimde İsrail oğullarından bir pir (yaşlı adam) vardı. Son peygamberi ve O’nun ümmetini görmeyi arzuluyordu. “Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının” ayetini duyunca ağlamaya başladı. O zamandan beri gece gündüz ağlamaktadır.³² Bu acı su, o yaşlı adamın gözyaşındır. Allah’a övgüler olsun ki sen dua edince, ağlamayı kesti.

İsa, bu hikmeti görünce ibret aldı. Onun yanında dünyalık olarak bir tahta çanak (keşkül), iğne ve asa vardı. Üçünü de orada bıraktı. Aynı şekilde, dünyaya sevgi besleyen, Allah’ın azap ve cezalarından kurtulmaz. [Peygamber] A.S.’nin buyurduğu gibi: [106b] “[ed-dünya] bahrün amîkun, kesîru’n-nâsi yagraku fihâ”. Yani bu dünya derin bir denizdir ve insanoğullarının çoğu onun içinde boğulur. Zahidin ameli; gece gündüz ibadet etmek, Allah’tan korkmak, O’ndan ümit kesmemek, dünya işlerine bağlı kalmamak ve ahiret için çalışmaktır.³³

Üçüncü bölüm ariflerdir. Bunların aslı sudur. Onlar marifet ehlidir. Su temizdir ve temizleyicidir. Su, bir kabın içine girerse, o kabın renginde görünür, onunla karışmaz. Rengi bellidir. Pislği dışarı atar. Arifler de arıdır ve asıllarıyla buluşurlar. Arifler katında Tanrı’ya ortak koşmak (şirk), pislktir. İçlerini ondan temizlerler, onu kalplerinden söküp atarlar ve hem kendilerini hem de başkalarını arıtırlar. Bil ki kendisini arıtamayan,

³² Saa’deddin çevirisinde “/4a/pes bu ayet Tevrat’ta ve İncil’de ve Zebur’da ve Furkan’da var mıdır?” sorusu ve Dağ’ın yanıtı da yazılıdır.

³³ Saa’deddin çevirisindeki zahidlere ilişkin “**kendi bildikleriyle yetindikleri, nereden gelip nereye gittiklerini bilmedikleri; onlara doğru yolun (hidayet) kapısı açılmadığı ve ancak kendi çabalarıyla Tanrıyı yad ettikleri (anımsadıkları)**” biçiminde açıklamalar /5a/ özellikle atlanmış görüntüyor.)

başkasını da arıtamaz. ³⁴ Şeriat katında, pislik (necaset) giysi ve bedene bulaşırsa, suyla yıkanınca temiz olur. Arifler katında ise giysi [107a]ve beden suyla temizlenemez. Abdestle de temiz olmaz. Çünkü yıkayan temiz olmadıkça yıkanan da temiz olmaz. İnsanoğlunun mutlaka suya ihtiyacı vardır. Abdest almak için su zorunludur. Namaz kılmak için abdest zorunludur. Allah’a ibadet zorunludur. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Beni tanımadıktan sonra, her dilin beni zikretmesi, her bedeninin bana ibadet etmesi ve her ibadetin kabul olunması neye yarar?.” Biliniz ki insanın yaramaz fiilden sakınması gerekir. İnsan arı olmazsa, onun yaptığı işe şeytan karışır. İnanmazsan, bir kabın içine biraz içki (khamr) koy, ağzını kapat ve denize at. ³⁵ Kabın dışını on defa yıka. On yıl geçse de onun içi temizlenmez ve içindeki yine içkidir.

Başka bir örnek; bir kuyuya bir damla içki düşse, kuyunun bütün suyu boşaltılıp yere dökülse, suyun döküldüğü yerde ot bitse ve koyun [107b] bu otlardan yerse, onun eti yenmez, çünkü takva ehline (Allah’tan korkarak çok ibadet edenlere) göre haramdır. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; kurtuluşa ermek için bunlardan uzak durun.” (K. 5, 90). Bir içki damlası kuyuya düşünce, o kuyunun suyundan bitki yeşerse ve koyun ondan yerse, koyunun eti haram olur. Çünkü içki, şeytanın işidir. Kalplerinde kibir, haset, açgözlülük, gıybet,

³⁴ Saa’deddin çevirisinde “/5b/âriflerin kendi arılığı ve arıttığı nedir?” Sorulup, yanıt aranıyor: “**Cevab virdiler kim ârifler katında her sözün üç yüz yüzi ve bir ardı vardır ve ayruklar katında her sözün yetmiş iki yüzi ve bir ardı vardır; pes ayruklar bilmezliklerinden kelimenin ardın söylerler, kendülerin odlu eylerler. Velâkin ârifler her bir kelimenin yüzün söylerler**” Fakih ârifleri tanımlayan bu bâtni anlamlandırmayı da gereksiz bulmuş.

³⁵ İncelediğimiz ve değişik yüzyıllarda istinsah edilmiş Molla Saa’deddin çevirisi Makâlât nüshalarından en eskisi (1424 tarihli) olan Sefer Aytakin yayınında “**bir kabın içine murdar nesne koy**” geçmektedir. Diğerlerinde *suci* (içki) yazılıdır, burada *khamr* (içki,şarap) olduğu gibi. Çok büyük olasılıkla original (yazar) nüshasında *necaset* (pislik) geçmekteydi. Uzun Fakih bin Hasan belki orijinale en yakın metinden kopya ettiği halde, şeriata aykırı gördüğü söylemleri değiştirdiği ya da attığı açıktır. Yukarıda verilen önekte “**vücuda ve giysiye değip kirleten necaset (pislik)**” oluyor, ama nedense kabı ve kuyuyu kirlletirken içkiye (khamr) dönüşüyor. Arkasından şaraba ilişkin Kur’an ayeti konuyor.

kahkaha ve bu tür maskaralıklar bulunanların vay haline. Çünkü bütün bunlar şeytanın işidir. Kalbinde bunları barındıran kişi, Allah'ın azabından kurtulmaz. Temizlenmek için suyla yıkanan kişi, bunlardan arınmaz. Böyle bir kişi ibadette bulunsa da bütün ibadetleri boşa gider. Onun durumuyla şeytanın durumu aynıdır, hatta o kişi, şeytanın vekilidir. Şeytanın en şiddetli eylemleri bu sekiz şeydir. Arifin aslı sudandır. Suyun aslı cevherdir. Cevherin aslı Yüce Tanrı'nın kudretindedir. [108a] Arifin içinde pislik barınmaz.³⁶

Dördüncü bölüm, sevenlerdir (muhiplerdir). Bunların aslı topraktır. Toprağın görevi teslim olmak ve kabullenmektir, yani teslimiyete razı olmanın simgesidir. Sevenlerin (muhiplerin) de teslim olmayı kabullenmesi, teslim-i rıza olması gerekir. "Kullu şey'in yerci'ü ilâ aslihi",³⁷ yani her nesne aslına döner denildiğinde; toprak toprağa, [yel yele], su suya, ve ateş de ateşe döner anlamak lazım.

Benim üç arkadaşım var. Ben öldüğüm zaman, birincisi benden ayrılır ve evimde kalır; ikincisi benden ayrılıp yolda kalır; üçüncüsü ise benimle birlikte öbür dünyaya gider. Bunların birincisi mal, ikincisi ailem ve akrabalarım, üçüncüsü ise

³⁶ Uzun Fakih burada da Saa'deddin çevirisinde mevcut olan, ârif insanın tanım ve özelliklerini betimleyen şu sadeleştirdiğimiz paragrafı, Şeriata aykırı gördüğünden atmış bulunmaktadır: **"/7b/Bu nedenledir ki ârifler ulu Tanrı sever. Çünkü onların aslı (Tanrı'nın) kendi özündendir. Aslının kendinden geldiği aslına sevmesine şaşılmamalı. Hem hatırlatmalıyız ki, âriflerin ilminin özü, kendi nefsinin bildiği yerdir inşallah. Ariflerin ibadetleri ise tefekkür, yani düşünmek, dünyayı ve ahireti terk ederek düşünce üretmektir. Himmet için bakıp onlardan hem velilik (Tanrı dostluğu) beklemek, hem de Yüce Tanrı'ya yakınlaşmayı arzulamaktır. Ayrıca ârifler içinde buldukları (manevi) hallerini cümle varlığa değiştirirler ve bundan kötü bir endişeye kapılmazlar; onların durumları işte bundan ibarettir."**

³⁷ Fakih b. Hasan, bu sözü sahih kabul etmemiş olmalı ki, Peygamberin hadisi olarak vermemiş. Örnek verilen önemli bir ayeti ve açıklamasını de atmış: **"/8a/peş muhibler ârife sual ider kim ârif hakkında Çalap Teâlâ Kuran içinde buyurdu kim min-ha halaka-kum ve fi-ha nuidu-kum ve min-ha nahrucu-kum taretan uhra ayet (K.20, 55) manası budur kim yani şundan geldik kim ana girü döneriz ve hem ahir girü andan çıkaruz demek olur."**

amellerim ve ibadetlerimdir.³⁸ Sevenlerin amelleri (eylemleri) yakarıştır (münacat), seyirdir (ruhsal geziye çıkmaktır) ve müşahededir (tanrısal alemi gözlemlemek); Tanrı'nın tekliğini hakkıyla bilmek, kendilerini (Tanrı'da) yitirmek, pislikten arınıp halleri bir olmaktır (Tanrı'yla birleşmek, bir olmaktır).

Soru: Sevenler (muhipler), Yüce Tanrı'yı nasıl tanıdı? Cevap: Bazılarına göre, [108b]O'nun özellikleri ve nitelikleri yoktur. O'nun anlatımıyla O'nu tanıdılar.³⁹ İnsan kendini tanıyınca O'nu tanır. (Peygamber) A.S.'ın buyurduğu gibi: "Kim kendini tanırsa, Rabbini de tanır". Sevenin (muhibbin) sözünün doğruluğu, sadece insan (âdem) görünüşündedir. Kim kendini tanımazsa, [Rabbini] tanımaz. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Biz ona, şahdamarından daha yakınız." (K. 50, 16)⁴⁰ Peygamber A.S. şöyle buyurmaktadır: "Veli, 'Ya Rab' derse, Yüce Tanrı 'Lebbeyk' diye cevap verir. Lebbeyk (buyur) sözü, velinin kulağına çarpar, bu iki söz birleşir ve aralarından nur çıkar. Bu nurun parlaklığından, yedi(nci) göğün altında sonsuz ve sınırsız binlerce çiçek biter; hatta...⁴¹ dünya rahmetle dolar ve aydınlanır; yedi göğün melekleri hepsi birbirlerini müjdelerler ve "Bugün kutlu bir gündür. Bize hoş bir koku geliyor." derler. Bu çiçekleri toplar ve [109a] bu güzel çiçeklerle (sekiz) cenneti süslerler. Bu

³⁸ Saa'deddin çevirisinde burada âriften sevene bir soru ve açıklayıcı bir yanıt var. İşte Fakih'in gereksiz görerek attığı satırlar: **"/8b/ bil kim aslı aslına döner dediğine delildir ve hem ârif dahi muhibbe sorar ki aslında ata mı yeğdür ve ana mı yeğdür ve çoklar öyle aydırlar kim ata asıldır ve ana kökdür amma bizüm katımızda ana asıldır ve ata kökdür zirâ kim aslı tohumdur yere ekilicek kök olur.**" Karşılaştığımız diğer Makâlât metinlerinde "ata asıl ana köktür" geçmekte. Bizim metinde müstensih'in hatalı yazdığı, son cümledeki açıklamadan anlaşılmaktadır.

³⁹ Bu, şeriat ehli Uzun Fakih'in kendi yanıtı. Saa'deddin çevirisindeki bâtni yanıt şöyledir: **"/9a/eger muhibbe sorurlarsa kim Tengri nite (nice, nasıl) bildün? dirlerse pes muhibler cevap virürler kim Tengri'yi kendümüzden bildük ve hem kendümüzü Çalap Teâlâ ile bildük dirler.**"

⁴⁰ Burada da **"amma cân anınçün dirilür kim dördüncü cân mârifetdür beşinci cân işkdür/9a/"** cümlesi atılmış.

⁴¹ Burada 'hatta'nın /9b/üzeri çizilerek, Saa'deddin çevirisinde bu sözcükle başlayan ve beş satır içinde, altıncı gökten birinci göğe kadar aralarına dolan lâtif çiçek kokusu, anber, reyhan, misk ve gül kokularını anlatan kısım yoktur. Açıkça görülüyorki, müstensih Fakih, elindeki Arapça metinden bu satırları bilinçli olarak kopyalamamış, atlamıştır.

çiçeklerin adları gül ve reyhandır. Velilerden bir velinin ölümü yaklaştığında, bu çiçeklerden getirip ona koklatırsanız, kokusu onun damarlarına girer ve ruhun çıkışını kolaylaştırır; böylece ruhunu aşkla teslim eder.

Hikâye:

Mısırlı kadınlar Yusuf'u gördüklerinde hayran oldular ve ellerini kestiler. Yaranın acısını duymadılar. Dost, coşkudan dolayı, dostun aşkından yaranın acısını duymaz. Arifler, nefislerinden pislikleri gidermedikleri ⁴² sürece ruhlarını teslim edemezler. Demir ile taş birbirine vurulursa, ateş çıkar, bu ateşin dumanı göğe yükselir ve ateş ocakta kalır. Bu gül ve bu reyhan, aşkın çiçeğidir. Çiçekler aşktır, ateş ise Yüce Tanrı'nın aşkıdır. Bu ateşi bütün dünya kaplamıştır.

[109b]Bu ateşin ocağı, velilerin gönlüdür. Aşk, cana hareket getirir ve yakar. [Muhabbetin] kızgın ateşi, bu ateşin hararetiyle tutuşur. Bu garip hikmet; Yüce Tanrı'nın "Lebbeyk" ve velinin ise "Ya Rab" demesinden olur. Çünkü "Ya Rab!" demek, en yüce ibadettir. ⁴³ Ve Kişinin "O en güzeldir" demesinden daha güzel bir şeydir. Bunu demek kolay değildir. Tanrı'dan nasipleri olanların dışında, kolaydır demek yalandır. Bu sözde birçok anlamlar olduğunu bil. Gece gündüz Tanrı'yı anmakla, zikirle uğraşan, bütün zahmetlerden kurtulur ve Yüce Tanrı'nın izniyle O'nun rahmetine kavuşur.

2. Şeytan'ın Durumları Bölümü

Bil ki nefis, şeytanın vekilidir ve onun yardımcıları büyülenme (kibir), kıskançlık, cimrilik, açgözlülük, öfke, dedikodu, kahkaha

⁴² Saa'deddin çevirisinde "/10a/kendi muratlarını gidermeyince/görmeyince"

⁴³ Saa'deddin çevirisinde "/10b/ Sühan-ı İlahi, yani tanrısal sözdür bu. Nitekim ol âlem fahri Muhammed Mustafa buyurur kim, her kimin tâati (ibadetleri) yoğsa kamu ettiği hayr kabul olmaz. Pes bil gel kim ki ulu tâat 'ya rab' dimekdür. Amma ihlâs ile ya rab demeklik genez (kolay) değildir. " Bu hadisi yazmak da, sadece beş vakit namaz , otuz gün oruç ve haccı ibadet bilen Sünni müstensih Fakih'in işine gelmemiş. Kişinin "O en güzeldir" demesinden daha güzel bir şeydir, gibi ilgisiz bir cümle eklemiştir.

ve maskaralıktır. ⁴⁴Kıskançlık, cimrilik ve açgözlülük; dünyadan elini eteğini çekmekle yok olur.[110a] Öfke, dedikodu, kahkaha ve maskaralık ise kanaat ve perhizkârlıkla ortadan kalkar. Bunların tümünü sabır ve inanç (iman) götürür. Büyüklenmenin (kibrin) aslı şeytandır. Miskinliğin/fakirliğin (meskenetin) aslı Tanrı'dandır. Kibir ortaya çıkınca, kuşkusuz miskinlik (meskenet, alçakgönüllülük) yenilgiye uğrar. Kıskançlığın aslı şeytandır. Yumuşaklığın (hilmin) aslı Tanrı'dandır. Kıskançlık, yumuşaklığı (hilmi) yokeder. Cimriliğin aslı şeytandan, cömertlik ise Tanrı'dandır. Cimrilik ortaya çıkınca, cömertlik yok olur. Cömertlik dört türdür: Zengin malıyla, fakirin bedeniyle, âşığın canıyla, arifin ise gönlüyle cömertlik yapmasıdır. Kuşkusuz sureti Yüce Tanrı'nın (dileğine) göndermek gerektir. Tanrı'nın buyruğu bizim için farzdır ve yapılması kaçınılmazdır. Tanrı'nın isteği terk edilmez. Çünkü edep isteği, korumayı (hıfz) sever (arzular); koruma isteği, kanaati sever; kanaat isteği,[110b] sabrı sever; sabır isteği, utanmayı (hayâ) sever; utanma (hayâ) isteği, cömertliği sever; cömertlik isteği, miskinliği sever; miskinlik isteği, yumuşaklığı (hilm) ⁴⁵ sever; yumuşaklık (hilm) isteği, marifeti (arifliği) sever. Marifet isteği, canı sever; can isteği, akıllı sever; akıl isteği, Yüce Tanrı'yı sever. Yüce Tanrı da, buyruğunu yerine getireni ve bu on iki nesneyi uygulayanı sever. Bu nesnelere birbirlerinin vekilidir. Çünkü onlar askerlerin başıdır. İncanın (imanın), bu nesnelere koruması gerekir. Bu on iki türden birisi eksik kalırsa, inanç/iman tamamlanmış olmaz. Bu nesnelere korumayan kişi, Yüce Tanrı'dan uzaktır ve onu görmekten yoksun kalır. Bu durumdan Tanrı'ya sığınırız. ⁴⁶

⁴⁴ Saa'deddin çevirisinde, bu kötü fiillerin Şeytan'ın muhafızları olduğu belirtilir ve onlardan korunmak için “/11a/Peş yüreğin sol kulağında yedi kal'a vardur ve her kal'ada bir dizdar (kale muhafızı) vardur. Ol kal'alara müvekkeldür(vekil edilmiştir). Degme bir dizdarın yüz bin haşedi (askeri) vardur. Degme bir haşedin yüz bin subaşısı(güvenlikçisi) vardur” biçiminde geniş bir açıklama bulunmaktadır.

⁴⁵ Saa'deddin çevirisinde “hilm” değil “**ilim**”/12a/ yazılıdır.

⁴⁶ Bu son cümleyi Fakih'in kendisi eklemiştir.

Maskaralık isteği, gülmeyi sever; gülme isteği, dedikoduyu sever; dedikodu isteği, fkkeyi sever; öfke isteği, açgözlülüğü sever; açgözlülük isteği, cimriliği sever; cimrilik isteği, kiskanlığı sever; kiskanlık isteği, byklenmeyi (kibir) sever; [111a] büyüklenme (kibir) isteği, bedeni sever; beden isteği, arzuyu (heva) sever; arzu (heva) isteği, nefsi sever; nefis isteği, İblis'i sever; İblis'in isteği, Yüce Tanrı'yı sevmez. Çünkü bu on iki tre, İblis vekildir. Kişi, bu on iki tre üstün gelmezse, Yüce Tanrı'ya yol bulamaz. Yani Tanrı'nın askerleri, şeytanın askerlerini yenmezse, Tanrı'nın azabından kurtulmak mümkün olmaz. Bu nesnelere belirtisi; can, ruhsal (manevi) sohbeti sever. Ruhsal sohbet, özgürlüğün belirtisidir.

Yüce Tanrı, dört nesneye dayanan dört kişiye emretmiştir. Benlik iddiasında bulunan üç kişi, helâk olur. **Birincisi;** İblis, ateşe dayanır. Ateşten çıkamaz, onun içinde kalır.çünkü Yüce Tanrı'ya , “Beni ateşten yarattın, onu ise balçıktan” (K.5,12) dedi. **İkincisi;** Firavun, [111b]Kıptilere dayandı. Sonuçta onların hepsi denizde boğuldurur. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “Firavun ve ailesini denizde boğduk, siz de görüyorsunuz” (K. 2,50). **ncs;** Karun, kendi malına dayandı. Sonuçta maliyla helâk oldu. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “Sonunda onu da, konağını da yerin dibine geçirdik.” (K. 28, 81). **Dördüncüsü;** Muhammed Mustafa, O'na olan yakınlığına dayanırdı. Sonuçta, Yüce Tanrı'ya sadece Muhammed Mustafa yakınlıştırılmıştır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “Onları sever, onlar da onu severler” (K, 2/165).⁴⁷

Kim bu sözleri anlar ve Tanrı ile şeytan arasındaki farkı ayırt edebilirse, kendini tanımış olur. Kim kendini tanırsa, aşka kapılır ve kendisini Tanrı'ya yaklaştırır. Bu sözleri anlamayan ve kendini tanımayan kişi ise insan görüntüsündedir; ancak insan mertebesinde değildir. O, vebal içinde batmıştır. Bunları uygulamadığı için, kıyamet günü cezasını çekecektir. Yetmiş yılı

⁴⁷ Saa'deddin çevirisinde burada her üçü için “/13a/Pes Hak Teâlâ buyurur kim dostu dosttan ayırmayam dedi” cümlesi kullanılmış. Ayrıca 1569-70 tarihli bizim çalıştığımız nüshada “Ebu'l Hekemin'e dayandığı için helak edilen Ebu Cehl” rneği ve fazladan birkaç ayet bulunmakta.”

dedikodu ile geçirmek,[112a] bir saat düşünmeye eşittir. Yetmiş yılı düşünerek geçirmek, bir saat yakarışa (münacat) eşittir. Çünkü dedikodu, kuşku mahiyetindedir. Zahid kişinin Tanrı'ya ibadet etmesi bilmeden yapılan muameledir. Seven kişinin yakarışı, Tanrı'nın sanatına-işine uygun ibadettir. Bâtın (gizli) ilmi bilen, daima gönül şehrinde arayıp durur ve gaflet içinde olmaz. Aklın üç özelliği var: İkiyüzlülük (riya) ve açgözlülüğü (tamah) gönül şehriden söküp atar. **Birincisi**, sabır; **ikincisi**, utanma (haya); **üçüncüsü**, kanaat. Şeytan bunlardan korkar. Bu üç nesneyle şeytanın yenildiği bilinir. Bunlar, aklın cesur askerlerindedir. Ama (değme) insanlar adam sayılmaz. Abid, zahid ve arifin ibadetleri ve durumları birbirlerinin katında uygun düşmez. Ancak sevenlerin katında uygun. Çünkü zahid ile abid (ibadet eden) dava ehli; sevenler(muhipler) ise mana ehlidir. ⁴⁸

3. { Marifet Ve } Şeriat Makamları Bölümü

[112b] Evliyalar kutbu ⁴⁹şöyle buyurmuştur: Kul, kırk makamda Yüce Tanrı'ya ulaşır. ⁵⁰Bunların on tanesi şeriat, on tanesi tarikat, on tanesi marifet, on tanesi ise hakikat üzerinedir. Birincisi imanı ispatlamak. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır". Kim "iman, ten üzerinedir" derse, hatalıdır. "Ruh üzerinedir" derse yine hatalıdır. Ariflere göre imanın akıl ile bilinmesi gerekir. Zahirde ise dil ve gönül ile bilinmelidir. Kim Tanrı'nın tekliğine kalbi ile tanıklık etmezse, o mutlak olarak kâfirdir. Dili ile

⁴⁸ Saa'deddin çevirisinde bölüm şöyle bitiriliyor: **"/15a/Pes imdi aziz-i men(azizim) muhiblerün şerhi çohdur ve işidelimdür illakim, anların haline akl irmeğe ve gönül dolenmege ve suret duymaga. Bu kadar söz yeter yâd kıldık. Bâkîsini [ne kim var Allah bilür]. Sadeleştirsek; 'şimdi azizim bu nedenle sevenlerin açıklanması çok ve uzundur, duyalım. İlla ki, onların hallerine akıl erdirmek, gönülleri doyurmak, hallerini görünür kılmak için bu kadarlık anımsatma yeter. Gerisin Tanrı bilir"**

⁴⁹ Kuşkusuz Hacı Bektaş Veli kastediliyor ki, Saa'deddin çevirisi nüshalarında **"ol Kutbu'l âlem" /15a/** olarak nitelenmektedir.)

⁵⁰ Saa'deddin çevirisinin bazı nüshalarında bölüm başlığı **"Âdem Tanrı'ya kaç makâmda irer anı bildürür"**

söylemez, kalbi ile de onaylamazsa, o münafıktır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Münafıklar, ateşin en alt derecesindedirler" [Kur'an, 4, 145]. Amel, imandan başka bir şeydir. İman, ibadettir. Ama her ibadet imana ulaşamaz. İsyan, küfürdür. Her isyan küfre varmaz.⁵¹

[113a] Rahmanın aslı, iman; şeytanın aslı ise kuşkudur. O, bir afettir. Ondan Tanrı'ya sığınırız. Çünkü iman, akla dayanır. Akıl, sultandır. İman, bedende onun (akıl) vekilidir. Sultan giderse, vekil de gider. Örneğin; iman, hazine; akıl, hazineyi koruyan kişi; şeytan ise hırsızdır. Hazinadar, hazinenin kapısından ayrılırsa; şeytan, hazinede ne varsa çalıp götürür. Başka bir örnek; iman, koyun; akıl, çoban; şeytan ise kurttur. Çoban, kuzunun yanından ayrılırsa, kurt, kuzuyu yer. Başka bir örnek; iman, süt; akıl, bekçi (korucu); şeytan ise köpektir. Bunların üçü aynı evde kalıyorlar. Korucu giderse, köpek sütü içer. İman, Tanrı'yı onaylamak, Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek ve O'nun uyardığı şeylerden uzak durmaktır. Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmeyen, O'nun teklifini onaylamamış demektir, inancı da tam değildir.

[113b] Her kul için üç yüz altmış melek görevlendirilmiştir. Bu melekler arasında, o kulun edepsizlik etmesi, o kişinin gaflet içinde oluşundan ve bu meleklerle inanmadığından dolaydır. Aynı zamanda Allah'ın kitabına inanman gerekir. Kişinin içinde büyüklenme (kibir), kıskançlık (haset), cimrilik, açgözlülük, öfke, dedikodu (gıybet), kahkaha ve maskaralık olsa, hangi kitap onun imanının eksiksiz (iman ehli) olduğunu kabul eder? Tanrı'nın velilerine inanmak (kabul ve tasdik etmek) imandır. Çünkü Yüce Tanrı'nın dostları, miskinliği kabul ettiler; ikiliği bırakıp teklife yöneldiler. Böylece kolay yolda yürüyüp gittiler.⁵²

Peygamber (A.S.) "Bir gün tok oluyorum, iki gün aç kalıyorum" diye buyurmuştur. Bunun anlamı, Peygamber, bütün velilere,

⁵¹ Burada iki Kur'an ayeti ve açıklamaları atlanmıştır./15b/

⁵² Saa'deddin çevirisindeki bunu kanıtlayan "**Kavlehu Teâlâ inne me'a'l-usri yusran. (K. 94, 5: Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık da vardır.)**" /16b/ ayeti atılmış.

yasaklardan kaçınmalarını, doğru yolda yürümelerini, akıl ve dinin kötü gördüğü (münkerat) ve Allah'ın yasakladığı (menhiyat) ve şeytanın yaptığı şeylerden uzaklaşmalarını emretmiştir.

Ey iman edenler, [114a]Allah'a olan ibadetinizi yerine getirmeden ve Allah'a karşı şükcrünüzü eda etmeden, helal ve haram şeylerden giyinmemeniz gerekir. Ey Tanrı'nın kulları, kendi özünüzü bilerseniz, bu kapı iman kapısıdır; Allah'ın rahmeti ve O'nun peygamberinin (A.S.) şefaati sizin üzerinize olur. Kendi özünüzü bilmezseniz, bu kapı ümitsizlik kapısıdır; Allah'ın gazabı da sizin üzerinize olur. Bazı inananlar, bütün ömürlerini Hakk'a giden kapıda ağlayarak geçirdiler; yolu ve aracı (vesileyi) ilk onlar buldular. Siz, Yüce Tanrı'dan korkmaksızın hayatınızı geçiriyorsunuz, Yüce Tanrı'nın emrettiklerini yerine getirmiyorsunuz, uyardığı şeylerden uzak durmuyorsunuz, inancınızda da kuşku vardır, Allah'a giden yolu bulamadınız ve öyleyse O'nun azabından kurtulamazsınız.

Şeriatın **ilk makamı** iman etmektir. Yüce Tanrı (Kur'an'ın birçok ayetinde "Ey iman edenler!" diye buyurur. **İkinci makam**, ilim öğrenmektir. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte [114b] olduğunuz Kitap uyarınca Allah'ın istediği halis ve dindar kullar olun." (K. 3/79). **Üçüncü makam** namazdır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Namaz kılınız" (K.2, 110). **Dördüncüsü** oruçtur. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Ey iman edenler, oruç sizin için farz kılındı" (Kur'an ayeti değil, hadis olabilir?). **Beşincisi** zekâttır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Zekât veriniz" (K.2, 110). **Altıncısı**, yolculuğuna gücü yetenlerin Hacc'a gitmesidir. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi" (K. 3/97). **Yedincisi**, gaza (savaş) etmektir. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Allah yolunda en iyi şekilde gaza ediniz". **Sekizincisi**, cenabete karşı gusüldür (yıkanmak). Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Cenabet olduğunuz zaman

temizleniniz” (Kur’an ayeti değil, hadis olabilir.).⁵³ **Dokuzuncu (dördüncü)** makam, helal kazanmak, Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “...iyi ve güzel olanlarından yiyin” (K. 2, 57) ve faizi (riba) haram bilmektir. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Allah, alışverişi helal kıldı, faizi ise haram kıldı” (K.2,275).

Onuncu (beşinci) makam, helal evlilik yapmaktır. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Kadınlardan sizin için uygun olanı nikâhınıza alın” (K.4, 20). **Onbirinci (altıncı)** makam; aybaşı (hayz), nifas (doğumdan sonra akan kan) ve itizâl (köşeye çekilme, inziva) durumlarında birleşmenin (cima) haram olduğunu bilmektir. Yüce [115a] Tanrı’nın buyurduğu gibi: “aybaşı (hayz) durumlarında kadınlardan uzak durun” (K. 4, 23). **On ikinci (yedinci)** makam, sünnet-i müekkeke topluluğudur (cemaatidir). Peygamber (A.S.) şöyle buyurmuştur: “Toplu kılınan namaz, bireysel kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür.” **On üçüncü makam (sekizinci)**, şefkattir. Peygamber (A.S.) “Şefkat, imandandır” diye buyurmuştur. ⁵⁴ **On dördüncü (dokuzuncu)** makam, temiz yemektir (ve temiz giymektir’i atmış Fakih). Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Size rızık olarak verdiğimiz temiz şeylerden yiyin” (K.2, 172). **On beşinci (onuncu)** makam, emr-i maruf’u (iyilik/doğruluk buyruğu) tutmak ve kötü eylemlerden uzak durmaktır (nehy-i münker). Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “İyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar” (K.65,3). Doğrusunu Allah bilir.⁵⁵

4. Tarikat’ın Makamları Bölümü

⁵³ Saa’deddin çevirisinde “/17b/Üçüncü makâmı namaz, zekât virmezdür, oruç tutmaktır. Gücü yittükçe hacca varmaktır ve hem gazadır ve hem cenabetten arunmaktır.” Üçüncü ve tek makam olarak bu zahiri (Şeriat) tapınma ve eylemleri Fakih çok daha fazla önemseydiğinden, original metnin dışına çıkarak herbirini ayrı ayrı birer makam olarak nitelemiştir.

⁵⁴ Son iki makam için Fetih. 48,23 ve Bakara.2,27 ayetlerini/18a/ kullanmamış Fakih.

⁵⁵ Saa’deddin çevirisinde bölümün sonu “**Pes bu kadar ayat-ı beyyinat dükelisi iman ehli için gelmiştir. Ve el-bâkî malumun;** yani bu kadar ayet ve açıklamalar tamamıyla iman ehli için gelmiştir .Ve geri kalan bilindir” sözleriyle bitirilir.

Birinci makam, Pirden (Kâmil Şeyh) el alıp günahlarından tövbe etmektir. [Yüce Tanrı'nın] buyurduğu gibi: "Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı sarılın" (K. 3, 103). Yine Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Nasuh tövbesi ile Allah'a tövbe ediniz" (K. 66, 8). Kul, kötü durumdan ve günahlardan dönerse, Yüce Tanrı onun günahlarını bağışlar. [115b]Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "O'na dönmeleri için tövbelerini kabul etti" (K. 9, 118). Ey Tanrı'nın kulları, yetmiş yılın günahlarının kefareti bir özürdür. Özrü (ve) tevekkülü (öne) alınız. Çünkü tevekkül ehlinin hataları az, yüzü ak olur. Özür dilemek, kuldand; kabul etmek Allah'tandır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Kim Allah'a tevekkül ederse (dayanırsa), O, ona yeter." (K. 65, 3). Şükretmek, kuldand; [rızkını] artırmak Tanrı'dandır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir" (K. 39, 10). Özrünü bilip tövbe etmek, kuldand; kabul etmek, Yüce Allah'tandır. Buyurduğu gibi: "Ancak O, kullarının tövbesini kabul eder" (K. 9, 104). Cebbar ve Gaffar olan Yüce Tanrı, şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu bir günah işlerse, iki yüz yıl –başka bir rivayete göre yetmiş yıl– ağlamadığı sürece onun tövbesini kabul etmem. Günahkâr olanlarınız bana tövbe etsinler, ben kabul edeyim. Çünkü tövbeleri benden başka kabul edecek kimse yok, benden başka bağışlayıcı kimse yok." ⁵⁶

[116a] **Tarikatın ikinci makamı, mürit olmaktır.** Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Bilmiyorsanız, bilenlere sorun" (K. 21, 7). Mürit (talip), üç türlü olur. **Birincisi** mutlak mürittir. **İkincisi** mecazi mürittir. **Üçüncüsü** mürtet mürittir. Mutlak mürit, bütün durumlarda kin tutmayan (buğz etmeyen), kanıt (hüccet) getirmeyen ve el alıp onun aracılığıyla tövbe ettiği piriyle (şeyhle) tartışmayan mürittir. Mecazi mürit, zahirde

⁵⁶ Saa'deddin çevirisi nüshalarında Âdem'in bir günahı yüzünden iki yüz yıl – bazılarında üçyüz elli yıl- ağladıktan sonra tövbesinin, Nuh peygamberin de çok yalvardığı için dualarının Tanrı tarafından kabul edildiği uzunca anlatılmakta ve Kur'an'dan 5-6 ayet kanıt olarak verilip; Tanrı'nın tövbeleri kabul edici, tek bağışlayıcı ve ödüllendirici nitelikleri yarım varak/19b/ boyunca vurgulanmaktadır. Fakih fazlalık olarak görmüş olmalı ki bunları atarak istinsahını (kopyalamayı) kısaltarak sürdürmüştü.

(dışından) pirin dileğinde, batında (içinden) ise kendi dileğinde olan mürittir. Mürted mürit ise, pirini farklı bir durumda gördüğünde yüzünü çeviren mürittir.

Üçüncü makam, saçını kesmektir. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarını kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a giriniz." (K. 4, 27).

Dördüncü makam, mücahede (nefsiyle savaşmak) ve yanmaktır. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "yakıtı insan ve taş olan..." (K. 2, 24).

Beşinci makam, hizmet etmektir. (Peygamberin) buyurduğu gibi "Hizmet edene hizmet edilir".

[116b] **Altıncı makam, korkudur.** ⁵⁷

Yedinci makam, ümit etmektir (reca). Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin". (K. 39, 53).

Sekizinci (makam); hırka, zembil, makas, seccade, ibret, hidayet ve yüceliktir (izzettir). ⁵⁸

Dokuzuncu makam; makam sahibi, topluluk (cemiyet) sahibi, öğüt sahibi ve sevgi sahibi olmak.

Onuncu makam; aşk, özlem (şevk), safa ve yoksulluktur (fakr). Peygamber (A.S.), "Yoksulluk, övüncümdür" diye buyurmuştur. ⁵⁹

⁵⁷ Saa'deddin çevirisinde bulunan "**Kavlehu Teâlâ fefirru ile Allah. (K. 51, 50: Tanrı buyurur ki, "öyleyse Tanrı'ya koşunuz" /20b/** ayeti atlanmış.

⁵⁸ K. 65, 3: "**Şüphesi Tanrı,emri yerine getirilendir. Tanrı her şey için bir ölçü koymuştur**" ayeti kullanılmamış./20b/

⁵⁹ Uzun Fakih, dokuz ve onuncu makam için Saa'deddin çevirisindeki Kavlehu Teâlâ yuhibbuhum ve yuhibbunehu. (K. 5, 54: buyurmuştur ki, "Tanrı onları, onlar da Tanrı'yı severler") ve Kavlehu Teâlâ teveffeni müslimen ve elhıkni bei's-salihin. (K. 12, 101: Beni müslüman olarak öldür ve beni salihler arasına kat.) ayetlerini atlamış.

On birinci makam, candır (ruh). Can, cana dokunursa, sevgi ve zevk ortaya çıkar. Bunda şaşılacak bir durum yoktur.⁶⁰

5. Marifet'in {Ve Tarikat} Makamları Bölümü

Birinci makamı, edeptir.

İkinci makamı, korkudur.

Üçüncü makamı, kanaattır.

Dördüncü makam, sabırdır.

Beşinci makam, hayadır (utanma).

Altıncı makamı, cömertliktir.

Yedinci makamı, ilimdir.

Sekizinci makamı, miskinliktir.

Dokuzuncu makamı, marifettir.

Onuncu makamı,[117a] kendini bilmektir.⁶¹

Hakikatin ilk makamı ise, topraktır. **İkincisi**, yetmiş iki milleti ayıplamamaktır. **Üçüncüsü**, elinden geleni engellememektir (yapmaktır). **Dördüncüsü**, yaratılmışların (mahlûk), kendisinden ve eylemlerinden güven içinde olmasıdır. **Beşincisi**, konuğa ikramda bulunmaktır.⁶²

⁶⁰ Tanrı Saa'deddin çevirisi nüshalarından Aytekin yayınında "**Zira bu makam candır**" denilerek onuncu makamın açıklaması içinde verilir. Ayrıca Fakih'te olmayan "**Zirâ kim ışk nasib-i ilâhidür. Her kime kim degse belürtse gerekdür. Bâki malum, yani; çünkü aşk tanrısal nasiptir, kime değerse belli olması gerekir. Gerisi bilinir**" /20b/ cümleleriyle açıklama son bulur.

⁶¹ Saa'deddin çevirisi nüshalarında: "**Nitekim Hazreti Resul buyurur: Men arefe nefsuhu fe-kad arefe rabbihu, yani; kendini bilen Tanrıyı bilir/21a/**"

⁶² Fakih b. Hasan Hakikat Kapısı'nın beşinci makamını anlamsız bir biçimde ve sorumsuzca, ama bilinçli olarak değiştirmiştir. Çünkü Fakih'in eğitimini aldığı ve bağlı bulunduğu Şeriat'a, zahiri İslami ilimlere tamamen aykırıdır: Saa'deddin çevirilerinde "**Beşinci makâmı mülk ıssına yüz sürüb yüzsuyun hâsıl kılmakdur. Zirâ kim vahdet dahi andadur, vahdet evindedir./21b/**" biçiminde verilir. Bu cümlenin bânîni tasavvufta anlamı derindir: Evrenin sahibine, yani Tanrı'nın huzuruna varıp, Kaygusuz Abdal'ın 'Veliler, araya Cebrail'i koymadan yüzyüze sohbet ederler'dediği gibi O'na yüzünü sürmek, sohbete oturmaktır. Bu makamda muhib, artık birlik (vahdet) evindedir; Tanrısal birliği yaşamaya başlar, O'nda yokolup tanrılaşacaktır. Yani, Diyanet'in Makâlât yayınındaki gibi (s.78, 81) beşinci makam, "**Vahdet evinde olduğu için ,mülkün mutlak sahibi Allah'ın huzurunda eğilip (namaza dolaylı gönderme var İ.K.) itibar bulmaktır**" hiç değil. 14.yüzyıldan İslâm hukukçusu (Fakih) adını taşıyan İbn

Altıncısı, hakikat sırlarından (esrar-ı hakikat) söyleşmektir.

Yedincisi, seyirdir. **Sekizincisi**, sırdır. **Dokuzuncusu**, yakarıştır (münacat). **Onuncusu**, müşahededir.⁶³

Yüce Tanrı, insanoğluna dört göz vermiştir; iki baş gözü, iki de kalp yahut gönül gözü. Baştaki iki gözle, yaratılmışları; gönüldeki iki gözle ise Tanrıyı görür.⁶⁴ Çünkü sevginin nedeni yaratıcıdır. Özlem, gönlün içinden ateş gibi ortaya çıkar, bedenine girip yayılır. Bu görüntüden (suretten) hareket ortaya çıkar. Bu hareket, yaratıcının dostluğu içindir ve helaldir. Beden, canın (ruhun) binittir (hımar/merkep). Safa ve özlem anında [117b] can ne yaparsa, beden de aynısını yapar. İkisi de dünyayı isterse, hayvanlar gibi olur. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "İşte onlar hayvan gibidirler, hatta daha şaşkıncıdır." (K. 7, 179). Ahireti isteyenler, umut (reca) ve korku (havf) ehlidir. Mevlâ'yı isteyenler ise müşahede ehlidir. Gönül gözü olmayanların

Hasan bu makamı konukseverliğe indirirken, 21.yüzyılın diyanetçi Hanefi bilginleri de gerçek anlamından saptırıyorlar. Bu makamın en geniş ve tutarlı bâtinî açıklamasını Aziz Yalçın Makâlât çalışmasında (s.222-223) yapmıştır. Aziz Yalçın'ın 1980'li yılların ortalarında yayınlamış olduğu geniş kapsamlı "*Yorum ve açıklamalarıyla Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli*" adlı kitabı, özellikle araştırmasını temellendirdiği Sefer Aytekin yayını Makâlât'ı ve kendi açıklamalarını içeren s.53 ile s.393 arası bu konuda başvurulacak önemli bir çalışmadır. Gönül ister ki yazar, "yetmiş millete bir gözle bakma" ilkesine uyarak, Alevi-Bektaşî inancı, tarih ve edebiyatını Türk milliyetçisi bakış açısıyla inceleme yanlışı yapmasaydı.

⁶³ "Esrar-ı Hakikat", Tanrısal gerçeğin sırlarıdır ve velî (ârif ya da insan-ı kâmil) ruhsal yolculuğunu (seyr'i) tamamlayarak Tanrı'ya yaklaşmış, didarını gözlediğinde (müşahede anında) yaptıkları sohbette konuşurlar sadece; bir de bu sırda ermiş canlarla. Saa'deddin çevirisinin bazı nüshalarında Hakikatın "**onuncu makâmı müşahadedür. Çalap Tengri'ye ulaşmakdur. Hevl (korku) bundadur. Yani korku yeziddür**" yazılıdır. Hünkâr'ın Tanrıya ulaşma ve didarını görmeyi yezid sözcüğüyle açıkladığı korku kavramıyla değerlendirmesi nasıl açıklanır bilemiyoruz. Herhalde Tanrıya kavuşarak o büyük bâtinî aşkı yaşamak korkunun kendisi olamaz. Ama bu büyük sevgiliyle yaşanan vuslatın (kavuşmanın) fâşedilmesinin yaratacağı korku, mel'un Yezid'in Hüseyin'e ve yakınlarına yaptığı zulüme eşdeğer görülmüş olabilir. Ve ayrıca bize göre, burada Hallacı Mansur'un meydanlarda Ene'l Hak (Ben Tanrı'yım) diye bu büyük sırrı fâşetmesi sonucu katledilmesine dolaylı gönderme vardır; korku bu olsa gerektir. Bölümün sonunda Saa'deddin'in üç kıtalık bu makamı anlatan şiiri var./21b/. Fakih b. Hasan burada bir buçuk bölümlük bir sıra atlaması yapmış: Saa'deddin çevirisinde Varak /22a/ ile /26b/'nin yarısına kadar "**Ârif Sual Eylerkim**" ve **Marifetin Maruf Cevabın Beyan Kılur(un yarısı)**" bölümleri ad verilmeden işlenmiş.

⁶⁴ Saa'deddin çevirisinde bu söz Peygamber'in hadisi olarak verilmektedir./26b/

{ gönülden } [Hak'dan] haberleri olmaz. Çünkü şeker yemeyen, onun niteliklerini duymakla tadını bilmez.⁶⁵ Can'ın üç çeşidi açıklandı. Dördüncü can marifettir. Can ise bostandır. Marifet onun suyudur. Susuz bostan için su ne kadar faydalıysa, marifet de can için o kadar faydalıdır. Yüce Tanrı, kulları için iki bostan yaptı. Birincisi din, ikincisi iman bostanı. Marifet suyu, gönül gözünden akar ve sulama yapar.⁶⁶ Bu bostanın içine bekçi koymuştur. Kim bostan ekerse, önce duvar (ip?) çeker, sonra toprağı düzenler, [118a] sonra çeşitli nimetler eker. Sonra onu sular, sonra yabancı otları ayırır. Sonra, ürünler oluncaya kadar oraya bir kuru kafa (korkuluk) diker. Ürünleri alınca, korkuluğı alıp mağaraya atar. Sonra bostanın ürünlerini akrabaları ve dostlarıyla birlikte yer ve Yüce Tanrı'ya şükreder. Yüce Tanrı, "Ey kullarım, size din bostanı ve iman bostanını ben verdim; inayetimle onu korudum, çevresine rahmetimle duvar ördüm. Gönüllerinizi miskinlikle yumuşattım. Gönülünüzde tevhid (birlik) ağacı yeşerttim. Tevhid ağacında hakikat meyvesini bitirdim. Marifet suyuyla suladım. Yabancı otlar ve dikenlerden ayıkladım. Günahlarınızı bağışladım.⁶⁷ Kıyamet günündeki afta, kendi faziletim ve kerametimle ve sizin kulluğunuz sayesinde günahlarınızı mağaraya atarım, sizi cennetimin katlarına alırım, [118b] Bütün dünya halkı (beni) görür, siz de mutlu olursunuz" diye buyurmuştur.

⁶⁵Saa'deddin çevirisinin bazı nüshalarında bir ayet ve bir hadisle açıklama yapılıyor: "**Anın çün kim hidayet azizdür Halik katında. Kavlehu Teâlâ inne Allah baliğü emrihi kad ca'ala allahu li-kulli şeyin kadiren. Kavlehu Teâlâ ve elaşiyu yuridune vechehu ma aleyke min şeyin ve ma-min isabike aleyhum min şeyin fe-tadrudehum fe-tekune min ez-zâlimin "Onların hesabından sen sorumlu değilsin, onlar da senin hesabından(yaptıklarından) sorumlu değiller.O halde onları yanından kovup da zalimlerden niye olacaksın?"** (K. 6,52) Kale en-nebi aleyhüsselam el-fakri fahri ve bihi üftehiru yevmü'l-kıyame "Peygamber buyurur ki; fakirlik övüncümdür, Kıyamette onunla övüneceğim. /27a/,/27b/"

⁶⁶ Burada açıklayıcı olarak Saa'deddin çevirisinde varolan ayet (K. 49, 7) atlanmış **28a/**.

⁶⁷ Burada da uzun bir sıra atlaması (veya atılma) görüyoruz: Varak /28b'den /32a/'nın yarısına kadar 7 sayfayı kapsayan kırk makama ilişkin belirlemeler, ayetlerle açıklamalar ve soruları içeren "**Ârif Sual Eylerkim**" ve "**Tevhid marifetlerin beyan kılur**" bölümleri atılmış, sadece yanıtları üzerinde durulmaktadır.

6. Marifet Bölümü ⁶⁸

Âlemin kutbu, “Gönül bir şehirdir” diye buyurmuştur. Yüce ve kutlu Tanrı, arştan toprağın altına kadar ne yarattıysa gönülde vardır, cinan (cennetler) bile. Bu şehirde iki sultan vardır. Birincisi rahmanî, ikincisi şeytanîdir. Rahmanî sultanın adı akıl, onun vekili (naibi) iman, güvenlik başkanı (subaşı) ise miskinliktir. Yürekte yedi kale vardır.⁶⁹ Her kalenin bir koruması/muhafızı (dizdar) vardır. Birinci korumanın adı ilimdir. İkincisi cömertlik, üçüncüsü utanma (haya), dördüncüsü sabır, beşincisi kanaat, altıncısı korku, yedincisi ise edeptir. Her dizdarın/korumanın yüz bin hizmetkârı (hadim) vardır. Bunların hepsi koruyucu ve bekçidir.⁷⁰ Yüce Tanrı’dan marifet dilediğimizde, marifet beş hil’atla (giysi) birlikte geldi. Birinci hil’at ilham, ikinci hil’at anlamak (fehmi), üçüncü hil’at aşk,[119a] dördüncü hil’at özlem (şevk), beşinci hil’at sevgidir (muhabbet). Bunlar canın içine konmuştur. Canı (bunlar) diri kıldı, akla uygun geldi ve geleni gideni anladı. Çünkü her şey canla diri olur. Can marifet aracılığıyla dirilir. Marifetli can, peygamberlerin ve velilerin canıdır.⁷¹ Marifetsiz can, hayvanların canıdır. Ölüm {üç}[iki] türdür. Bazılarının bedeni ölür, bazılarının canı ölür. Bedeni ölen, âşıktır. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Aksine onlar diridirler; Rableri yanında...” (K. 3/169). Canı ölenin ise, teni hayattadır; kendisi hastadır, kalbi ölmüştür. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Kalplerinde hastalık vardır. Allah onların hastalığını artırmıştır.” (K. 2/10).⁷²

⁶⁸ Saa’deddin çevirisinde bu ara başlık, “**Bu bab mârifetin maruf (tanınmış) cevabların beyan kılır**” adını taşımakta.

⁶⁹ Saa’deddin çevirisinde “/23B/ Ve yüreğın sağ kulağında yedi rahmani kale vardır” denilmektedir.

⁷⁰ Saa’deddin çevirisinde: “/23B/ Degme bir haşedin (Diyanet Makt.: hasadın) yüzbin çerisi vardır. Bunların kamusu iman bekçileridir.”

⁷¹ Saa’deddin çevirisinde: “can erenlerin canıdır.”

⁷² Burada kitabı türkçeleştiren Saa’deddin’in Can üzerine iki dörtlüğü bulunmaktadır./24b/ Arkasından Hacı Bektaş’ın söylediklerini şiirsel biçimde anlatmaya ve ayetlerle kanıtlamaya devam ediyor Saa’deddin:

Ve Yüce Tanrı, kullarına şöyle buyurur:

“Ey kullarım,[gördüğünüz her nesneyi gözle mi sanırsınız? Ve yahut söylemekliği dil ile mi sanursunuz?] Duyduğunuz her şeyi kulağınızla duyduğunuzu mu sanırsınız?[119b] Yürüyüşünüz ayaklarınızla mı? Bağışlanmanız (mağfiret) ibadetlerinizle mi? Ve azabınız günahlarınızla mı sanıyorsunuz? [Veya yanmayı od ile mi sanursunuz?] Aksine hepsi benim inayetimdir. Âdem’e cennette bir azap verdim ki o azap ateşte bile yok. İbrahim’e ateşte bir gülistan yaptım ki onun benzeri cennette bile yok.⁷³ Bin bin (bir milyon) âdemi bağışladım ki hiçbirisinin zerre kadar ibadeti yoktu. Ben her şeye kadirim. Dilediğimi ağlatır, dilediğimi güldürürüm.⁷⁴ Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Ben, sizin bilmediklerinizi biliyorum.” Benim inayetim korku (havf) ile ümit (reca) arasındadır.⁷⁵

“Pes imdi aziz-i men cân ikidir. Birisi cân dur birisi cân-u cânandır. *Kavlehu Teâlâ yeseluneke ani’r-ruhi kul er-ruhu min emri Rabbi.*(K. 17, 85: Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki, ruh Rabbimin emrindedir.)

Anlarisan bu hem hoştur.

Amma bizim katumuzda cân beşdür.

Velâkin bu sözü anlamak hayli işdür.

Ve hem âdem manisi dahi üçdür.

Kendözünü bilmek yavlak güçdür.

Ve hem kendözünü bilmeyenlere bu söz hiçdür.

Ve eger bilmek dilersen kitabda yazdım üçdür.

Kavlehu Teâlâ min-kum men yuridu ed-dünya ve minkum men yuridu el-ukba (ve min-kum men yuridu el-Mevla). (K. 3, 153: Dünyayı isteyeninizde vardır, ahiret isteyeniniz de vardır. (Ayrıca sizin içinizde Mevla’yı isteyen de vardır) O ayetin ma’nası mülke yeter eger bilürse. /24b/, /25a/” Fakih’in bu cümleleri kullanmadığı görülüyor.

⁷³ Saa’deddin çevirisindeki “/25b/ Ve hem Firavun’ı Nil ırmağı içinde gark ittim. Musa’yı Firavun’dan kurtardım. Zirâ kim dostumu kurtardım, düşmenimi helâk kıldım. Ve hem yüzbin firîştehler göyündürdüm (yaktım). Hergiz birisinin günahı yoğ idi” örneği atlanmış.

⁷⁴ Buradaki sözlerin Tanrı’ya atfedilmesine rağmen, Kur’an’dan ayetler olduğu kuşkulu.

⁷⁵ Saa’deddin çevirisinde, Fakih’in kopya etmeyi atladığı satırlar: “/25b/Dilersem düğünü yas eyliyam, dilersem bir asiye has eyliyam. Girü sözümüz başına gelelüm. Pes imdi sözümüz cânu beyan kılmakdur ve anların kim akli faş olmuşdur yani karuşukdur ve gönülleri münkirdir ve cânlaru müddeidür(davacıdır). Pes elest (elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) deminde yok diyen hayvanlar gibidir. Üç cânlular bunlardır. Ve hiç

Can da üç türüdür: Birincisi bedeni diri tutar(cismani). Bedene dikenin battığını ve kılın çekildiğini duyurur. İkinci can, yemek ve içmektir. Susayana ve acıkana (susadığını ve acıktığını) bildirir. Üçüncü cana revan(hareket eden, ruhani) derler. Beden uyursa, revan uyanık kalır. ⁷⁶ uyku, bazıları için beden rahatlığı,[120a] bazıları içinse can rahatlığıdır. Cana göre beden, hayvanlar gibidir. Çünkü can, bedene biner. Beden de canın binek hayvanıdır (merkebi). Beden sıcaklığı ve soğukluğu can aracılığıyla bilir. Hayvanlar da evin yolunu bilirler ve yollarını kaybetmezler. Ancak Hak yolunu bilmezler. Çünkü onların gönül gözleri (açık değildir), görmez. Allah'ın yolunda yürümeyenler, hayvanlar gibidir. Marifet özel bir nasiptir. Marifeti isteyen kişiye, Allah ağzından ve dilinden çeşitli haberler verir, o da onları duyar...⁷⁷

Yahya b. Ma'âz (er-Razi ö.875) -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- şöyle demiştir: “Benim gönlüm, dünyadan ve ahiretten daha üstündür. Çünkü dünya mihnet yurdu, ahiret nimet yurdudur, gönlüm ise marifet yurdudur. Marifet, dünyadan ve ahiretten daha üstündür.”

Dünya, yedi kattır. İnsanın bedeni de aynı şekilde yedi kattır: Deri, et, kan, damar,[120b] Sinir, kemik ve yağ (ilik?). Bunlar yedi kattır.

Dünyada üç türlü ateş ⁷⁸ vardır: Yemek pişirilen ateş, yıldırım (bark) ateşi ve cehennem ateşidir. Bedenin içinde de üç çeşit ateş vardır: Mide ateşi, şehvet ateşi ve aşk (muhabbet) ateşidir. ⁷⁹

**tanımıyanlar belhüm adalldür (belki hayvanlardan da aşığı olanlardır).
Bunları âdem ilminde yad kılur(anımsatır).”**

⁷⁶ “/26a/ Kavlehu Teâlâ ve ca'elna nevmekum subaten. (K. 78, 9: Uykunuzu bir dinlenme kıldık”ayeti verilmiş. Fakih şu cümleleri de atlamış: “**Amma uyku rahatınızdur. Heman ten maslahatı degüldür. Pes bunda dahi mana vardır. Şöyle bilgel kim üç kişiye kalem yoktur. Evvel na-reside (ergen olmayan) oğlana ikinci delüye üçüncü uyur kişiye ta kim uyanınca. Zirâ kim âdem oğlanı geceleyen dünya günahndan arunur. Anın çün geceyle gün irak gider. Perde azalur. Pes gündüz günahlar birbirine ulaşur. Anın çün irak gitmez. Pes bildik ki...**”

⁷⁷ Buradan itibaren birkaç varak atlanarak sıra değiştirilmiş.

⁷⁸ Saa'deddin çevirisinde “/32b/dört türlü od vardır; Evvel taş odu, ikinci ağaç odu, üçüncü yıldırım odu ve dördüncüsü tamu odudur.” Bunlar sırasıyla K. 2, 24; K. 36, 80; K. 2, 19; K. 56, 71 Kur'an ayetleriyle desteklenmiştir.

Dünyada dağlar, bedende kemikler vardır. Dünyada köyler var, bedendeki organlar da köylere benzer.⁸⁰

Dünyada su kaynakları var; gözyaşı, tükürük ve sümük de su kaynaklarına benzer. Dünyada ağaçlar var, parmaklar da ağaçlara benzer. Dünyada otlar var, bedendeki kıllar da otlara benzer. Dünyada dört çeşit su vardır: **Birincisi** duru, **ikincisi** acı, **üçüncüsü** kuyu ve **dördüncüsü** yer suyudur (akarsu?). Bedenin içinde de ağız suyu, duru su; gözyaşı suyu, acı su; kulak suyu, kuyu suyu; burun suyu da yer suyudur.⁸¹ Dünyada mümin (inançlı) ve kâfir (inançsız) vardır. Bedende de ilham, mümine; vesvese (kuruntu) da kâfire benzer.

Dünyada [121a] Dört çeşit yel (rüzgâr) vardır: batı rüzgârı (debur), saba rüzgârı, güney rüzgârı ve kuzey rüzgârıdır. Bedende de dört çeşit yel (rüzgâr) vardır: **Birincisi** cezbe yelidir. [**İkincisi**] hazime (hazmettiren) yelidir, yemeği midede korur. **Üçüncüsü** dafia (def eden) yelidir. [**Dördüncüsü**] kasime (bölen/üleştiren) yelidir. Gönül bir şehir, beden ise kale gibidir. Göğüs içi kalabalığı, pazardaki eşyalara benzer. Böbrek, ciğer ve dalak, dükkânlara benzer. Doğruluk (sıdk), ikrar, sebat, irade, riyazet, özlem (şevk), zevk, sevgi (muhabbet), korku (havf), ümit (reca), yakın (bilme) ve tevekkül kumaşlara ve metalara benzer. İman, cevhere; akıl, mescide; marifet ise arşı, kürsîyi ve ferşi aydınlatan lambaya benzer.⁸² İman, sermayeye; diğer ibadetler, metalara; gözler ise teraziye benzer.

⁷⁹ Saa'deddin çevirisinde “/32b/dördüncüsü, soğukluk odudur.”

⁸⁰ Fakih'in Saa'deddin çevirisindeki “/32b/-/33a/Ve hem dünyada hem de deniz vardur gark edici(batırcı, boğucu). Pes âdemde dahi yedi deniz vardur gark edici. Evvel gözi görmekten gark eyler. İkinci dili söylemekden gark, üçüncü kulak işitmekten gark eyler. Dördüncü kursak (mide) eritmekten gark eyler. Beşinci karın karın içine alup gark eyler. Altıncı renc (sıkıntı, zorluk) elemine gark eyler. Yedinci sevda ve cünunluk (çılgınlığı) birl(ikt)e gark eyler” cümlelerini atladığı görülüyor.

⁸¹ Saa'deddin çevirisinde “/33a/ dördüncü koyu su ve burun suyu koyudur” denmektedir.

⁸² Saa'deddin çevirisinde “/33b/ Mârifet güneşe benzer. Pes mescid çerağı divarlarına dokunur karaluyken aydın kılır. Amma mârifet çerağı arşdan ferşe degin gösterür.”

[121b]İmanı olmayanın sermayesi yoktur. İki çeşit göz vardır: Birincisi zahiri göz, ikincisi bâtni gözdür. Bâtn gözüyle görene ne mutlu. Onun terazisi ağır basacaktır. ⁸³Gök ve yer vardır; sırt göğe, ayaklar ise yere benzer. Arş'ın göğü taşıdığı gibi, sırt başı taşır; sırtı ise ayaklar taşır. Bedendeki akıl, gökteki aya benzer. Marifet kitaplara benzer. ⁸⁴İlim ise yıldızlara benzer. Dünyada iki deniz vardır: Tatlı deniz, acı deniz. İkisi de aynı konumdadır ancak biri diğerine karışmaz. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: "İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir." (K. 55/19). Gözyaşı, acı deniz; ağız suyu ise tatlı denizdir. İkisi aynı evdeler, ama karışmazlar. Çünkü göz, yağdır ve tuza muhtaçtır. Gözyaşı acı olmasaydı, göz kokardı.[122a] gözbebeği suyu tatlı olmasaydı, göz görmezdi. Dünyada bulut ve yağmur var. Üzüntü (gam) buluta benzer, gözyaşı da yağmur gibidir. Gönül ise kuşa benzer. ⁸⁵Dünyada pınarlar var. Bedende de aynı şekilde süt {sevda}, safra, kan ve balgam var. Dünyada sultanların başında taç, sırtında giysi ve hil'at var. İnsanda da tevhit, taçtır; İslam hil'âtidir..⁸⁶

⁸³ Saa'deddin çevirisindeki "/34a/ Zahirde bakan terazisi yeğni gele: *Kavlehu Teâlâ fe-men sekulet mevazinehu fe-evleike hume'- meflihune ve men haffet mevazinuhu fe-evleike ellezine hayru enfusehum fi cehennem halidune. Ve hem dünyada zâlimler ve muktasid ve sabık vardır. Kavlehu Teâlâ fe-minhum zâlimun li-nefsihi ve minhum muktasidun ve minhum sabıkun bi'l-hayrat.*(K. 23, 102-103: O zaman kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar asıl kurtuluşa erenlerdir- Her kimin de tartıları yeğni (hafif) gelirse; onlar kendilerine yazık edenler ve cehennemde kalanlardır." Pes nefz zâlimdür, cân muktasiddur ve gönül sabıkdur" sözü ve bu sözlerin Kur'an ayetleriyle kanıtlanıp açıklanması, zahiri gözle bakan Fakih'in hoşuna gitmemiş olsa gerek ki, olasılıkla bilinçli biçimde atlamış. Ayrıca "Pes (şu halde) nefz zâlimdür, cân muktasiddur (tutumlu) ve gönül sabıkdur(önce/önde gelendir " cümlesi de yoktur.

⁸⁴ Saa'deddin çevirisinde son cümle yoktur.

⁸⁵ Saa'deddin çevirisindeki, "/34b/-/35a/ kuş hod uçarken kimerde (SAYM: kimi yerde; DVYM: kemerde) azar. Velâkin gönül azmaz. Zirâ kim gönülle Çalap Tengri'nin arasında perde yokdur. Ve hem uçmak var ve tamû var. Ve uçmak içinde ırmaklar vardır: *Kavlehu Teâlâ (Ve ceale) fi-ha (rev'asiye) enhârun min main gayri essinin ve enhârun min lebenin lemyeteğeyyer ta'amehu ve enhârun min hamrin lezzetin lil-şaribin ve enhârun min aselin musaffen.* (K. 13, 3: Yeryüzünü düzleyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan, meyvelerin hepsinden onda iki çift yaratan Allah'tır...) bu sözleri ve ayetleri de geçiştirmiş Fakih b. Hasan

⁸⁶ Fakih, Saa'deddin çevirisinde belirtilen Sultan'ın sahip olduklarıyla insandaki bâtni anlamda karşılıklarının tamamını yazmamış: "/35a/Ve hem dünyada

Hikâye:

Bir gün (Hz.) Ali'ye –Tanrı O'ndan razı olsun ve yüzünü onurlu kılsın- (Radiyahallahu anhu ve kerreme'llahu vechehu) ⁸⁷ “Tanrı'yı görüyor musun ki O'na tapıyorsun?” diye sordular.

“Görmeseydim, O'na tapmazdım” diye yanıt verdi. ⁸⁸

Cennette Tûbâ ağacı var. Cennette her inanan (mümin) için bir “makam var. Her makama bu ağacın bir dalı-budağı girer. Bedende de iman nuru aynıdır; bütün damarlara girer. ⁸⁹ Ve dünyada dört tür yel havası var. Kış yeli havası, yaz havası, [122b] ilkbahar havası, güz havası. Sağlık, ilkbahar havasına; hastalık, kış havasına, gençlik, yaz havasına; yaşlılık, güz havasına benzer. Dünyada âlimler vardır. Bazıları fıkıh âlimi, bazıları tefsir âlimi, bazıları hadis âlimidir. Bazıları beyan ilmini bilir. Bazıları mantık ilmini bilir. Bazıları ise geometri ilmini bilir. Ağız da acıyı ve tatlıyı bilir; göz görmeyi bilir; dil konuşmayı bilir; burun koklamayı bilir; kulak işitmeyi bilir; organlar gönlün emrettiğini yapar. Dünyada düşmanlar ve savaş var. Nefis de düşmandır. Onun isteklerine karşılık vermemek savaştır. ⁹⁰ Hak'tan dönmek, putlara tapmaya benzer. Açgözlülük (tamah), muhalefet etmeğe benzer. Dünya işleriyle oyalanmak, aslana benzer. Hem sözde hem davranışta öfke (gazap) ve yoldan

Padişah vardır kim başında tac vardır, boynında tavk (gerdanlık) vardır. Ve egninde hilât (Sultanlık giysisi) ve menşurı (padişahlık fermarı) vardır. Tahtı mülketü (memleketi) vardır ve rağiyeti (halkı) vardır. Pes imdi tevhid tacdur. İbadet tavkdur. Müslümanlık hil'âtıdır. Menşur tahtdur, mülket rağyet i-İslâmdur. Kavlehu Teâlâ inne ed-din indullah illa Islâm. (K. 3, 19: Allah katında din Islâm'dır.)Pes imdi rağyet (i)-İslâm ihsanı ile memleket-i imandur. Menşur-ı- mârifet tahtdur. Pes ârifler ol mârifet tahtının üzerinde otururlar. Çalab Tengri'ye münacat kılurlar.”

⁸⁷ Gerçekte Aleviler'de Ali'nin adı geçtiğinde; zahirde “Aleyhisselam/Selam O'nun üzerine olsun” ya da bātında “minhu's-selâm veya aleyna selamuhu/O'nun selamı üzerimize olsun” denir. Ç.N.

⁸⁸ Bizim 1569 tarihli Saa'deddin çevirisi nüshamızda bu yanıt “/35b/ **Resulullah Hazreti'nin yanında**” verilmiştir.

⁸⁹ Saa'deddin çevirisinde: “/35b/ Ve hem uçmakda yemek ve içmek vardır. Bevl, gays yokdur. Pes ana rahminde dahi oğlan yir içer, bevl ve hades (büyük ve küçük abdest) yokdur.”

⁹⁰ Saa'deddin çevirisindeki “/36a/ **Ve hem dünyada Cuhud (Yahudi) var ve Tersa (Hristiyan) var. Ve hem hilâf vardır. Pes günahına muti olmamak cuhuda benzer. Şer'e boyun virmemek tersaya benzer**” cümlelerini atlamış Fakih.

çıkarırlar (mugalata ehli), [123a] kurda benzer. Kötü ahlaklılar, domuza benzer. Şehvete düşkünler, hayvanlara benzer. Somurtmak, yılanı benzer.⁹¹ Gökte Beytu'l-ma'mûr var, yerde Ka'be var. Beytu'l-ma'mûr'u Kerrûbîler (Tanrı'nın yakınındaki büyük melekler) ve (diğer) melekler tavaf eder.⁹² Gönül ise Yüce Tanrı'nın baktığı (nazar ettiği) yerdir.⁹³ İnsanlar, ayaklarıyla⁹⁴ Ka'be'ye yürürler. Âşıklar, gönlü isteyen yüzleriyle yürürler.⁹⁵ Yoldan taşları ayıklamak, Ka'be'de Arafat'ın ortasında taş atmaya benzer. Nefsin isteklerini öldürmek, Mekke'de kurban kesmeye benzer. Günahlarından tövbe etmek ve pişmanlık duymak; kalan ömrünü Safa ile Merve arasında yürümeğe benzer. Mağfiret dileğinde bulunup yürümek, Ka'be'yi tavaf etmeye benzer. Sükûnetle yürümek, Arafat'ta yürümeğe benzer.⁹⁶ Hac ziyaretinde bulunanların ihramı var. Beden, aile ve akrabalar da ihram gibidir. Dünyada mezarlar var. Burun delikleri de mezarlara benzer. [123b] Burun delikleri iki türdür. Bir delik beyne (dimağ) gider; bir delik boğaza gider. Mezarlar da iki türdür. Bir mezar, cennet bahçelerinden bir bahçeye; bir mezar da ateş çukurlarından bir çukura gider. Peygamber (A.S.) “Mezar

⁹¹ Saa'deddin çevirisinde: “/36b/Hoyrat dirliklüler, geçimsizler ayıya benzer. Sovuk hulklular(huylular) donguza benzer. Minnet bilmemek hod (kendisi) hiç nesnedür. Cahil gibidür. Nitekim Resul Hazret buyurubdur: eş-şeyun li'l-cahil leyse bi'ş-şeyun. Ma'nası budur kim, her nesne nesnedir, cahil hiç bir nesnedir”

⁹² 1569 tarihli çeviri metnimizde: “Kâbe yirdedür anı müminler tâvaf kılurlar”

⁹³ Saa'deddin çevirisinde burada Peygamberin vahiy kâtiplerinden olup, vahiy değiştirdiği için dinden çıkan, sonra da bağışlanarak yeniden İslam'a döndüğü söylenen sahabiden bir hadis verilmekte: “/36b/Pes Saad bin Abdullah Nesteri (ö.656) radiallahu anhu buyurdu kim, ‘Muhammed Mustafa'dan işittüm kim, ‘Çalap ile cümle /37a/ nesnenün ortasında hicab vardır. Velâkin gönülle Çalap ortasında hicab yokdur’. Pes imdi müminin gönlü Kâbe'ye benzer.”. Fakih bu cümleleri de şeriat anlayışına aykırı gördüğünden almamış.

⁹⁴ “/37b/ Hak Teâlânın kulluğunda geçirmişe benzer ve”

⁹⁵ Saa'deddin çevirisindeki “/37a/Ve hem kâbeye giden kıl(a)ğuz gerekdür. Ku'ran ana kıl(a)ğuz yeter. Pes gönül ziyaretine Çalap Teâlâ yoldaş yiterdür. Ve hem kâbede ihram giyerler. Pes hakkı batıldan seçmek ihram giymeğe benzer” cümleleri burada göremiyoruz.

⁹⁶ Fakih'in, Saa'deddin çevirisinde bulunan şu bâtını söylemleri atladığı görülüyor: “/37b/ Ve hem Kâbe'ye varan dört nurani tavâf kılur. Pes imdi gönülde dahi dört yerde nurani tavâf vardır. Evvel sağında havf (korku) nurı tavâf vardır, ikinci solunda reca (umut) nurı tavâf vardır üçüncü öginde muhabbet nurı tavâf vardır dördüncü ardında şevk (özlem) nurı tavâf vardır.”

cennet bahçelerinden bir bahçe ya da ateş çukurlarından bir çukurdur” diye buyurmuştur. Dünyada gayipler var. Cennet, ateş (cehennem), arş, kürsi, levh, kalem, melekler, öküz ve balıktan da söz edilir. Ancak bunlar da gayiptir.⁹⁷ Dünyada, başları gökte, kökleri toprakta olan ağaçlar var. Başları gökte, kökü yerde olan marifet de ağaçlara benzer. Yüce Tanrı'nın buyurduğu gibi: “...kökü (yerde) sabid, dalları gökte olan ağaç...” (K. 14/24). Marifet ağacının temeli/dibi tevhid, içi iman, aslı yakınlık, kökü tevekkül, dalları kötülükten uyarmak (nehy-i münker), suyu korku ve ümit (havf ve reca), [124a] meyveleri ise ilimdir.

Marifet ağacının beş büyük dalı vardır. Birincisi özlem (şevk), ikincisi sevgi (muhabbet), üçüncüsü inabet (Allah'a dönmek), dördüncüsü irade (istek), beşincisi yakınlıktır. Dünyada yöneticilerin bazıları adaletli, bazıları ise zalimdir. Her biri, başkasıyla savaşır. Bedende de akıl ve arzu (heva) vardır. Akıl askeri her gün arzu askeriyle savaşır. ⁹⁸Akıl askeri, arzu askerini yenerse, Yüce Tanrı'nın huzurunda değerli olur. Çünkü Yüce Tanrı, kullarının tedbirindedir. Beden de canın tedbirindedir. Dünyanın varlığı (kevn), ruh ile dir. Bedenin varlığı da ruh ile dir.⁹⁹

Yüce Tanrı'nın varlığı bilinir, niteliği bilinmez. Namazın durumu da Ahmed'in harflerine dayanmaktadır. “Elif”, kıyama benzer; “ha”, rükûa benzer; “mim”, sücûda benzer; “dal”, tahiyyata benzer. Çocukluk durumu da sabah namazına benzer; ergenlik durumu, öğle namazına benzer; gençlik durumu, [124b] ikinci namazına benzer; yaşlılık durumu, akşam namazına benzer; ölüm durumu ise yatsı namazına benzer. Muhammed Mustafa, (A.S.) başparmağa benzer; Ebubekir, işaret parmağına benzer; Ömer, orta parmağa benzer; Osman, yüzük parmağına benzer; Ali, serçe

⁹⁷ Saa'deddin çevirisi nüshalarında burada olmayan“/38a/ **Hem Çalap Tengri'nin zahiri vardır, bâtını vardır. Ammâ tende dahi us, akl,fehm, ilhâm, hidâyet, fikr, endişe vardır, bunlar dahi gayiptir**”benzetmesi vardır.

⁹⁸ Bazı Saadeddin çevirisi nüshalarında asker sayısı da verilmekte: “/39b/Ve hem akıl çerisi ellibeşdür. Akıl çerisi dörelükde ve düleklikde emr-i marufdadur (akıl askerleri her durumda irfanun emrindedir) . Subaşı ilhamdur ve hevâ suybaşısı vesvesedür. İki hergün (tokuşurlar) savaşır.”

⁹⁹ /38a-/38b/’ deki iki buçuk paragraph atlanmış gözüküyor.

parmağına benzer.¹⁰⁰ Uyuyup uyanmak, ölüp dirilmeğe benzer.
¹⁰¹ Yüce ve Kutlu Tanrı şöyle buyurmuştur: “Ey kullarım! Bana sorarsanız, yere bakın, yaptığımı görün; gökyüzüne bakın, ferasetimi görün; meleklere bakın, sırrımı görün; dağlara bakın azametimi görün; denizlere bakın, hazinemi görün; kıyamete bakın, heybetimi görün; cennete bakın, nimetimi görün; Kur’an’a bakın, menşurumu görün; âlimlere bakın, hazinemi görün. Sizin için türlü türlü nimetler yarattım.”¹⁰² Ey Tanrı’nın kulları, biliniz ki [125a]Yüce Tanrı sizi yarattı. Göklerde ve yerde ne varsa sizin için yarattı. Gökler, örtünüz; yeryüzü, döşeginiz; ay, lambanız; meyveler, nimetiniz; hayvanlar, binitiniz; melekler, hizmetkârınız; cennet, makamınız; huriler, eşleriniz; Rıdvan, kapıcınız; Ka’be, kıbleniz; Kur’an, rehberiniz; Muhammed Mustafa (A.S.), şefaatiniz; Ayşe, ananız; ¹⁰³ bayram günleri, sevinç günleriniz; Cuma günü, bayram ve mağfiret gününüzdür. Yüce Tanrı şöyle buyurmuştur: “Siz benimsiniz, ben de sizinim. Beni isterseniz, bulursunuz. Ben size, canınızın bedeninize olan yakınlığından daha yakınım. Ben kalbinizden daha yakınım.”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Saa’deddin çevirisi bazı nüshalarda bu son parmaklar benzetmesi yoktur.

¹⁰¹ Burada da, Saa’deddin çevirisine göre; bazı paragrafları yukarıdaki bölümlerde verilmiş, yaklaşık iki varaklık atlama bulunmaktadır: /39a/-/41a/

¹⁰² Fakih b.Hasan, attıkları yetmiyormuşcasına Saa’deddin çevirisinden şu cümlelerden farklı olarak, burada da değişiklikler yaparak özetlemiş görünüyor: “Tengri kendü rahmetü birle yâd kılır. Eydür kim; “ışidün ey gözlü kullar ışidün, ol kadim lem-yezal padişah-ı bi-zeval eydür kim, ‘ibretli kullarım eger beni dilersenüz, yire bakın, anbârum görün. Göge bakın ferîştehlerim görün. Ferîştehlerime bakın, sırrım görün. /41b/ Dağlarım bakın ululuğum görün. Denizlerüme bakın, ummanım görün. Kıyamete bakın heybetim görün. Uçmağa bakın nimetim görün. Ululuğuma bakın güçlülüğüm görün. Kullarıma bakın hil’âtum görün. Kur’an’ıma bakın menşûrum görün. Gökler işaretine bakın ulu şanıımı görün. Evliyalarım bakın hazinelerimi görün. Pes sizleri sevdiğim için bunca dürlü kerametler virdüm; delil-i Kuran ve le-kad keremna beni ademe K. 17, 70: Hamdolsun biz, Âdem oğullarına çok ikram ettik.”

¹⁰³ Saa’deddin çevirisinde “/42a/ Havva ve Hatice analarınızdur” geçmektedir.

¹⁰⁴ Saa’deddin çevirisinde şöyle devam ediyor: “/42a/ Bunca işleri sizler için araste kıldum(donattım). Ârş’dan ta Süreyya’ya degin her ne kim varsa sizlere bildürdüm. İmdi kaçan kim beni istesenüz sizde isteyin bulasız zirâ size teninüz içinde cânınızdandan yakınım ve gönüllerinizden yakınven ve dilinüz söylemekden yakınven ve hem size sizden yakınven.(DVYM ve SAYM’de. Farsça “ven” eki yerine Türkçe “im/em” kullanılmış; ‘sizinven’ yerine “sizinim”, “yakınven” yerine “yakınım/um”gibi.) ve *Kavlehu Teâlâ nahnu akrebu ileyhi*

Pes her kim bu ilmi bilse hakikatdür ki kendözünü bildi. ”Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “Biz ona, şah damarından daha yakınız” (K. 50/16).

7. Âdem (A.S)’ın Yaratılışı Bölümü

Peygamber (A.S.), şöyle buyurmuştur:¹⁰⁵ Yüce Tanrı, Âdem’i(n yüzünü) Medine toprağından yarattı. Kulaklarını, [125b] Tûr-i Sina toprağından yarattı. (Başını Beytül Mukaddes toprağından yarattı.) Yüce Tanrı, onun gözlerini Beytu’l-Harâm’ın toprağından yarattı. (Kulağını Tur-i Sina toprağından yarattı.) Burnunu, Dimaşk (Şam) toprağından yarattı. Sakalını, cennet toprağından yarattı. Çenesini (alınını), Medine’nin batı tarafının toprağından; burnunu (ağzını) Medine’nin doğu tarafının toprağından; yanağını (dudaklarını), Ber[ber]iyye toprağından; dilini, Buhara toprağından; dişlerini, Harzem toprağından; boynunu, Çin mülkünün toprağından; (Kolların Yemen- Taif toprağından yarattı Sağ elini Mısır toprağından yarattı. Sol elini Pars toprağından yarattı. Dırnaklarını Hitay toprağından yarattı.) parmaklarını, Sistan toprağından; göğsünü, Irak toprağından; (Arkasını Hemedân toprağından yarattı.) penisini, Hindistan toprağından; (Uylukların Türkistan toprağından) hayalarını Kostantiniye (İstanbul) toprağından;¹⁰⁶ bacağını, Antalos ¹⁰⁷ toprağından; topuğunu ise

minkum velâkin la tubsirune. Kavlehu Teâlâ nahnu akrebu ileyhi min hable’l-varid. (K. 56, 85: Tanrı şöyle buyurur: “Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.”

¹⁰⁵ Fakih b. Hasan, İmam Cafer Sadık’ın adını vermemek için, bölümün başında anlatılanları Peygamber’e mal ederek gerçek bir Sünni Hanefî molla olduğunu göstermiştir. Saa’deddin çevirisi mevcut nüshalarında bu bölüm şöyle başlamaktadır: “/42b/Haberde şöyle gelmiştir kim biz âdem zürriyetiyüz, andan yayıldık. Ebu’l-fazl (Fazilet babası) Cafer Sadık aleyhisselam buyurdu kim, bu sözü cân kulağıyla dinleyünüz kim menfaatli haberlerdir; inşaallahu Teâlâ reva kıla tutasız. Pes Hak Sübhanehû va Teâlâ kaçan kim Âdemi yaratmak diledi firiştehlere bildirdi. ‘Kale allahu Teâlâ ve iza kale rabbüke lil-melaiketi inni cailun fi’l-ardi halifeten.(K. 2, 30:Hatırla ki, Rabbin meleklere; “ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ dedi.”

¹⁰⁶ “Dizlerini Kırım toprağından yarattı.”Görüldüğü gibi Fakih’te, Saa’deddin çevirisindeki /43a/ Âdem’in organlarının yaratılış sırasına hiç uymadığı gibi, fazla önemsemediğinden olacak birçoklarını da atlamış ve çoğunu farklı yazmıştır.Onları ayraç içinde verdik.

¹⁰⁷ Andulus veya Antalya? Olabilir.

Rum (Anadolu) toprağından yarattı. Sonra kendi kudretiyle ona can verdi ve gözlerini, ibret nuruyla; dilini, zikir nuruyla; dişlerini, Muhammed Mustafa nuruyla; karnını, ilim nuruyla; dizini, rükû nuruyla; ayağını ibadet nuruyla; ellerini, cömertlik (sehavet) nuruyla; kalbini, [126a] Tevhit nuruyla süsledi.¹⁰⁸ Yüce Tanrı, Âdem'in toprağını Azrail'e verdi. Azrail, onu rahmet suyuyla yoğurdu; marifet nuruyla çarptı (depti). Yüce Tanrı, insanoğlunu almış tür topraktan yarattı. Tek türden yaratılmış olsaydı, hepsi aynı çeşit olurlardı ve birbirlerinden ayırt edilmezlerdi.¹⁰⁹

Yüce Tanrı, Âdem'i, Mekke ile Yemen'in Taif'i arasında yarattı.¹¹⁰ Meleklerle, onu rıza suyu ile yıkamalarını emretti. Onu yıkadılar, başına izzet tacını koydular ve keramet giysisini (hil'atını) giydirdiler.¹¹¹ Âdem aksırdı, "Âlemlerin Rabbi¹¹² olan

¹⁰⁸ Saa'deddin çevirisine /43b/ göre Tanrı'nın diğer bazı organlarının bezediği nurlar eksik ya da farklı kullanılmış.

¹⁰⁹ Saa'deddin çevirisinde Azrail'e bu son iki cümle bir ayet olarak söyleniyor: "Ayıttı kim '*ma haleke Allah âdeme sittin levnen mine't-turab lev halakuhu min turabin vahidin fe-kane en-nasu ala-suretin vahidin nisfi vahidin lem yârifu ehaden ehada./44a/*"

¹¹⁰ Saa'deddin çevirisinde /44b/ verilen iki ayet atlanmış: "*Kale Allahu Teâlâ ve etteku Allah ellezi teselune bihi el-erhamu.* (K. 4, 1: Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riyâyetsizlikten sakının.) Pes hak subhanehu ve Teâlâ /44b/ Hazreti eydür kim, "Âdem'i topraktan yaratdım ve hem nutfeden yaratdım. Delil-i Kur'an *kale Allahu Teala haleke elinsane min salsalin min hamain mesnûnin.*" (K. 15, 28: Tanrı buyurur ki, "Kupkuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan... Ve hem sülâleden yaratdım. Pes bir nesneyi sıkıp sırnağından çıkana sülâle dirler." Ve yaratılış sürüdürlüyor: "Ve hem kudretiyle bir zaman yattı güneşde yarıldı *ke-el-fehhar* (Aytekin Makt.: hemain mesnun oldu. Yani kodular kururdu yarıldı. Kelfüccar oldu.) oldu. (DVYM: Ayetten sonrası eksik) Evvel toprakdı andan suret oldu andan tas tas yarıldı hesapsız yıllar yattı andan Azrail uğrı geldi gördi belinledi ürgdi. Üstine geldi biraz nazar kıldı acepledi mütehayyir oldu(hayrete düştü). Gögsin kakdı küp küp ötdi. Ayıttı kim "ya seyyidi Mevla! Şunun içi kovuğmuş bundan hayır gelmez" didi. Pes Padişah-ı Âlem Tengri'den nida geldi kim, "ya Azrail! Ol kakduğun göğüs benim hazînemdür kendü kudretimle /45a/ doldursam gerekdür" didi. Andan Allah Subhanehu ve Teâlâ'nun emri ile hilât tazimi ile cân geldi Âdem'in gövdesine girdi, kalkdı oturdu. *Elhamdülillah rabbü'l-âlemin ala-kulli halin didi./45a/*"

¹¹¹ Fakih b. Hasan, Tanrı'nın yarattığı Âdem'i öven ve meleklerinden üstünlüğün belirten sözlerini ve ilgili Kur'an ayetlerini geçiştirmiş: "/45a/ ve yücelik kürsisinin üzerinde oturdu ve hem halifelik adın virdiler ve hem yerede gögede halifesin didiler. Pes hak Sübhânehu ve Teâlâ kendü lâfzı birle

Allah'a hamd olsun (elhamdu lillahi rabbi'l-âlemin ala kulli halin) dedi. Yüce Tanrı, "Yerhamuke [rabbuke] yâ Âdem" ([Allah] sana rahmet etsin ey Âdem) diye buyurdu. Yüce Tanrı, "İzzetim ve celalim adına, bu kelimenin? yücelmesi için seni yarattım." diye buyurdu. Gökyüzüne bakmasını emretti. Baktı; arşın üzerinde "lâ ilahe illallah Muhammedün resulullah (Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed O'nun elçisidir)" yazılmış olduğunu gördü. Âdem (A.S.) şöyle dedi: "Ey Tanrım! La ilahe illallah, senin adıdır. Muhammedün resulullah,[126b] kimin adıdır?" Yüce Tanrı buyurdu: "Bil ki o, benim habibimin (sevdiğimin) adıdır. Senin oğlunun adıdır." Yüce Tanrı, onun hazretine (huzuruna) ruhlari sundu.¹¹³

"uçmak içinde hazinemsin" didi, eline (SAYM ve DVYM: velâyet menşuri) menşûrî viridi. Cümle nesnelere adın öğretti. Kale allahu Teala ve alleme âdeme el-esmae kulluha summe aradahum ala-el-melaike. (K., 2, 31: Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra meleklerle arzetti.) Andan feriştehlere sücud kıldırdı. Kale allahu Teala ve iz kulna /45b/ lil-melaiketi's-sücud vela âdeme fe-secede illa iblise eba ve estekbere (DVYM: ve'stebera ve kâne mine'l-kâfirîn) (K. 2, 34: Biz meleklerle; Adem'e secde edin demiştik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis diretti, böbürlendi ve nankörlerden oldu.) Pes ol demde kaçan kim(ne vakit ki) cân gögüseye girdi. /45b/

¹¹² Sa'adeddin çevirisinde "ve her hal üzere bilicisi/besleyicisi"

¹¹³ Fakih b. Hasan bu bölüm içinde de, Hacı Bektaş'ın akıl, ilim ve haya/edep ve bunların karşıtı öfke, tamah ve haset gibi kavramların açıklaması ve insanda varlığı ve yokluğunun önemini vurgulandığı aşağıdaki satırları çıkarmış: "/46a/Andan sağ yanına baktı. Üç lâtif şahs gördü. Ayıtdı kim, "adunuz nedir? Makâmınız kandedür? didi. Birisi ayıtdı kim, "adum akıldur, makâmum baştadır; beynin arasundadır" didi ve hem birisi dahi ayıtdı kim, "benüm adum ilimdür makâmum gögüsedür" didi. Birisi dahi ayıtdı kim "adum hayâdur makâmum yüz üstündedir" didi. Andan Âdem aleyhisselam ayıtdı kim "gelün yerlü yerünize girin" didi. Şolok saat (SAYM: Şolk saat; DVYM: bu iki sözcük yoktur) üçü dahi yerli yerlerine girdiler. Âdem rahat oldu ve hem soluna bakdı yine /46b/ gördü kim üç şahs geldi Âdem bunlara dahi sordu kim "adunuz nedir makâmunuz kandedür" didi ve "ne has kavimsüz?" didi. Biri ayıtdı kim "adum öykedür makâmum baştadır, beyni arasundadır" didi. Andan Âdem ayıtdı: "Baş akıl yeridir senün başda yerün yokdur" didi. Pes öyke ayıtdı "ben gelicek ol gider" didi. Ve birisi ayıtdı kim, "benüm adum tama'dur makâmum yüz üstündedir" didi. Andan Âdem ayıtdı "yüz hod od haya yerüdür senün anda yerün yokdur" didi. Andan tama ayıtdı kim, "ben gelicek haya gider" didi. Ve hem birisi ayıtdı "benüm adım hasetdür makâmum gögüs içinde" didi. Andan Âdem ayıtdı kim, "gögüs ilüm yerüdür andan senün yerün yokdur" didi. Andan hased ayıtdı, "ben gelicek ilüm gider" didi. İmdi şöyle bilmek gerekdür kim, "iman Rahmanundur güman Şeytânundur". Pes /47a/ güman gelse iman gider."

Mümin ruhları sağ tarafa, kâfir ruhları da sol tarafa sundu. Yüce Tanrı, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye buyurdu. Hak ehli olanlar, kulak olmadan işittiler, dil olmadan konuştuılar. Bazıları “evet (belî)” dediler, bazıları “hayır (lâ)” dediler, bazıları ise sessiz kaldılar. Yüce Tanrı, tekrar “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye buyurdu. “Evet” demiş olan bazıları “hayır” dediler, bazıları sessiz kaldılar, bazıları ise “evet” dediler. “Hayır” demiş olan bazıları “evet” dediler, bazıları sessiz kaldılar, bazıları ise yine “hayır” dediler. Sessiz kalmış olanların bazıları “evet” dediler, bazıları “hayır” dediler, bazıları ise sessiz kaldılar. İki defa “evet” diyenler, İslam’la yaşadı, İslam’la öldüler. İki defa “hayır” diyenler, küfürle yaşadı, küfürle öldüler. Önce “hayır”, sonra “evet” diyenler, küfürle yaşayıp, [127a]İslam’la öldüler. Önce “evet”, sonra “hayır” diyenler, İslam’la yaşayarak, küfürle öldüler. Bundan Allah’a sığınırız. O kimseler, hayvanlar gibidir. Yüce Tanrı’nın buyurduğu gibi: “İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkıncıdır.” (K. 7/179). Bunları görüp duyduğu halde anlamayan veya insanlar gibi yaşamayan, hayvanlardan daha şaşkıncıdır. ¹¹⁴

Yüce Tanrı, Âdem’in sol kaburgasından Havva’yı yarattı. O da doksan batında çocuk doğurdu. Âdem, kendi varlığını Şît’e verdi. Onun doksan oğlu ve doksan kızı oldu. Bütün insanoğulları onlardan ortaya çıkarlar. On oğlan ve on kız bıraktı. Hemme, Vedde, Suvâ’, Yagûs, Ya’ûk, Nesren, Abdunnasr, Habil, Kabil ve el-Mâ’(Salih). ¹¹⁵

¹¹⁴ Saa’deddin çevirisinde benzetmeler birkaç satır daha sürüdürüyor: “/47b/ Her çend(nekadar) kim bunlar âdem suretündedir velâkin âdemlerün yirlerin dar iderler ve rızkların ekserler/ eksüldürler. Bunların cânları hiçdur, ol kim âdemilerdür. Çalap celle celâlehu nice dürlü hilâtlarla bezedü ve nice ulu mertebelere dikendürdü ve nice nurla bezedi. Pes imdi bunları görüp ve işidip anlamayan veyahut ademiler /48a/ diriligin dirilmeyen veyahut aslın sevmeyen ilkidir. Belki dahi kemdür. Zirâ kim Hak ehlin hayvanlar dahi severler, izzet iderler. Ve anlar kim Hak bilmediler ve Hak ehlini bilmiyen ilkidan dahi kemdür anlarun mertebesi *belhum adal*’dur (hayvanlardan da aşağıdır.). Ve haberde şöyle gelmişdür...”

¹¹⁵ Saa’deddin çevirisinde burada, insanın biyolojik oluşumu üzerine iki ayet ve bir Tanrı buyruğu var: “Kavlehu Teâlâ ve etteku Allahu ellezi tesalune bihi ve el-erhamu. /48b/ el ayet ve le-kad halakna el-insane min nutfetin. (K. 4,1: Tanrı

Kadın ile erkek bir araya gelirse, arştan bir esinti gelir, [avretin göğsüne dokunur. Ol ikisi suyu kılların dibine surer dağıdır] [127b] Bu soğukluk, annenin rahmine iner.¹¹⁶ Yüce Tanrı'nın emriyle iki melek gelir, onun mezarından bir avuç toprak alırlar ve bu iki suyla karıştırırlar. Sağ elleriyle kırk gün yoğururlar. Harekete geçer ve pıhtılaşmış kan (alek) olur. Sonra sol elleriyle kırk gün yoğururlar, embriyo (mudga) olur. Sonra sağ elleriyle tekrar kırk gün yoğururlar, sonra bırakırlar ve kırk gün saklarlar. İlk önce yan kemikleri yaratır. Öldükten sonra da yan kemikler, diğer organlardan daha geç toprağa dönüşür. İkinci gün, şahadet parmağını yaratır. Üçüncü gün, sol kolu ile birlikte başını yaratır. Dördüncü gün, ellerini yaratır. Beşinci gün, sol ayağı(nı) yaratır. Altıncı gün sağ ayağını yaratır,¹¹⁷ damarlarını.. Bazıları hareketli, bazıları hareketsizdir. Yarısından kan, yarısından ise [128a]yel olur. Hareketsiz olursa, damarlarda hastalık olur. Sekizinci gün yüz kırk kemik (yaratır). Dokuzuncu gün yüz bin ve yirmi[dört] bin kıl yaratır. Sonra Yüce Tanrı, dört melek verir. Birisi onun ecelini yazar. Birisi rızkını yazar. Birisi yaşantısındaki bahtını yazar. Birisi ise başına gelecek olayları yazar. Onuncu gün, onun içine can girer. Beş ay tamamlanınca, hareket etmeye başlar. Yüce Tanrı, annenin sırtını çocuk için mihrap yapmıştır. Secde eder. Anne, kuru ve tazeyi bu secdenin bereketiyle yer.¹¹⁸

buyurur ki, “adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının”). Er suyuna nutfedirler ve avrat suyuna emşacdirler. Kavlehu Teâlâ inna halakna el insane min nutfetin emsacin. (K. 76, 2: Cenabı Hak şöyle buyurdu: “Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nufleden yarattık. Ve onu işitici ve görücü yaptık”.) Kale allahu Teâlâ iza ete er-reculi ve imretehu fe-yemuru Allah ile melekeyni uhuzu leha ve er-reculu maen ve imretehu kale el-melekeyni ya Rabbena hel turidu ve tahluku hateyni nutfeteyni kale allahu Teâlâ ya melaiketi. (Ayet değil: Erkek hanıma yaklaşınca ondan bir su, hanımından da bir su çıkar. Allah iki meleğe bunları karıştırmasını emreder. Onlar da ‘ya Rabbi! Bu iki nufleden insan yaratmak istiyor musun?’ diye sorarlar. Tanrı da “yaratacağım ey melekler” diye buyurur”

¹¹⁶ Saa’deddin çevirisinde bir ayetle açıklanıyor:/48b/ “Kale allahu Teâlâ yehrucu min beynü’s-sulbi ve’t-teraibi.(K. 86, 7: Tanrı buyurmuştur: “Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan (bir sudan..”)

¹¹⁷ Saa’deddin çevirisinde: “/49a/Yedinci gün üçyüz altmışaltı”

¹¹⁸ Saa’deddin çevirisinde: “/49b/ ol secde berekâtında anası nesne yemez olur.”

Çünkü insanoğlunun bu yüceliği can ve akıl nedeniyledir.¹¹⁹ Akıl, dört tür nurdandır. Birincisi ay nurundan, ikincisi güneş nurundan, üçüncüsü sidretü'l-müntehâ nurundan, dördüncüsü ise arş nurundandır. [128b] Çünkü görüntüde (surette) akıl sultandır, gönülde ise rahatlıktır. Bir haberde “Yüce Tanrı, karanlığı üç nesneyle aydınlatır” diye gelmiştir. Dünyanın karanlığını güneş, ay ve yıldızlarla (aydınlatır). Âdem’i [de üç] karanlıktan yarattı, üç nesneyle aydınlattı. Birincisi akıl nuru, ikincisi ilim nuru, üçüncüsü marifet nuru. Çünkü marifet güneşe benzer, akıl aya benzer, ilim ise yıldızlara benzer. Ay ile güneş, doğar ve batar; ilim de okunur ama her okuyanın gönlünde kalmaz. Marifet ise, Müslüman’ın gönlünde olursa, yok olmaz.¹²⁰ Gönülde, akılla birlikte sekiz Rahmani kale vardır. Her kalenin yüz bin burcu vardır. Marifet [güneşi] bütün burçlara doğar ve hiçbir burç yoksun kalmaz. Gönülden doğan nur, arşın ötesine gider. Yüce Tanrı şöyle buyurmuştur: “Muradınız cennettir. Koruyucunuz Rıdvan’dır.

[129a] Hiçbir şeyiniz harap olmaz. Marifetli gönlün koruyucusu benim. Şeytan ona egemen (muzaffer) olamaz. Çünkü o benim bakış (nazar) yerimdir.¹²¹ Buyurulduğu gibi “İlim yıldızlara benzer. İnsanlar, ayaklarının yolunu görürler. İlim sahibi olan ise, Hakk’ın yolunu görür.” Yine buyurulduğu gibi: “İlim ayna gibidir. Aynaya bakan, kendisini görür. İlme bakan ise,

¹¹⁹ Saa’deddin çevirisinde burada –Fakih’in almadığı- Hünkâr, akli tamamlayan üç ma’nadandır, yani üç kavramdan söz ediyor: “**Pes çünkü cân ile akıl geldi, ol gün ol kulu Çalap tamam yaratdı. Amma bunda üç ma’na vardır. Bu üç ma’nayı her kimde verirse akıl tamamdur. /50a/ ve kimde kim, yoğsa anun akli uyur ve hem cânu uyur bu üç ma’nanun iki kula taallukdur evvel kendözünü bilmek, ikinci tapu kılmak(tapınmak), üçüncü sabır kılmak. Pes üç(üne sahip) olan kişiler ki devletlü kişilerdür. Kale en-nebi el-aklu mizanu allahu Teala fi’l-ardi: Yani, ‘akıl yeryüzünde Tengri’nin terazisidir.’ Pes yeryüzünde akıl terazisünden yegrek terazi yoktur. Zirâ kim yeryüzünde her eyü nesneyü buyuran akıldur.**”

¹²⁰ Saa’deddin çevirisinde: “/50b/mârifet her kimin kim gönlünde doğsa hatta ölüb sinine varınca ayrılmaz ve hatırdan gitmez. Belki sinlede (mezarında) dahi faidesi vardır”satırlarından sonra kendisinden bir dörtlük bulunmakta.

¹²¹ Saa’deddin çevirisinde: “**Ve hem işidin kim, ‘akıl aya benzer ; hem artar hem eksülür /51b/ ve hem uyagur (uyuklar?)’ didik. ‘Velâkin mârifet tamam olucak ne artar ne eksülür ve ne uyağur’ didik.**”

görüntüsünü (suretini) görür. Yani mümin, kendi kusurunu görür, başkalarının kusuruna bakmaz. Gökyüzünde (bir) illet olursa,¹²² insanlar yollarını görmezler. Aynı şekilde ilmi, akli ve marifeti olmayan da Hak yolunu görmez. İlim sahibi olan kişi, annesinden ve babasından daha erdemlidir. Ona ikramda bulunmak gerekir. Çünkü anne ve baba, çocuklarını dünyanın belâlarından korur. Âlim ise anne ve babasını¹²³ ahiretin belâlarından ve cehennem azabından korur. Yüce Tanrı, “Ey kullarım, yakında da uzakta da benimle birliktesiniz. Çünkü ben size kendinizden daha yakınım. Kim beni kendisine yakın bilirse, yoksun olmaz.” diye buyurmuştur.

[129b] Kimin giysisi miske yakın olursa, miskin kokusu onun üzerinde kalır. Kim ilme yakın olursa, öğrenmekten yoksun olmaz. Kim Hak’a yakın olursa, kuşkusuz duası kabul olur.¹²⁴ İnsanoğlunun üç düşmanı var: Birincisi arzu (heva), ikincisi sapkınlık (dalalet), üçüncüsü yalan. Bu üç tanesi, insanları doğru

¹²² Saa’deddin çevirisinde: “/51b/ bulut olucak”

¹²³ Saa’deddin çevirisinde “/52a/ Velâkin ‘alimler Müslümanları ahiret belâsından” denilerek, bilginlerin önemi genişletilmekte ve artırılmaktadır. Peygamber’in ve Tanrı’nın şu sözleriyle sürdürülüyor: “*Kale elnebi ehlu’ilmu (ila) ehli’l hassati ve’l ammeti faideten*”dir. Yani, demek olur kim, Peygamber buyurur kim, ilim ehli mecmu hassa ve â(va)ma faidesi dokunur ve hem Hak Sübhânehu ve Teaâlâ eydür “siz benü dilersüz ben dahi sizü kabul kılam. *Kale allahu Teâlâ e-men yucibu’l-muztarru iza deahu. (K. 37, 62: Yahut dua ettiği zaman, darda kalmışa kim yetişiyor?)*

¹²⁴ Burada, Saa’deddin çevirisindeki uzunca bir paragraph atlanmıştır: “/52a/ Ve hem Çalap Tengri buyurur kim, “oku(yu)n benim adımı sizin dualarınızı icabet kılan”dır. *Kale allahu Teala eduvni istecibu lekum. (K. 40, 60: Tanrı buyurur: “Bana duâ ediniz kabul edeyim.”)* Pes bir nice kafir din düşmanıdır (DVYM ve SAYM: Ve bir nice kâfir ten düşmanıdır. Ve bir nice kâfir mâl düşmanıdır.) ve kâfirlerden katı düşman İblis’dür aleyhulane. /52b/ zirâ kim kişiyi muti’likden ve tevâzulukdan yuyar(uzaklaştırır). Eger sen Şeytân’ı yuyarsan (uzaklaştırırsan) uçmak sana vacip olur ve hem öldürürsen gazi olursun ve eger ölürsen şehid olursun şehidlerin mertebesi peygamber mertebesinden beş mertebe artuktur. Evvel, peygamber ölücek yuvarlar, şehidleri yuvmazlar(yıkamazlar). İkinci, peygamberler ölücek donların (giysilerini) çıkarırlar, şehidlerin çıkarmazlar. Üçüncü peygamberler ölücek kefene sararlar, şehidleri sarmazlar. Dördüncü, peygamberler ahrette şefaattir, şehitlere şimdiden şefaattir. Beşinci, peygamberlere yılda birkez ziyaret ederler şehitleri her gün ziyaret ederler. Ve hem kâfirlerden ulu düşman vardır; evvel hevâ ve hevâset, ikinci kibir dalâlet, üçüncü yalancılık kallaşık.”

yoldan çıkartır. ¹²⁵ Arzu (heva) isteği; zenginlik ve sultanlıktır. ¹²⁶ Yalan isteği; maskaralık, kahkaha ve kendi kusurunu görmemektir. ¹²⁷

Bil ki mümin; kendini bilen, Rabbinden korkan, Yüce Tanrı'nın buyruklarını yerine getiren, O'nun yasakladığı şeylerden sakınan, sözü ve davranışı şeriata uygun olan, şeriata aykırı olmayan ve âlimlerle şariat ehlini kınamayan kişidir. Günahları arzulayanın matlubu ateştir, onu ister. Rabbine hizmet etmeyi arzulayanın matlubu ise [130a]Cennettir, onu ister. Bil ki büyülenmek (tekebbür) şeytanın işidir. Büyülenen, şeytanın ta kendisidir. Mümin; eziyete tahammül eden, nefsi yumuşak olan (halimü'n-nefs) ve diğer organları onların hizmetinde olduğu halde dilini bütün kötü sözlerden, saçmalıklardan, yalanlardan, gıybetten, ahlaksız sözlerden (fuhş), iftiralardan (nemime) ve suçlamalardan (buhtan) arındıran kişidir. Zahiri (davranışları) şeriata aykırı olan, itikat sahibi de olsa, o bidattir ve Hak'tan uzaktır. Zahiri (davranışları) şeriata uygun olan ise, şariatın hükümlerine göre o mümindir ve mesuttur. Bağışlayıcı Tanrı'nın yardımıyla sona erdi. ¹²⁸

¹²⁵ “/52b/Bu üç nesne İblis’le ortaklıktır müminleri yoldan çıkarırlar.”

¹²⁶ Kibir isteği atlanmış Saa'deddin çevirisindeki “/53a/ kibir dileği boyunca yimekdür ve eyü geymekdür ve Hakk’a mutî (itaatkâr) olmamaktur.”

¹²⁷ Buradan itibaren Fakih bin Hasan mensubu olduğu Sünni inancının din ve şariat anlayışına uygun kurallar çerçevesinde inanan kişinin (müminin) tanımlamasını yapmıştır; tamamıyla kendi sözleridir. Makâlât'ın sonu böyle bitmemektedir.

¹²⁸ İkinci bölümde bizim incelediğimiz üç ayrı Saa'deddin çevirisi nüshalarındaki sonuç, ayet ve hadislerle açıklamalı olarak aşağıdaki gibidir: “/53a/Pes imdi İblis dileğin gördük ve işittik ve bu işler kimdeyse İblis kendözüdür. Ve her kimde yoğusa hasdur. Hak Sübhânehü ve Teâlâ buyurur “kim hevânızı terk idin kıyamat korhısı çün”. Kale Allahu Teâlâ ve inne minkum illa variduha. (K. 19, 71: Tanrı buyurur: “İçinizden oraya uğramayacak hiç bir kimse yoktur.”) Ve Çalap Teâlâ dileğin işle gel tamû korhısı çün. Kale allahu Teala ve inne cehenneme (mev'idühüm ecmain) meşven lilkafirin. (K. 15, 43: Cehennem onların hepsinin buluşma yeridir.) Ve hem Şeytândan sakının Çalap fermanı için. Kale allahu Teâlâ inne eş-şeytân lekum aduvvun fe-ettehizuaduvven. (K. 35, 6: Tanrı buyurur: “Şeytan sizin düşmanınızdır, siz de ona düşman olun.”) Ve hem müminlere dünya sevmek ulu noksandur. Kale en-nebi hubbû'd-dünya re'su kulli hatietin terkü'd-dünya re'sü kulli ibadetin. (Peygamber buyurur: “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır; dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır.) Kale allahu Teâlâ fe-emma men tağa ve eserü'-hayatü'd-dünya fe-inne'l-cehime hiyye el me'va. (K. 79, 37,38,39: Artık kim azmıssa ve

“...veka’a’l-feragu ‘an ketbihi fî vakti’d-duhâ fî yevmi’l-Cum’a fî şehri Ramadânmuereheten sene selâseâşer ve seb’umâye, kadketebehu’l-fakîri’l-hakîri’d-da’if el-hanîf el-muznib el-muftekirila’llah ... Fakih bin Hassân mutemekkinenbi-karyeti Elken fî vilâyeti Turgud afallahuanhuma.”

(yedi yüz on üç senesinin (1314-5) Ramazan ayında Cuma günü kuşluk vaktinde yazma işi sona erdi. Turgut vilâyetinin Elken köyünde ikamet eden Allah’ın rahmetine muhtaç olan günahkâr kul Fakih bin Hasan tarafından yazıldı.)

II. KİTAP

MAKÂLÂT’IN TÜRKÇE YAZMA NÜSHASI

Türkçe yazıya çeviren: **Dr. Vural Genç**

Yorum, açıklama-karşılaştırma ve dipnotlar: **Dr. İsmail**

Kaygusuz

Çalışmamızda kullandığımız Türkçe nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli1500 numara ile kayıtlıdır. Yazma eserin dış ebatları 200x145, iç ebatları ise 130x90 mm’dir. Türkçe nesih yazı ile her sayfada 11 satır olmak üzere 53 yapraktan oluşan eserin istinsah tarihi 977’dir.

Başı (1b):

dünya hayatını ahirete tercih etmişse, şüphesiz cehennem (onun için) tek barınaktır) Ve dünyayı sevmemek Allahu Teâlâ’nın hoşnutluğun bulmaktır: Ve emmâ men hafe makâme rabbihi ve neheye en-nefs an-el-hevâ fe-elcenne hiye elme’va. (Her kim Tanrının makamından korkmuş, nefsinin boş heveslerden menetmişse, muhakkak onun varacağı yer cennettir.) Bâkî kelâm, mübarek haberler ve hayırlı sözler Kur’an tefsîrinde ve hadîs-i nebevide (Peygamber hadislerinde), tezkiretül Evliya (Evliya risaleleri) ve mutavvel (daha geniş anlatılmış) kitaplarda malûm oluna *sallallahu ala seyyiduna ve alehu ecmain temmet el-evrak bi-avnullah el-hallak ve bihi nasta’in.* (DVYM ve SAYM:bu son Arapça cümle yoktur.)

“Hâzâ kitâbu Makâlât-i Kutbu’l-âlem el-Hacı Bektâş el-Horâsânî kaddesellahu sirruhu’l-azîz. Bismillahirrahmanirrahim, şukr-i minnet u sipâs ol TengriTe’âlâ hazretlerine olsun kim...”

Sonu (53b):

“... ma’lûm olunga ve sallallahu ‘alâseyyidinâ Muhammed ve âlihi ecma’în, temmetu’l-evrâkbi-avni’llahi’l-meliki’l-hallâk ve bihinesta’în. (... biline ve Allah’ın selamı efendimiz Muhammed ve bütün Ehl-i Beytine olsun. Yaratıcı Tanrı’nın –ki biz O’ndan yardım diliyoruz- yardımıyla kitap sona erdi.)

El-fakîr Dervîş Hodaverdi gafare’llahulehuma ve li-cemî’i’l-muminîne ve’l-mu’minâti.(Fakir Derviş Hodaverdi, Allah onlara ve inanan bütün erkek ve kadınlara mağfirette bulunsun.)

Târîh: 977 (1569) 26 Temmet fi vakti’l-adha fi evailu safer-i mübarek

Her kim diler lütf-u Hakdan kazana
Fatıha okuya bunu yazana

Ber-makâm-ı dergâh-ı Sultan Hacım
Ya Allah ya Muhammed ya Ali

Haza Kitabu Makâlât-ı Kutbu’l-âlem el-Hacı Bektaş-i Horasani Kaddese allahu sirrahu’l-aziz ¹²⁹

1. [İnsan Toplulukları Kaç Bölük Yaratılmıştır ?]

Bismillahi’r-rahmâni’r-rahim
Şükr ü minnet ü sipas ol Tengri ¹³⁰ Teâlâ Hazretine olsunkim biz
zaif biçare kulları yoktan var eyledi ve dahi hem bizlere iman ve

¹²⁹ **D**(iyanet)**V**(akfi)**Y**(ayını)**M**(akâlât): “Hazihî Makâlât-ı Şerîf-i Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli...ve rahmetu’llâhi teâlâ”.

¹³⁰ **S**(efer)**A**(ytekini)**Y**(ayını)**M**(akâlât), **DVYM**: “tebâreke”

İslâm rûzi kıldı ve cümle mahlûkatın rızkların malûm ve maksûm kıldı. Ve dahi selâm ve salâvat ol peygamberler serverine ve mürseller ulusuna ve enbiyalar mihterine olsunkim dügeli âlemi onun dostluğuna yarattı ve dahi ol Hazret-i Resûlullah evladına ve ahbabına ve etbâna ¹³¹olsunkim yeğrek kavimlerdir ve aru ehillüdür ve *selleme teslimen kesiren* ve hem ol padişah-ı /2a/ âlem-i Tengri Teâlâ ¹³²döne geldi İslâm ehlinin muteber ruhların ahrette merhum ve mağfur kıldı ve dahi çok selâm ve tehiyyet ¹³³ol esrar sözlü ve kelecisi tuzlu ve lâtif sözlü ve güler yüzlü ¹³⁴ve makâlât ıssı ¹³⁵ve şerî ‘at suyı ve tertib-i mârifet ve genc-i hakikat ve ¹³⁶makâm ehli ve sevmedi cehli ve sahib-i genc-i ulûmu’l-dünya ol kutb-u malûm ¹³⁷el-Hacı Bektaş-ı Horasani (Kaddese allahu sırrahu’l-aziz), ¹³⁸ol din çerağı iman nurunun yağı ve erenlerin durağı şöyle beyan kılurkim Hak subhanehu Teâlâ Âdemi dört dürlü nesneden yarattı ve hem dört bölük kıldı ve hem dört dürlü tâatte kodı ve dört dürlü arzuları vardur ve dört dürlü halleri vardur.

İmdi /2b/ dört dürlü nesnedenkim yarattı; evvel topraktan, ikinci sudan, üçüncü oddan, dördüncü yelden yarattı ve dahi dört gürûh kim kıldı.

Evvel gürûh-ı abidlerdür kim bunlar şerî ‘at kavimleridir ve aslı yeldendir. Pes yel safidür ve hem kavidür; zirakim yel esmeyince daneler samandan ayrılmaz. Ve ger yel esmeyeydi mecmu’ âlem dügelisi yıyıdan helak olaydı imdi helâl ve harâm ve mısmıl ve murdar kamusı şerî ‘at birle malûm olur zirâ şerî ‘at kapusu ulu kapudur nitekim Çalap *Celle Celalehu* cümle dürlü nesnekim yarattı kuran içinde yâd kıldı *kavlehu Teâlâ vela ratabin vela*

¹³¹ SAYM: “ve dahi ashaplarına ehlibeytine; DVYM: “âline ve evlâdın ve ashaplarına”

¹³² SAYM: “O dönegeldi”

¹³³ SAYM, DVYM: “pes-çün selâm ve salavât ol Resûlullah hazretine ve ashap ve ehline-âline”

¹³⁴ SAYM: “erenlerin hası”

¹³⁵ SAYM: “ve şerî ‘at ıssı”

¹³⁶ SAYM: “ehl-i tarikat ve müti-yi kavm-i şerî ‘at”

¹³⁷ SAYM: “genc-i ulûm ol Kutb-ı âlem-i malûm; DVYM: genc-i ulûm o kutb-u malûm”

¹³⁸ SAYM: “rahmetullahi aleyhi”

yabisin illa fi kitabu mubin (K.6,59:Yaş ve kuru ne varsa apaçık kitaptadır).

İmdi aziz-i men ki sakınmak gerektür kim, Çalap Teâlâ buyurduğun cehd /3a/ eyleyip komamak gerek ve yığlının dediği nesneden yığlanmak gerek. Pes imdi âdem olanlar kendülerin tiz ellü ¹³⁹ bileler ¹⁴⁰ ve bu resme olan kişilerin amelleri neyidigün mârifet gelüben cânı diri kıldığı yerde yâd kılur inşallahu Teâlâ amma âbidlerin tâatleri namaz kılmaktır oruç tutmaktır zekât vermektür hacca varmaktır ve gaza etmektür. ¹⁴¹ve nefîr-i âm olucak kaçmamaktır ve hem cenabetten gusl eylemektür ve arzuların iste[me]yüp dünyayı terk edüp ahreti sevmektür ve halleri birbirin incitmemektür. Pes kibir ve hased ve buğz ve buhl ve adâvet bunlarda hemandır.

Amma **ikinci guruh zahidlerdür** ve bunların aslı oddandır ve bunlar tarikat kavimlüdür/3b/ pes benünen dün-i gün od gibi yansalar gerektür, kendülerin göyündürseler gerektür. İmdi her kim bu dünyada kendünü göyündürse, yarın ahrette dürlü dürlü azablardan kurtulur. Pes imdi bilgel kim, bir kez yanan ayruk yanmaz *kavlehu Teâlâ vukuduha en-nas ve'l-hicaretu idde li'l-kâfirin* (Kur'an 2, 24: Yüce Tanrı şöyle buyurmuştur; "...yakıtı insanlar ve taş olan cehennem, kâfirler için hazırlanmıştır.") Nitekim İsa peygamber aleyhisselam teferrüde yürürken bir dağ dibine erişti su buldı içti. İlla kim ol su acı idi ve hem ol dağ dahi dembedem ditreirdi. Pes İsa aleyhisselam hal diliyle ol dağa sordu kim, "bu su niçün acıdır ve hem sen niçün dembedem ditrersin?" Ol dağ ayıttı kim, "ya Ruhullah şöyle bilgel kim Musa peygamber aleyhisselam zamanında bir yiğit gezerken nagâh /4a/ buraya geldi. Bu ayeti okudu kim *kavlehu Teâlâ vukuduha en-nas ve'l-hicaretu idde li'l-kâfirin*. (Kur'an 2, 24:Yakıtı insanlar ve taş olan cehennem kâfirler için hazırlanmıştır.) Pes bu ayet Tevrat'ta ve İncil'de ve Zebur'da ve Furkan'da var mıdur?" dedi. Andan İsa aleyhisselam ayıttı kim "İncil'de ve Tevrat'ta ve Zebur'da ve Furkan'da dahi bu ayet

¹³⁹ DVYM: "ulu"

¹⁴⁰ SAYM: "ilm-ü Kur'an senin içinde olup, sen taşra kalmayasın. Ya sen içinde olup Kur'an taşrada kalmasın, davâ bütün olsun. Kur'an şartın tutsun. İblis emrin tutmadı, lânet oldu İlim İblis içinde idi kendi taşra kaldı pes imdi onlar kendülerin temiz etti bileler."

¹⁴¹ DVYM: "Hac ve gaza yoktur."

var” didi. Pes ol dağ ayıttı kim, “İncil senündür Furkan Muhammed Mustafa’nındur; imdi dua kıl kim Çalap Teâlâ beni bu ditremekten azad kılsun” didi. Pes İsa Aleyhisselam dua kıldı şolok saat ol dağ ditremekten azad oldu. Ve hem suyu dahi datlu oldu. Andan ol dağ ayıttı kim, “ya Ruhullah benüm içimde bir pir vardır ta Ben-i İsrail’den kalmıştır, müştakdur kim ¹⁴² Muhammedi göre /4b/ yahud ümmetin göre velâkin kaçan kim ol yiğit *fe’tteku’n-nara’lleti vakuduha en-nasu ve’l-hicaretu* ayetini okudu. Pes bu pir anı işidüp dün-i gün ağlardı bu acı su anın gözi yaşıdır ve hem bu pirin gözi yaşı çok sulara karıştı kamusunu acı kıldı imdi senün duan berekâtında ağlamağı sakın oldu ve hem acı suları dahi datlu oldu” didi. Pes İsa aleyhisselam çünkim bu heybeti gördi ibret kaldı dünyalukta bir keçküli ve bir asası ve bir suzeni (iğne) var idi anları dahi yabana attı.

İmdi aziz-i men bu dünyaluk irkenler dürlü dürlü azablardan nite kurtulalar? Nitekim Resul hazreti buyurmuştur kim *aleyhu salâvat ve’s-selam ed-dunya bahrin amikun kesirun nasi yağraku fi-ha* manası budur kim, /5a/ “dünya bir derin denizdür âdemlerin çoğu anın içinde gark olmuştur”. Pes zahidlerin tâati dün-i gün Tengriyi zikr etmektür ve hem *bismillahi’r-rahmâni’r-rahim* cümle işte yâd kılmakdur ve hem havf u recadur ve arzuları dünyayı terk itmektür ahret için ve hem halleri *ilmu ledundendür* ve kendi bilülerine hoşnud olmuşlardır. Bilmezler kim; kandan geldiler ve kanceri varurlar? Zirâ kim bunlara hidayet kapusu açılmadı. Allah’ı yâd kılmakları kendü cehdlerüyledür. Zahidlerin ¹⁴³güruhu bu kadar hemandır.

Amma **Üçüncü guruh âriflerdür.** Bunların aslı sudandır; bunlar mârifet kavmidür. Pes su arıdır ve hem arıdıcıdur. İmdi ârif gerekdür arı ola ve hem arıdıcı ola. Sual: Eger sordularsa kim kendülerin arılığı nedür ve arıttığı nedür? Cevab virdiler kim /5b/ ârifler katında her sözün üç {yüz} yüzi ve bir ardı vardır ve ayruklar katında her sözün yetmiş iki yüzi ve bir ardı vardır. Pes

¹⁴² DVYM: “Son sözcük yoktur.”

¹⁴³ SAYM, DVYM: “bunların”

ayruklar ¹⁴⁴ bilmezliklerinden kelimenin ardın söylerler, kendülerin odlu eylerler. Velâkin ârifler her bir kelimenin yüzün söylerler odlu olmazlar. Pes imdi su tahirdür, kangı kaba kim girerse ol kabı gerekdür kim kendüye döndüre ve hem kendüden ayruk nesne sığmaz. ¹⁴⁵ve hem levni malûmdur, murdarı taşra bırağur. Pes imdi âriflerin arılığı tahirdür, girü aslına irer birikür ve hem ârifler katında şirk murdardur içlerinde komazlar taşra çıkarurlar; kendülerin arıdırlar ve hem ayrukları dahi arıdırlar. Pes imdi bilmek gerekdür, kendözünü arıtmıyan ayrukları dahi arıtmaz.

Amma şerî ‘at /6a/ katında ¹⁴⁶don ve tene murdar ¹⁴⁷ değse, su yuyacak donun arıdır ve hem tenin arıdır ve hem cenabetlerin dahi arıdır. Andan sonra abdest reva olur illa kim ârifler katında, suyla ne don arı olur ve ten arı olur ve ne cenabet arı olur ve ne abdest arı olur. Zirâ kim yuyucu kişi kendözünü arıtmayınca, gayrı kimesneyi yumağla arıtmaz. Pes imdi bilgel kim, âdem gerekdür kim suya yaraya ve su gerekdür kim abdeste yaraya, abdest gerekdür kim namaza yaraya ve namaz gerekdür kim Hak Subhane ve Teâlânın mârifetin bilmege yaraya. Nitekim Çalap Teâlâ buyurdu kim, “degme dil mi yarar beni yâd kılmağa veya degme ten mi yarar bana tâat kılmağa veya degme tâat mı yarar benim mârifetim bilmege?”

İmdi aziz-i men /6b/ ki sakınmak gerekdür kim, kişide yaramaz fiil olmaya. Âdem arısız olduğuna sebep budur kim, anun içinde şeytân fiili olmaktadır. Eger inanmazsan bir kabın içine suci ¹⁴⁸koy ve ağzını berkit ve deniz içine koy ve ol kabın taşrasını günde on kez yuğ; ta hatta on yıla değın girü bayağı sucidür, içi murdardur ve hem dahi bir kuyuya bir damla suci ¹⁴⁹damlasa ol kuyunun suyunu hep bir kezden çıkarsalar, taşra dökseler ol suyun döküldüğü yerde ot bitse, ol otu koyun yese, takva ehli

¹⁴⁴ SAYM: “onları”

¹⁴⁵ SAYM, DVYM: “benzemez”

¹⁴⁶ SAYM, DVYM: “kavlince/kavlinde”

¹⁴⁷ SAYM: “arısız nesne”

¹⁴⁸ SAYM: “murdar nesne”

¹⁴⁹ SAYM: “murdar”

katında ol koyunun eti haramdur. Anunçün kim sucinin ¹⁵⁰ haramluğu ve murdarlığı şeytân fiilindedir. ¹⁵¹ Nitekim Hak Teâlâ buyurdu kim, *innema el-hamr ve 'l-meysiru ve 'l-Tuflihune* (K.5, 90; Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Ey inananlar şarap kumar dikili taşlar/putlar, fal ve şans okları birer şeytân işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.) ¹⁵² Pes imdi aziz-i men bir damla suci bir kuyuya damladuğu çün ol kuyunun suyunu hep arıtmak gerekdür ve ol kuyunun suyu döküldüğü yerde biten otu koyun otladığı çün eti haram oldu. Niçün? Sebebi şeytân fiili olduğu içündür. ¹⁵³ Pes imdi vay ona kim, içinde kibir ve hased, buhul adâvet, tama’ öfke ve gıybet ve kahkaha ve masharaluk ve bunca dürlü şeytân fiili içinde olsa, suyla yunup nite arınsın? İmdi tahkiki şöyle bil kim, yunmağla arınmazsın. İmdi bu didüklerimiz sekiz dürlü yaramaz fiilin eğer birisi bir kişide olsa, cümle ilmi ve âmeli ¹⁵⁴ ve tâati hebaen mensur olur; *kavlehu Teâlâ fe-ca’alna-hu hebaen mensuren* ¹⁵⁵ Vay eğer sekiz dürlüsü dahi bir kişide ola, onun hali ne ola? Pes şöyle /7b/ bilge kim, ol kişi mutlak şeytândur ve hem şeytânun dahi şeytânluğu bu sekiz dürlü nesneyledür. İmdi ârifler ki aslı sudandır. ¹⁵⁶ Suyun aslı yeşil gevherdendir ve ol gevher kim, aslı Çalap Tengri’nin kudretündendir. Pes imdi anınçün ârifleri Tengri tebareke ve Teâlâ sever; zirâ kim aslıdur. Pes aslı aslın sevmek aceb değildir ve dahi âriflerin ilmini öz kendözünü bildüğü yere yâd kılar *inşallahu Teâlâ*. Pes imdi bilmek gerekdür, âriflerin tâati tefekkürdür. Dünyayı ve ahreti terk etmektür himmet nazarıyla ve hem velâyet beklemektür ve hem arzuları Çalap Teâlâyâ yakın olmakdur ve hem Çalap Teâlâ ârifleri sever. Ve hem âriflerin halleri cümle varluğa degüşürülmektür .Ve hem yevuz endişe kılmakdur bunlar dahi güruh-ı /8a/ hemandır.

¹⁵⁰ SAYM: “murdarın”

¹⁵¹ DVYM: “içinde şeytân fiili olduğün oldı”

¹⁵² SAYM: Bu ayet yoktur.

¹⁵³ SAYM: “yani her nesne aslına döner, demek olur.”

¹⁵⁴ DVYM: Son iki sözcük yoktur.

¹⁵⁵ DVYM, SAYM: Ayet iki nüshada da yoktur.

¹⁵⁶ DVYM, SAYM: “âriflerin içinde murdar nesne eglenmez.”

Amma **dördüncü grup muhiblerdir**. Bunların aslı topraktır; toprak teslim-i razı olmaktır .Pes muhibler dahi teslim-i razı olsa gerektir. Nitekim Resul aleyhi salâvat ve selâm buyurdu ki *kulli şeyin yercu' u ila asli-hi* yani “her nesne aslına döner” demek olur. Pes muhibler ârife sual eder kim, ârif hakkında Çalap Teâlâ Kuran içinde buyurdu kim *min-ha halaka-kum ve fi-ha nuidu-kum ve min-ha nahrucu-kum tareten uhra* ayet (K.20, 55) manası budur kim yani “şundan geldik kim ana girü döneriz ve hem ahir girü andan çıkarız” demek olur. Pes şimdi toprak toprağa, su suya, yel yele, od oda gitti. Pes sen kimsin kim, haber virürsün? Ben bayağ kimseyim yine ol ve o dir. Amma benim üç dostum vardır; kaçan kim ben ölsem birisi evde kalır, birisi yolda kalır ve birisi benimle bile gelir. **/8b/** Evde kalan mâlimdir ¹⁵⁷ yolda kalan hısımlarımdır ve ehlimdir ve benimle bile gelen iyiligidir. İmdi eğer yavuz hulkum ve yavuz amelüm varsa; pes bil kim aslı aslına döner dediğine delildir. Ve hem ârif dahi muhibbe sorar ki, asılda ata mı yeğdir ve ana mı yeğdir? Ve çoklar öyle aydırlar kim, ata asıldır ve ana köktür; amma bizüm katımızda ana asıldır ve ata köktür. ¹⁵⁸ Zirâ kim, aslı tohumdur yere ekilicek kök olur. Amma muhiblerin tâati münacatdır seyrdir ve müşahadedir ve arzularına irmekdir ve Çalap Tengri'yi bulmaktır. Ve kendülerin yavı kılmaktır ve cânlarının muradına irmekdir ve halleri bir olmaktır. Bunlar dahi grup-u hemandır. Ve hem muhiblerin üç yerde ıssı vardır; evvel seyr ide Çalap sun'ına(yaratıkları, yaptıkları!). İkinci münacat kıla Çalab'ına. Üçüncü **/9a/** müşahadeye oturmaktır Çalap Tengri'nin ı'şkına. Amma eğer muhibbe sorurlarsa kim, “Tengri nite bildün?” dilerse, pes muhibler cevap virürler kim; “Tengri'yi kendümüzden bildük ve hem kendümüzü Çalap Teâlâ ile bildük” dirler. Sözümlüğün delili budur kale el-nebi ¹⁵⁹*men arefe nefsu-hu fe-kad arefe rabbe-hu* didi. Pes muhiblerin sözi sağlığı âdem suretindedir, ayırık yerde isteyen nite bulusardır? İmdi bir kişi kendözünü bilmeyince, Çalap Tengri'yi kande görserdir *kavle-hu Teâlâ ve nahnu akrabu*

¹⁵⁷ DVYM: “ma'lümdür”

¹⁵⁸ SAYM, DVYM: “ata asıldır ana köktür.”

¹⁵⁹ SAYM, DVYM: “Hazreti Resul buyurur:”

iley-hi min-kum ve lâkin la-tubsirune (K.56, 85: Allahı teala buyurdu ki, biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.)ve bir ayette dahi buyurdu kim *kavle-hu Teâlâ ve nahnu akrabu iley-hi min habli 'l-varid* (K.50, 16:Ve biz ona şah damarından daha yakınız).

Amma cân anınçün dirilür kim, dördüncü cân mârifetdür beşinci cân ışkdur nitekim resul Hazret aleyhi salâvat ve selam buyurdu kim, kaçan kim bir veli “Yarab!” dise, Hak Subhane ve Teâlâ “lebbeyk!” avazını ol /9b/ velinin kulağuna değüdür. Pes ol velinin “yarab” demekliğı ile Hak Teâlâ hazretinin “lebbeyk” demekliğı arşullahda birikür. İkisünün arasında bir nur çıkar. Ol nurun şulesinden yedinci kat gök altında yüz bin ve hezaran yüz bin çiçekler ¹⁶⁰ biter. Ta hatta altıncı gök arası ol çiçeklerin latif kokusundan dolar ve hem beşinci kat gök arası anber kohusundan dördüncü kat gök arası anber kohusundan dolar ve üçüncü kat gök arası reyhan kohusundan dolar. İkinci kat gök arası misk kohusundan dolar. Evvelki kat gök arası gül kohusundan dolar. Ol sebebden dünyanın içi rahmetle dolar mecmu’ âlem münevver olur. Pes yedi kat gökler firiştehleri birbirine beşaretler kılurlar ve hem birbirine kığrışırlar kim, “bugün mübarek gündür ne latif kohular geldi, zihi kutlu gün” deyüb, ol çiçeğı /10a/ direrler. Sekiz uçmağun içini ol çiçeklerle bezediler illa kim, ol çiçeklerin ara yerinde bir çiçek biter ol çiçege gül -i reyhan dirler. Kaçan kim velilerden bir veliye va’de irse, ol gül-i reyhan çiçeğini getirürler ol veliye yeldirirler(kokudurlar) ve hem ışkı gösterürler. Ve ol velinin tamarlarına yayılır, ol velinün cânını ışk ile alurlar. Hergiz cân teslim kıldığunu bilmez *kavle-hu Teâlâ rayihi min rayihatu 'c-cenne ve arzukini min na'imu-ha* ¹⁶¹ Nitekim Mısır hatunları Yusuf peygamberin yüzün görüp, hayran olup bıçağla ellerin toğradılar, duymadılar. Pes dost dostun ışkından cân acığın duymasa acib degüldür. İmdi dost dostu cefa kılmak, nite reva ola? Latife-i garib ve acib budur kim; ârifler cân virmezler ta hatta kendü muradların görmeyince. ¹⁶² Ve hem bir pulad demürü taşa ururlar, ol daşın /10 b/ içinden od çıkar;

¹⁶⁰ SAYM, DVYM: “gûnagûn, levnen levnen”

¹⁶¹ SAYM, DVYM: Bu ayet ikisinde de yok.

¹⁶² SAYM: “Arifler cân vermezler kendi murdarların gidermeyince.”

yanar tütünü göğe gider ve odı ocakda kalur. Pes gül-i reyhan didükleri ışk çiçeğidir; ışk didükleri Allah Teâlâ hazretinin kendülüğü odudur kim, dügel-i âlemi dutuptur. Ve hem ol odun ocağı erenlerin gönlüdür. Pes ışk câna hareket getirür, göyündürür .Ve hem bu oda muhabbet odu derler. Bu kadar acayıpler ve garayıpler Allah Teâlânın lebbeyk demekliğıyle ve hem ol velinün “ya Rab!” demekliğinden kopar Suhan-ı ilahi dedikleri budur .¹⁶³ Nitekim ol âlem fahri Muhammed Mustafa buyurur kim, “her kimin tâati yoğsa kamu ettiğü hayr kabul olmaz”. Pes bil gel kim {ki} ulu tâat “Ya Rab!” dimekdür. Amma ihlâs ile “Ya Rab!” demeklik genez değüldür. Her kim genez dirse yalan söyler. Meğer kim bir kulun Hak dergâhından nasibi ola. Her kimin Hak dergâhından nasibi ola, bu kadar sözden nesne anlaya, dün-i gün Allah zikrine meşgul /11a/ ola. İmdi her kim Allah zikrine meşgul olsa, zahmetlerden kurtula, rahmetlere ulaşa.

2. Bu bab Şeytân ahvalin beyan kılur

İkinci bab Şeytân babındadır, ¹⁶⁴ dedik. Ve hem nefis Şeytân’un nayibüdür, didik ve hem subaşları; kibirdür, haseddür, buhdür, adavetdür, tamadur, öykedür, gıybetdür, kakhahadır, masharalukdur. Bu sekiz nesne ¹⁶⁵ kim zikr ettik bunlar şeytânun dizdârlarudur. ¹⁶⁶ Pes yüreğın sol kulağında yedi kal’a vardur ve her kal’ada bir dizdâr vardur. Ol kal’alara müvekkeldür. Degme bir dizdârın yüz bin haşedi vardur. ¹⁶⁷ Degme bir haşedin yüz bin subaşısı vardur. ¹⁶⁸ İmdi hased, buhl, tama’ dünyayı terk etmekle gider. Ve hem öyke ve gıybet ve kakhaha ve masharaluk perhizkarlukla gider. Bunların kamusu sabr etmekle gider, iman olur. Amma kibrin aslı şeytândur ve miskinliğin ¹⁶⁹ aslı

¹⁶³ SAYM: Son cümle yoktur.

¹⁶⁴ SAYM: “İblis Şeytan’dır.” DVYM: “İkinci sultan Şeytan’dır.”

¹⁶⁵ DVYM: “bu yeddi fiil; ‘adavet’ yoktur.”

¹⁶⁶ SAYM: “yani kapuculardır.”

¹⁶⁷ DVYM: Son cümle yoktur.

¹⁶⁸ SAYM: “Bunlar kamusu iman evleridir.”

¹⁶⁹ DVYM: “meskenet”

Rahman'dur. İmdi kaçan kim /11b/ kibir gelse, miskinliği ona havale kılmak gerekdür. Ve hem hased ¹⁷⁰aslı Şeytân'dur. İlim aslı rahmandur. Kaçan kim hased gelse, ilmi ona havale kılmak gerekdür. Ve hem buhl aslı Şeytândur. Cömertlik aslı Rahman'dur. Kaçan kim buhl gelse cömertliği ona havale etmek gerekdür. Pes imdi cömertlik dört kısımdur. Evvel, mal cömertliği; baylarındur. İkinci ,ten cömertliği; gazileründür. ¹⁷¹ Üçüncü, cân cömertliği; bu aşıklarındur. Dördüncü, gönül cömertliği; âriflerindür. Pes imdi aziz-i men sureti, Çalap Teâlâ dileğine döndürmek gerekdür. Edeb dileğin, korku sever. Ve korku dileğin, perhizkârlık sever. Ve perhizkarlık dileğin ,sabır sever. Sabır dileğin, utanmak sever. Ve utanmak dileğin, cömertlik sever. Cömertlik dileğin, miskinlik sever. Ve miskinlik dileğin, ilim sever. /12a/ Ve ilim dileğin, mârifet sever. Ve mârifet dileğin, cân sever. Ve cân dileğin, akıl sever. Ve akıl dileğin, Çalap Teâlâ sever. Pes Çalap buyrığın beşareti bu on iki dürlü nesnedür. Ve hem bu on iki dürlü nesne birbirine müvekkeldür. Ve hem iman subaşıasının ¹⁷²serverleri bunlardur. İmdi ki sakınmak gerekdür kim; eger bu on iki dürlü nesnenin birisi eksik olsa, imanı dürüst olmaz. Pes gayet yegrek makâm-ı hod bunlardur. Ve bu on iki dürlü nesnelere saklamayan hod Çalap'dan ırak olur. Ve hem mârifetin ¹⁷³ bilmekten ırak olur. Ve hem Allahu Teâlâ didarından mahrum kalur. ¹⁷⁴

Amma masharaluk dileğin, gülmek sever. Ve gülmek dileğin, gıybet sever. Ve gıybet dileğin, öyke sever. Ve öyke dileğin, tama' sever. Ve tama' dileğin, buhl sever. Ve buhl dileğin, hased sever. Ve hased dileğin, kibir sever. Ve kibir dileğin, ten sever. /12b/ Ve ten dileğin, hevâ sever. Ve hevâ dileğin, nefis sever. Ve nefis dileğin, İblis sever. Ve İblis Çalap Teâlâ sevmez. ¹⁷⁵ Zirâ kim bu on iki dürlü nesne yıkılıb ol on iki nesne yerine gelmeyince, kulum diyen kişiye Çalap Teâlâ'dan yana yol

¹⁷⁰ DVYM: "buhl"

¹⁷¹ SAYM: "zahidlerindir"

¹⁷² SAYM: "çerisinin"

¹⁷³ DVYM: 'marifetin' kullanılmamış.

¹⁷⁴ SAYM: Sadece 'oniki nesne' yinelenmemiş.

¹⁷⁵ DVYM: "bu on iki dürlü fiil kim zikrolundu, birbirine müvekkeldir."

yokdur. Zirâ kim bu on iki dürlü nesne hem mârifetin ve hem imanın düşmanlarıdır. Akıl subaşı, şeytân subaşısını yindiği bunlarınla malum olur. Bu nesnenin nişanı ol oldur kim, cân işret-i ruhani sever. Ve hem işret-i cân azade olmak nişanıdır. Pes Hak Teâlâ buyurdu kim dört kişi dört nesneye ¹⁷⁶söykendü. Benlik da'vîsin kıldı. Ahirü'l-emr helak oldu. Evvel İblis aleyhi'l-la'ne od'a söykündü. ¹⁷⁷ İmdi Çalap Teâlâ katında güç yokdur. Dostu dosttan ayırmaz. İblis'i od içinde kodı. *Kavlehu Teâlâ halakta-ni min narin wa halaktahu /13a/ min tynin.* (K. 5,12: Beni ateşten onu çamurdan yarattın) İkinci, Firavun kıtmirlere dostum dedi. Akibet anları göretururken Nil ırmağında gark oldu. *Kavlehu Teâlâ wa ağrakna al-firavuna wa antum tanziruna.* (K. 2, 50: Gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk) ¹⁷⁸ Üçüncü Karun malına söykündü. Akibet malıyla helak oldu. *Kavlehu Teâlâ fa-hasafna bi-hi wa bi-daru'l-ardi.* ¹⁷⁹ Görmez misin nitekim Ebu-cehl Ebu'l-hekemin'e söykenüb guruluk da'vasın kıldı. Muhammed aleyhi salâvat ve selam iman getürmedi kavmiyle cehl içinde helak oldu. Pes Muhammed Mustafa Hak Teâlâ dostluğuna söykündü. Pes Hak Teâlâ buyurur kim dostu dosttan ayırmayam dedi. *Kavle-hu Teâlâ yuhubbunahum ke-hubbullahi wa allazina amanu aşaddu hubban lillahi.* (K.2, 165: Yüce Allah buyurdu ki, onlar Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır) Pes Hak Teâlâ kerem-i lütfundan buyurdu kim, “ya sevgülü kullarum ben sizünem siz benimsüz. şükr eylen” dir. *Kavlehu Teâlâ lein /13b/ şakartum le-azidannakum* (K.14,7: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam) bir ayette dahi didi kim, *kavlehu Teâlâ allazina ahsanu bi'l-husna* (K.53, 31: Güzel davrananları da daha güzeliyle (mükafatlandırması içindir) ve bir ayette dahi didi kim, *kavlehu Teâlâ fa-ya'malu amelen salihen wa la yaşruku bi-ibadeti rabbihi ahadan.* (K.18, 110: Kim Rabbi'ne kavuşmayı umuyorsa, bir ameli-i sâlih işlesin ve Rabbi'ne ibaddette kimseyi şirk koşmasın)

¹⁷⁶ DVYM: “üç kişi üç nesneye.”

¹⁷⁷ SAYM, DVYM: “od'a dostum didi.”

¹⁷⁸ DVYM: Bu ayet ve izleyen cümleler yoktur.

¹⁷⁹ SAYM: Bu ayet ve izleyen iki cümle yoktur.

Pes kendözünü bilmekliği bunda yâd kıldı. Zirâ kim biregü, Rahmanla Şeytân¹⁸⁰ seçildüğün bilmeyince, hem kendözünü dahi bilmez. İmdi her kim bu kelâmları anlasa Rahman ile Şeytân seçildüğün bilir; evvel kişi kendözünü bilmiş olur. İmdi kaçan kim bir kişi kendözünü bilse ışk gelür. Ol kişiyi Çalap Teâlâ'dan yana çeker. Ne kadar kim devletidür ol ol kadar ilerü varur. Pes her kim bu sözü anlamadı kendözünü bilmedi. Her çend (ne kadar) kim âdem suretindedür velâkin âdem mertebesinde değıldür. Henüz endişeleri ve malları galebesi içinde /14a/ gark olmuşlardır. Şol hayvan ılkılar gibidür. Amma bunda tasarruf vardur. Anı tasarruf ıssileri bilirler. Pes tasarruf eyledük yetmiş yılluk kal u kil bir saat tefekkürle¹⁸¹ beraber geldi. Yetmiş yılluk tefekkür bir saat münâcâtla beraber geldi. Pes halka kal u kil da'vî gümandan olur. **Zahide** ibadet eylemek bilmedin muameledür. Amma **ârife** tefekkür Halik sun'ıyla muameledür.¹⁸² Ve lâkin riyâ tama' kişiyi terk etmez.

Pes imdi er olan kişi daima gönül şehrin arayu dursa gerekdür. Gafil olmasa gerekdür. Ve hem aklun üç hasakisü vardur. Ve bir riyayla tama' gönül şehriden sürür çıkarurlar. Evvelki hasakisi sabırdur. İkinci hasekisi utanmakdur. Üçüncü hasekisi kanaatdur. Pes imdi Şeytân'ın korktuğu bu üç nesnedür.¹⁸³ Ve hem Şeytânun /14b/ yenüldüğü bu üç nesneyle malumdur. İmdi şöyle bil gel kim, bunlar key ulu kimselerdür. Ve akl çerisündedür. Ve dahi âdemler makâmı üçtür. *Kavlehu Teâlâ ma-yekûnu min nacva selasetin illa huve rabi'uhum ve la hamsetin illa huve sadisuhum vela edna min zalike vela eksaru illa huve ma'hum eyne-ma kanu.* (K.58, 7: Göklerdeki ve yerdeki herşeyi Allah'ın bildiğini görmiyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka odur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka odur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, onlarla beraberdir.) Amma degme kişileri adama saymaduk. Her çend kim surette âdemdür ve lâkin 'bel hum âdall'dür ve hasudlardur. Ve kendülerin bilmeyenlerdür. Ve hem Hazret-i Resul buyurmuştur,

¹⁸⁰ Şeytân sözcüğü Rahman'ın yanında ters yazılmış.

¹⁸¹ SAYM, DVYM: "havf u reca ve münâcât"

¹⁸² SAYM: "Ve Halik muhibbi münâcât(1) Musa münâcât(ıdır) Mevlâ ile muameledir"; DVYM: "Ve hem muhib münâcâtı sevgiyle muameledir"

¹⁸³ SAYM, DVYM: "hasekidir ve hassadandur"

men arefe nefsuhu fe-kad arefe rabbihu. (Nefsini-kendini bilen Tanrıyı bilir) Amma abidlerin ve zahidlerin ve âriflerin halleri ve tâatleri bir biri katında reva olmaz. İlla kim muhiblerin katında reva olur. Zirâ kim, abidler ve zahidler ve ârifler da'vî /15a/ kavimleridir. Ve lâkin muhibler ma'ni kavimleridir. Pes imdi aziz-i men muhiblerin şerhi çohdur ve işi delimdir illakim, onların haline akl irmeğe ve gönül dolanma ve suret duymaga bu kadar söz yeter, yâd kıldık. Bâkîsin [bozuk].¹⁸⁴

3. Bu Bab {mârifetün} Makamâtı{nı} Beyan Kılur 185

Ol kutb-u âlem buyurdu kim kul Çalap Tengri'ye kırk makâmda irer olur¹⁸⁶ ; onı şerî 'attedür, onı tarikattedür, onı mârifettedür ve onı hakikattedür. Pes şerî 'atın evvel makâmı iman getürmekdür; *Kavlehu Teâlâ en tuminu*¹⁸⁷ *billahi ve'l melaiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve el-yevmu 'l-ahir.* (Ayete değil; Yüce Allah buyurmaktadı ki, Tanrı'ya ve meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inanmanızdır.) Amma her kişi kim, iman ten üzredür dirse hatadur. Ve eger cân üzredür dirse hem hatadur. Pes şöyle bilmek gerekdür kim iman akl üzredür ârifler katında. Amma mârifet¹⁸⁸ bir dil üzredür. /15b/ İkinci gönül üzredür. ¹⁸⁹Ve her kim Tengri'ye tanukluk virmese mutlak kâfirdir veyahut da dil tanukluk virüp gönül inanmazsa münafık olur. *Kavlehu Teâlâ inne 'l-münafıkıyn fi 'derki 'l esfeli mine 'n-nar.* (K. 4, 145: Şüphe yokki münafıklar cehennemın en alt katındadırlar.) Bu iki söz kişilerle dosttur. *Kavlehu Teâlâ innellahe la yağfirani yeşruk bihi ve yağfiru madune zalike li-men yeşa.* (K. 4, 48: Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bunun dışında kalanları (günahkârları) ise dilediği kimseler için bağışlar.) Amma tâat ve amel imandan ayrı olmaz. İman tâattur. Degme tâat imana irmez ve hem küfür masiyettür. Degme

¹⁸⁴ DVYM: “ne kim var Allah bilür.” SAYM: Son cümle yoktur.

¹⁸⁵ DVYM: “Âdem Tanrı'ya kaç makâmda irer anı bildürür”; SAYM: Evvelki babı oldur ki, âdem Tanrı teâlâ hazretine kaç makâmda erer ve dost olur, onu beyan eder.”

¹⁸⁶ DVYM: Bu cümle yoktur.

¹⁸⁷ SAYM: “amentü”

¹⁸⁸ SAYM: “maruf”

¹⁸⁹ DVYM: Bu cümle yoktur.

masiyet küfre irmez. Bu iki söz dosttur. *Kavlehu Teâlâ eza aheze min beni ademehu min zuhurihim ve zürriyetihim ve eşhedehum ala-enfüsihim elestu birabbikum kalu bela.* (K. 7, 172: ...Hani Rabb'in (ezelde) âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu. Ve ded ki: Ben sizin rabbi'niz değil miyim? (Onla da) Evet Rabbi'mizsin dediler.) İman budur. Amma bizim sözümüz Rahman aslı kankıdır ve Şeytân aslı kankıdır? Bunu bilmek gerek kim, /16a/ Rahman aslı imandur ve Şeytân aslı gümandur. İmdi imana güman katmak düşvardur.¹⁹⁰ Zirâ kim iman akıl üzeredir. Ve akıl sultandır. Ve ten içinde naibi imandur.¹⁹¹ Pes kaçan kim sultan gitse naip nite dura. Mesela iman bir hazinedür. İblis bir uğridur. Akıl hazinedardur. Hazinedar gitti uğrı hazineye nitti? Ve dahi bir kavilde iman koyundur. Akıl çobandır. İblis kurtdır. Çoban gitti kurt koyuna ne etti? Ve dahi bir kavilde iman süddür. Akıl bekçidür. İblis bir itdür. Ve üçü bir evdedür. Çünkim bekçi gitti it südi nitti? Pes ey miskin biçare iman içinde sergerdandır.

Pes imdi Çalap Tengri'ye inanmak imandur. Ve buyruğun tutmak imandur. Ve yığlın didüğünden yığlınmak imandur. /16b/ Ve Çalap Tengri'ye inanmak imandır. Ve hem Tengri'nin firiştehlerine inanmak imandur. Ve hem bir kişiye üçyüzatmış firişteh müvekkeldür. Pes bunca firiştehler arasında edepsizlik idersin ve senin gibi kişi katında edepsüzlük itmezsün. Kanı firiştehlere inandığın? Ve hem Allahu Teâlâ hazretinin Kur'an'ına inanmak imandur. Ve kitaplarına inanmak imandur. Pes imdi için dolu kibir, hased, buhl, tama', öyke, gıybet, kahkaha masharaluktur. Pes kankı kitapta buyurdu kim bunların birisi iman ehlünün içinde ola. Kankı kanı kitaplarına inandığın? Ve hem Tengri'nin dostlarına inanmak imandur. Zirâ kim Tengri dostları miskinliği kabul itdiler. İkiliği koyup birikib bir genez yola gitdüler. *Kavlehu Teâlâ inne me'a'l-usri yusran.* (K. 94, 5: Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık da vardır.) /17a/ *Kale en-nebi aleyhüselam eşbe'u yevmen ve ecu'u yevmeyn.* Hadis manası budur kim, "Tengri dostları bir gün tok geçerler iki gün aç geçerler". Velâkin Hak Teâlâ bunların hatalarını kıldan kıla

¹⁹⁰ DVYM: "düşmez"

¹⁹¹ DVYM: "İblis'tir?"

geçürdü. Girü yüzlerine urdı. Pes sen bunca fuzulluk kılursın yüzüne urmaya mı dersin, senden korka mı yahut utana mı sorsın. İmdi kanı Tengri dostlarına inandığun. Pes müminler, kıyametde inanmak böyle degüldür kim, siz inanursunuz. Her ne bulursanız helâldan haramdan giyersüz ve donanursuz. Haksız da nimetler yiyüp gunanırsuz . Yani bu inanmak mıdur bu kim, siz inanursuz?

Pes imdi müminler kendü özizü bildünüzse bu kapı iman kapusudur. Sizlere rahmet dokuna. Ve eğer **17b/** kendünüzü bilmedünüzse bu kapı nevmid{süz}lik kapısıdır. Pes sizlere hışm dokuna. Zirâ kim padişah-ı kerim ayıdır: “Ben ol padişahven kim, yüzbin ve hezeran yüz bin isteyiciler durular, ta hatta ömürleri geçince zaru zar ağlarlar. Eger inanmaklukları riyayla olursa, son ucu sergerdan olurlar.” Bilgel kim, eyü amel ihlâsıyla iman getürmekdür. Pes imdi korkusuz yürümek imana güman katmakdur. Amma mârifetün beyanın bu kadar muhtasar kılduk. Zirâ kim gerçek cânlara bu kadar muhtasar söz yiter.

Amma şerî ‘atın evvel makâmı ¹⁹² iman getürmekdür.

Kavlehu Teâlâ ya eyyühellezine amenu. (Tanrı buyurur: “Ey iman edenler!”) ¹⁹³

İkinci makâmı ilim öğrenmekdür. *Kavlehu Teâlâ kunu rabbaniyine.* (K.3, 79:Rabb’e halis kullar olunuz!)

Üçüncü makâmı ¹⁹⁴zekât virmekdür, oriç tutmakdur.

/18a/ Güci yittükçe hacca varmakdur ve hem gazadur ve hem cenabetten arunmakdur. *Kavlehu Teâlâ akimu’s-salate ve atü’z-zekate* (K.2,110: Tanrı buyurur: “Namaz kıl, zekât ver.”) *ve savmı şehr-i ramazan* (Ayet değil; Ramazan ayında oruç tut) *ve haccu’l-beyti men isteta’a ileyhi sebilen* (K. 3,97: Yoluna gücü yetenlerin o evi ziyareti-haccetmesi). *ve ec-cihadu iza kane nefiruamen* (Ayet değil; genel bir savaşa çağrıldığında cihada gitmek) *ve el-guslu mine’c-cenabeti min külliha.* (Ayet değil; cünüplükten sonra vücudun yıkanması, gusletmek.)

¹⁹² **DVYM:** “Her ne kim varsa ihlasla”

¹⁹³ **SAYM:** “ve Aminü billahi ve Resulihi..Allaha ve Resulüne inanınız!”

¹⁹⁴ **SAYM:** “namaz”

Dördüncü makâmı helâl kesbitmekdür ve ribayı haram bilmekdür. *Ve Kavlehu Teâlâ ehalle Allah el-bey' ve harame er-riba.* (K.2, 275: Allah âlim satımı helâl faizi haram kıldı)

Beşinci makâmı nikâh kıymakdur. *Kavlehu Teâlâ ve in eradtum istibdale zevcin mekane zevcin.* (K.4, 20/2, 20?: Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz...)

Altıncı makâm hayzun ve nifasun nikâhın haram bilmekdür. *Kavlehu Teâlâ hurrimet aleykum ümmehatukum.* (K.4, 23/2, 222?: Analarınız...size haram kılındı)

Yedinci makâmı sünnet-i cemaatdür. *Kavlehu Teâlâ sünnetullah elleti kad halet min kablu ve len tecide li-sünnetillahi tebdilen.* (K. 48, 23: Allah'ın kulları hakkında süregelen adeti budur. Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın)

Sekizinci makâmı şefkatdür. *Kavlehu Teâlâ ve ellezine yenkudune ahdullahi min ba'di misakthi.* (K. 2, 27: Onlar öyle (fasıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler.)/18b/ Hadis-i Resul eş-şefkatu tabi'u'l-iman.(Hadis: Şefkat imandandır)

Dokuzuncu makâmı arı geymekdür ve arı yimekdür. *Kavlehu Teâlâ kulu min tayyibati ma razaknakum. Kavlehu Teâlâ ve siyabike fe-tahhir.* (K. 2, 172: Tanrı buyurdu ki, "size verdiğimiz rızkların temiz olanlarından yeyiniz."; K. 74, 4: Tanrı buyurur ki, "elbiseni tertemiz tut.")

Onuncu makâmı emr-i maruf ve nehy-i münkerdür. Yaramaz işlerden sakınmakdur. *Kavlehu Teâlâ ye'murune bi' - marufi ve yenhevne ani'l-münkeri.* (K. 3, 114: Onlar Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler, kötülüktenmenederler; hayır işlerinde birbirleriyle yarışrlar. İşte onlar salihlerdendir.) Pes bu kadar ayat-ı beyyinat dükelisi iman ehli için gelmişdür. Ve el-bâkî malûmun.

4. Bu Bab Tarikat Makâmıların Beyan Kılır

Bilgel kim **tarikatin evvel makâmı** pir elin alub tevbe itmekdür. *Kavlehu Teâlâ ve a'tesımu bi-hablullahi cemi'an. Kavlehu Teâlâ tubu ile Allahi tevbeten nasuhen.* (K. 3, 103: Tanrı buyur ki, "hep birlikte Tanrı'nın ipine sınımsıkı yapışınız"; K.66, 8: yine Tanrı buyur ki, "samimi bir tövbeyle Allah'a dönün") Pes kişi yavuzlukdan dönicek tevbe viren Çalabdur. *Kavlehu Teâlâ summe tabe aleykum li-yetebu ila'llahi.* (K. 9, 118: Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tövbesini kabu etti. Çünkü Allah tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.) Pes imdi ey

müminler tevbeyi şöyle kılmak gerek kim, anda ucub olmya. Pes tevbeyi şöyle kılmak gerekdür kim sana menfaati ola.

/19a/ Zirâ kim tevbe kılmak yaramaz işlere pişmanlıkdur. Ve pişmanlığın ıssı budur kim, yetmiş günah için keferat bir özürdür. Pes imdi tevekkül ile özri bişe/başa tutun kim, hatalarınız az ola ve yüzünüz taze ola. Pes ey müminler hemişe özür dilemek sizden kabul eylemeklik Tengri'den. *Kavlehu Teâlâ ve men yetevekkel ala-Allah fe-huve hasebuhu.* (K. 65, 3: Kim Allah'a güvenirse, o, ona yeter) Ve dahi şükür¹⁹⁵ kılmak sizden rızkınızı artdırmak Tengri'den. *Kavlehu Teâlâ lein şekertum le-ezidennekum.* (K.14, 7:Tarı buyurur: "Şükrederseniz nimetimi/karşılığını artırırım..") Ve dahi sabır kılmak sizden hisabsuz sevab virmek Tengri'den. *Kavlehu Teâlâ innema yuveffe's-sabirune ecrehiim bi- gayri hisab.* (K. 39, 10: Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilecektir.) Ve dahi tâat kılmak ve şehadet getürmek sizden uçmak içinde köşklerinüz yüceltmek Tengri'den. *Kavlehu Teâlâ hel cezaü'l-ihsani illa el-ihsan.* (K. 55, 60: İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir.)Ve dahi yetmiş yıllık günah için **/19b/** özür dilemek sizden kabul kılmak Tengri'den . *Kavlehu Teâlâ ve huve ellezi yakbelu et-tevbe an-ibadihi.* (K. 42, 25: Tanrı buyurur ki, "Kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.") Pes ol Padişah-ı kerim eydür ki "ey kullarım Âdem bir kez buyruk sıdı, üçyüz elli yıl ağladı.¹⁹⁶ Andan suçun bağışladım, dir. İmdi sizler dahi yetmiş yıllık günah için¹⁹⁷ özür dilen, dir. Af kılın, dir. Zirâ kim af edici benven (benim), dir. Ve eger asilerden bir günahkârı yargılamadın kosam rahmetüm belürmeyeydi, dir. *Kavlehu Teâlâ ni'me'l-mevla ni'me'n-nasir.* (K. 8, 40:Allah buyurmuştur ki, "O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır!") Ve eger dünyada bir nesne eksük yaratsam kadirliğim tamam olmayaydı. *Kavlehu Teâlâ fe-ni'me'l-kadirun.* (K. 77, 23: Tanrı buyurdu ki, "Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik. Bizim ne güzel gücümüz vardır.") Ve hem uçmakta bir nimet eksük kılsam uçmağım tamam

¹⁹⁵ **DVYM:** Buradan itibaren bir varak eksiktir. Bunun için edisyon kritikli bir metinle (?) karşılaştırılarak tamamlanmıştır.

¹⁹⁶ **DVYM:** ikiyüz yıl ağladı:ve her daim bunu okurdu: *Kavlehu teâlâ "Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in-lem tağfir lenâ ve terhemnâ le-nekü nenne mie'l-hâsirin* (K. 7, 23: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlama ve acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz)" Bu ayet **SAYM**'da yoktur.

¹⁹⁷ **DVYM, SAYM:** "bir kez"

olmaduk olaydı, dir. *Kavlehu Teâlâ fe-ni 'm ukbe 'd-dar*. (K. 13, 24: Tanrı buyurmuştur ki, dünyadan sonra gelecek olan cennet ne güzel bir yerdir.) Ve hem Nuh peygamberin bir duası dahi müstecab olmayaydı cümle duası /20a/ dahi müstecab olmadık olaydı” dir. *Kavlehu Teâlâ fe-ni 'me 'l-mucibun*. (K. 37, 75: Biz dualara da ne güzel karşılık veririz.)

Amma **tarikatin ikinci makâmı** mürid olmaktır. *Kavlehu Teâlâ fe-e 'selu ehle 'z-zikri in kuntum la ta 'lemun*. (K. 16, 43: Tanrı buyurur ki, “eğer bilmiyorsanız, ilim sahiplerine sorunuz”.) Pes imdi mürid üç dürlüdür. Evvel **mürid-i mutlak**dur. İkinci **mürid-i mecazidür**. Üçüncü **mürid-i mürted**dür. Amma mürid-i mutlak oldur kim her dürlü halde Şeyhine niçün deyüp hüccet getürmiye. Amma mürid-i mecazi oldur kim zahirinde Şeyh dileğinde ola, batnında kendü dileğinde ola. Amma mürid-i mürted oldur kim, Şeyhinin bir dürlü halin göricek derhal yüzün döndüre.

Amma **üçüncü makâmı** sac gidermekdür. Ve libas tağyir etmekdür. *Kavlehu Teâlâ muhallikine ru 'usekum ve mukassirine la-yehâfun*. (K. 48, 27: Saçınızı kazıtmış veya kısaltmış olarak korkusuzca Mescid-i Haram'a giriniz.) Hadisi Resul *en-nasu maa 'l-libasi*. (Resul, “insanlar elbiselerine göre tanınır” diye buyurmaktadır.)

Dördüncü makâmı mücahede[de] göyünmekdür. /20b/ *Kavlehu Teâlâ vekuduhe 'n-nasu ve 'l'hicaretu uiddet lil-kâfirin*. (K. 2, 24: O halde yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakınınız.)

Beşinci makâmı hizmet eylemekdür. *Kavlehu Teâlâ elhadum elhudum*.¹⁹⁸

Altıncı makâmı korkudur. *Kavlehu Teâlâ fefirru ile Allah*. (K. 51, 50: Tanrı buyurur ki, “öyleyse Tanrı'ya koşunuz”.)

Yedinci makâmı ümid tutmakdur. *Kavlehu Teâlâ la taknetu min rahmetullah*. (K. 39, 53: Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.)

Sekizinci hırka ve zembildür ve mikrasdur ve seccadedur ve ibretdür ve hidayetdür .Ve hidayet azizdür. *Kavlehu Teâlâ inne*

¹⁹⁸ **DVYM:** “Nitekim Peygamber buyurur ki, “men hademe hudime: başkasına hizmet edene, hizmet edilir;” **SAYM:** Bu hadis yoktur.

Allah baliġu emrihi kad ce'ala Allahu li-kulli ŧey'in kadiren. (K. 65, 3: ŧüphesiz Tanrı,emri yerine getirilendir. Tanrı her ŧey için bir ölçü koymuŧtur.)

Dokuzuncu makâmı sahib-i nasihat ve sahib-i muhabbet *Kavlehu Teâlâ yuhibbuhum ve yuhibbunehu.* (K. 5, 54: Tanrı buyurmuŧtur ki, "Tanrı onları, onlar da Tanrı'yı severler") olmakdur.

Onuncu makâmı ışkdur ve ŧevkdür ve fakirlikdür. *Kavlehu Teâlâ teveffeni müslimen ve elhikni bei's-salihin.* (K. 12, 101: Beni müslüman olarak öldür ve beni salihler arasına kat.)**Hadis-i Resul:** "*el-fakru fahri ve bihi eŧtehiru yevme'l-kıyame*tı.(Fakirlik benim övüncümdür, Kıyamette onunla övüneceğim)

Onbirinci makâmı cândur.¹⁹⁹ Pes ışk câna dokınsa sevinmek ve oynamak ve zevk ile /21a/ ve ŧevk ile hareket kılmak acep degüldür. Zirâ kim ışk nasib-i ilahidür. Her kime kim degse belürtse gerekdür. Bâkî malum.

5. Bu Bab Mârifetin Makâmıların Beyan Kılır

Mârifetin evvel makâmı edebdür.

İkinci makâmı korkudur.

Üçüncü makâmı perhizkarlıkdur.

Dördüncü makâmı sabırdur.²⁰⁰

Beşinci makâmı utanmakdur.

Altıncı makâmı cömertlikdür.

Yedinci makâmı ilimdür.

Sekizinci makâmı miskinlikdür.

Dokuzuncu makâmı mârifetdür.

Onuncu makâmı kendözünü bilmekdür. Nitekim²⁰¹"*men arefe nefsuhu fe-kad arefe rabbihu* (Kendiözünü, nefisini bilen Tanrısını bilir.)

6. Bu Bab Hakikat Makâmıların Beyan Kılır

¹⁹⁹ SAYM: "Zira bu makam candır" diye geçmekte ve Onuncu makamın adı olarak tanımlanır. Doğrusu da bu olmalıdır.

²⁰⁰ SAYM: "sabru kanaattır"

²⁰¹ SAYM, DVYM: "Hazret-i Resul buyurur"

Hakikatın **evvel makâmı** toprak olmakdur.
İkinci makâmı yetmiş iki milleti ayublamamakdur.
Üçüncü makâmı elinden geleni men itmemeğdür.
Dördüncü makâmı dünya içinde mecmu' /21b/ yaratılmış eşya
andan emin olmakdur.
Beşinci makâmı mülk ıssına yüz sürüb yüzsuğun hâsıl
kılmakdur. Zirâ kim, vahdet dahi andadur, vahdet evindedir.
Altıncı makâmı sohbetde esrar-ı hakikat söylemekdür.
Yedinci makâmı seyr-i sulukdur.²⁰²
Sekizinci makâmı sırdur.
Dokuzuncu makâmı münâcâaddur.
Onuncu makâmı müşahadedür. Çalap Tengri'ye ulaşmakdur.
Hevl bundadur. Yani korku yeziddür.²⁰³ Ol hakikat genci ârifler
sultanı ve muhakkikler aslanı Seyid Saade'ddin kerem-i
lütfundan buyurdu ki;

Bu makâma kim ire
İş bu nakdi kim dire
Varlığın hakka vire
Cümle âlem içinde

Kim bu sırra irmedi
Kendözünü dirmedi
Bu ışkdan esrimedi
Ömrü zılam içinde

Varlık yokluk birdür
Dünya ahret birdür
Işk sevi birdür
Işk zulâm içinde²⁰⁴

²⁰² **SAYM, DVYM:** "seyrdür."

²⁰³ **"SAYM:** 'Hevl'in açıklaması,'yani korku yeziddür' yoktur; **DVYM:** Herikisi de yok,

²⁰⁴ **SAYM, DVYM:** "Aşk/Işk-ı kadim içinde"

Sual Ârif eydür, ²⁰⁵ bu zıkr /22a/ olunan kırk makâmın yirmisi tanıklıdır, yirmisi tanıksızdır. Acaba ne manadan biledür? dir. Cevab virkim; tanuk kal mülkünde olur, hal mülkünde olmaz. Ve hem tanuk inkâr evinde olur, belî evinde olmaz. Ve hem tanuk taşra olur, içre olmaz. Pes kırk makâm budur kim şerh olundu, dahi yeğrek bilürsen eydir ve ger bu kırk makâmın birisi eksik olursa hakikat tamam olmaz. Zirâ kim şart eksik olur.

Mesela biregü diliyle iman getürse, gönlüyle inanmazsa veyahut öşür ve zekât vermese veyahut hacca varurken yoldan girü dönse veyahut Çalab Tengri hükümlerinden birisini bâtil tutsa veyahut Mustafa aleyhisselamı inkâr itse veyahut Muhammed'in âl-i evladının ²⁰⁶ birisini nahak bilse /22b/ dügel-i işledüğü amelleri hebaen mensûrâ olur. *Kavlehu Teâlâ fe-ca'elnahu hebaen mensuren.* (K. 25, 23: Tanrı buyuru ki, "...onu saçılmış zerrelere haline getiririz".) Pes imdi aziz imen bu kırk makâmdan birisi eksik gerekmez. Zirâ kim bu kırk makâmda hiç nesne eksik yokdur. *Kavlehu Teâlâ. Kad beyyenna li-kulli şey'in.* (K. 3, 118: Tanrı buyurdu ki, ayetleri/herşeyi açıkça bildirdik?) Pes imdi sevinmek ve güvenmek var. *Kavlehu Teâlâ lev enzelna haza'l-kurane ala cebelîn li-raeytehu haşi'an mutesaddi'an min haşiyetullah ve tilke el-emsal nasru biha lil-nas li-aleyhim yetefekkirune.* (K. 59, 21: Tanrı buyurur ki, "eger biz bu Kur'an'ı dağa indirseydik, muhakka ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görür idin".) ²⁰⁷ Ve hem ümit var. *Kavlehu Teâlâ la taknetu min rahmetullahi yeğfiru ez-zunub cemi'an innehu huve el-gufur er-rahim.* (K. 39, 53: Tanrı şöyle buyurmuştur: "Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyiniz/ O bütün günahları bağışlar, zira o bağışlayıcıdır) ²⁰⁸ Ve hem korku vardır. ²⁰⁹ *Kavlehu Teâlâ veada Allah el münafikine ve'l-münafikat.* (K. 9, 68: Tanrı erkek münafiklara da kadın münafiklara da vaatte bulundu.) Ve hem hüccet vardır. *Kavlehu Teâlâ kul hatu burhanekum inne kuntum sadıkin.* (K. 2, 111; 27, 64: Ve Tanrı buyurmuştur: " Sen de onlara; Eğer doğru söylüyorsanız delilinizi getirin!") Ve

²⁰⁵ SAYM, DVYM: "Ârif sual eder/eyler kim"

²⁰⁶ SAYM: "sahabelerin"

²⁰⁷ SAYM: "görek var...Hem nişan var"

²⁰⁸ SAYM, DVYM: sadece "Kavlehu Teâlâ la taknetu min rahmetullahi"

²⁰⁹ DVYM ve SAYM: "ve hem korkunç/korkuncu var."

hem helâl vardır. *Kavlehu Teâlâ u hille lekum saydu 'l-bahri ve 'l-berri. Ve ma tekâbellu li-enfûsikum.* (K.5, 96: Tanrı şöyle buyurdu: "...Kara ve deniz avı yapmak size helâl kılındı) **Ve hem haram vardır.** *Kavlehu Teâlâ ya eyyuha la-havfu aleyhum velahum yahzanune ellezine /23a/ amenu la terfe 'u asvatekum fevka savtül nebiyi.* (K. 49, 2: Tanrı buyurur ki, "seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin".) ²¹⁰**Ve hem fazl vardır.** *Kavlehu Teâlâ fe-men afa ve aslaha fe-* (K. 42, 40: Tanrı buyurur ki, "eğer kim başlar ve barışı sağlarsa...?") ²¹¹**Ve hem şifa vardır.** *Kavlehu Teâlâ nünezzilu mine 'l kuran ma huve şifaun ve rahmetun lil-muminin vela yezidu ez-zâlimin el-ahsari.* ²¹²**Ve hem beşaret vardır.** *Kavlehu Teâlâ ve ma yudillu bihi illa el-fasikum ellezine yenkudune ahdullahi min baad misakihi.* (K. 2, 26/27: Tanrı şöyle buyurmuştur: "Verdiği misallerle Tanrı ancak fâsıkları saptırır. Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler.") **Ve hem hasret vardır.** *Kavlehu Teâlâ ve innehu lehasrete ael kâfirine.* (K. 69, 50: Tanrı buyurmuştur ki, "muhakkak o, kâfirler için bir pişmanlık sebebidir".) **Pes imdi âkil olanlara bu kadar söz yeter. Ve Allah aleme bil savab.** ²¹³

7. Bu Bab Mârifetin Maruf Cevabların Beyan Kılur

Ol kutbı âlem kerem lütfundan buyurdu kim, gönül bir şehristândır. Hak Subhâne ve Teâlâ arşullahdan tâ süreyyaya değin ne kim yarattıysa ol şehristânda vardır. Ve hem ol şehre sefer vardır. Ve hem ol şehristânda iki Sultan vardır. Birisi rahmânidür ve birisi /23b/ şeytânidür. Ve hem rahmâni sultanın adı akıldur, naibi imandur. Ve hem subaşı miskinlikdür. Ve yüregün sağ kulağında yedi rahmâni kal'a vardır. Her bir kal'ada hak Teâlâ bir dizdâr müvekkel kılmışdur. Ve ol dizdârların adları birbir malûmdur. **Evvelki** dizdârın adı **ilimdür**. **İkinci** dizdârın

²¹⁰ **SAYM:** "Ve hem hürmet var."

²¹¹ **DVYM, SAYM:** "Kavlehu Teâlâ fe-men afa ve aslaha"

²¹² **DVYM, SAYM:** "Kavlehu Teâlâ nünezzilu mine 'l kuran ma huve şifaun ve rahmetun lil-muminin...K. 18, 82: Tanrı buyurur ki, "biz, Kur'an'dan öyle birşey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir ve."

²¹³ **DVYM:** "Va'llâhu â'lem bi's-savâp:Doğrusunu Tanrı bilir"; **SAYM:** "velbaki mâlûm."

adı **cömertlikdür**. **Üçüncü** dizdârın adı **hayadur**. **Dördüncü** dizdârın adı **sabırdur**.²¹⁴ **Beşinci** dizdârın adı **perhizkârlıkdur**. **Altıncı** dizdârın adı **korkudur**. **Yedinci** dizdârın adı **edebdür**. Pes degme bir dizdârın yüzbin haşedi vardır. Degme bir haşedin²¹⁵ yüzbin çerisi vardır. Bunların kamusu iman bekçileridir. Pes aziz-i men diledik kim bu işleri tamam kılardık.

Çalap Tengri'den mârifet yad geldü. Ve hem biş /24a/ hil'at duta geldi evvelki hil'at **ilhamdur**. İkinci hil'at **fehmdur**. Üçüncü hil'at **ışkdur**. Dördüncü hil'at **şevkdür**. Beşinci hil'at **muhabbetdur**. Pes bunlar geldiler kondılar cân dirildi, akıl muvafık oldu. Geleni varanı anladı. Zirâ kim cümle nesne cânla dirilür, cân mârifetü ile dirilür. Pes mârifetlü cân erenler cânudur. Ve hem mârifetsüz cân hayvanlar cânudur. Pes imdi aziz-i men cânlar ki, dirsın cân kaç dürlüdür. Ve dahi dirildi dirsın; pes cân hod ölmedi nite diri ola? İmdi hoş sordun ya cân, ârif anlar kim üç cânlılardır. Ne diridür ve ne hod ölüdür. Ve eger öl{me}[ü]rse ölümler makâmında olaydı. Ve eger diri{m}ise diriler makâmında olaydı. Amma ölüm iki dürlüdür. Biri cânların cânu ölür ve biri cânların teni ölür.²¹⁶ Anlar kim /24b/ cânları diriliginde başlıdur gönülleri sükeldür. *Kavlehu Teâlâ fi kulubihim maraza fe-zadehum Allah marazan.* (K. 2, 10: Kalplerinde hastalık olanların hastalıklarını Tanrı daha da artırır.²¹⁷Ve anlar kim teni ölür aşuklardır, cânları ölmez. *Kavlehu Teâlâ ve la tahsebenne ellezine kutilu fi's-sebilullahi emvaten bel ahya.* (K. 3, 169: Tanrı buyurur ki, "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...".) Ol ârifler sultanı ve manalar madeni Seyid Saa'deddin buyurdu kim;

Ol cân kim ışkdan olur
Anun behası cânâ olur
Kamu cânlar ölücek
Ol cân ölmez dirü kalur

²¹⁴ SAYM: "marifettir"

²¹⁵ DVYM: "hasadın"

²¹⁶ SAYM: "nicelerin cânı ölür, nicelerin teni ölür."

²¹⁷ DVYM: Bu ayet dahil, önceki birkaç cümle yoktur)

Işk dirligin alalum
Bu diriligden kalalum
Ölmez dirilik bulâlüm
Çü cân dosta birükür. ²¹⁸

Pes imdi aziz-i men cân ikidir. Birisi cân dur birisi cân-u cânandur.²¹⁹ *Kavlehu Teâlâ yeseluneke ani'r-ruhi kul er-ruhu min emri Rabbi.* (K. 17, 85: Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki, ruh Rabbimin emrindedir.) Amma bizim katumuzda cân beşdür. Velâkin bu sözü anlamak hayli işdür. Ve hem âdem manisi dahi üçdür. Kendözünü bilmek yavlak ²²⁰ güçdür. Ve hem kendözünü bilmeyenlere bu söz hiçdür.

/25a/ Ve eger bilmek dilersen kitabda yazdım üçdür. *Kavlehu Teâlâ min-kum men yuridu ed-dünya ve minkum men yuridu el-ukba ve min-kum men yuridu el-Mevla.* (K. 3, 153: Dünyayı isteyeniniz de vardır, ahiret isteyeniniz de vardır. Ayrıca sizin içinizde Mevla'yı isteyen de vardır) O ayetin ma'nası mülke yeter eger bilürse.

Ol kadim lem-yezal Padişah buyurdu kim, “ey kullarım her nesne kim görürsüz gözle mi sanursız? Ve işitmekligi kulağ ile mi sanursız? Ve yahut söylemekligi dil ile mi sanursız? Ve yahut yürümekligi ayağ ile mi sanursız? Ve yahut yarlağanmaklığı tâat ile mi sanursız? Veya hışmı günah ile mi sanursız? Veya göyünmekligi od ile mi sanursız? Pes Âdem aleyhisselam uçmakta bir azap kıldım ki, tamû odu içinde ol azab yoğ idi. Ve İbrahim aleyhisselama bir gülistan virdim, od içinde kim cennette yoğ idi. Ve hem Firavun'ı Nil ırmağı içinde gark ittim. Musa'yı Firavun'dan kurtardım. **/25b/** Zirâ kim dostumu kurtardım, düşmenimi helâk kıldım. Ve hem yüzbin firıştehler göyündürdüm. Hergiz birisinin günahı yoğ idi. Ve yüzbin hezaran yüzbin âdem yarlağadum ki hiçbir zerre tâatleri yoğdı. ²²¹ İşimde kâdirim. Her ne kim işlersem kudretim yiter. Gerek ağladam gerek güldürem gerek öldürem gerek dirgüdem. ²²² Anı kim ben bilürem sizler bilmezsiniz. Velâkin benim inâyetim havf u

²¹⁸ **SAYM:** “Can dosta er görelim”

²¹⁹ **SAYM:** “Anlarısın hem hoştur.”

²²⁰ **SAYM:** “yolu yolu”

²²¹ **SAYM:** Bu son cümle yoktur.

²²² **DVYM:** Son üç sözcük yoktur.

reca ortasında olanlardır. Dilersem düğünü yas eyliyam, dilersem bir asiye has eyliyem.”

Girü sözüme başına gelelim. ²²³ Pes imdi sözüme cânü beyan kılmakdur ve anların kim akli faş olmuşdur yani karışuktur ve gönülleri münkirdir ²²⁴ ve cânları müddeidür. Pes ‘Eles’²²⁵ deminde “yok” diyen hayvanlar gibidir. Üç cânlılar bunlardır. Ve hiç tanımayanlar belhüm adalldür . /26a/ Bunları âdem ilminde yad kılur. **Evvvelki** cânâ ruh-ı cismani derler kim teni diri kılur. Diken battuğunu kıl çeküldüğünü duyar. **İkinci** cânâ ekl-ü şurb dirler. Yimek ve içmek ve susamak bildürür. **Üçüncü** cânâ revan ²²⁶ dirler. Ten uyuyacak ol ayaktadır. *Kavlehu Teâlâ ve ca’elna nevmekum subaten.* (K. 78, 9: Uykunuzu bir dinlenme kıldık.) Amma uyku rahatınızdur. Heman ten maslahatı degüldür. Pes bunda dahi ma’na vardır. ²²⁷ Şöyle bilgel kim, üç kişiye kalem yoktur. **Evvvel** na-reside oğlana **ikinci** delüye **üçüncü** uyur kişiye ta kim uyanınca. Zirâ kim âdem oğlanı geceyle dünya günahından arunur. Anın çün geceyle gün ırak gider. Perde azalur. Pes gündüz günahlar birbirine ulaşur. Anın çün ırak gitmez. Pes bildik kim, uyku bir nicelere bir ten rahatıdır. Ve bir nicelere cân rahatudur.

/26b/ Ve hem cân katında ten ılkıya benzer. Ve hem ten cânın merkebidür. Pes suvuğ datlu ve acı ten cân sebebinden duyar. Ve hem ılkılar dahi dikene düşmezler, köy yolın ²²⁸azmazlar. Issıları evin bilürler. Velâkin Hak yolın bilmezler. Zirâ kim bunların gönül gözü açılmadı, görmez. İmdi şunlar kim *ke-el-âdem’dür* (âdem gibidir) hayvanlar ve ılkılar gibidür. Hak yolını nice göreler. Nitekim Resul Hazreti buyurdu kim “Hak subhanehu ve Teâlâ âdeme dört göz virdi. İki baş gözidir. İki gönül gözidir. Baş göziyle halkı görür ve gönül göziyle Padişah-ı Âlem Tengri’yi görür.” Pes imdi anın çün Haliki sevmek şevk(i) gönül

²²³ DVYM: Son iki cümle yok.

²²⁴ SAYM, DVYM: “gönülleri mütekebbirdir.”

²²⁵ DVYM: “elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) DVYM: “elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)”

²²⁶ DVYM: “ruhâni”

²²⁷ DVYM: “Son üç cümle yoktur.”

²²⁸ DVYM, SAYM: “bilüp/bilürler.”

içinden kopar tene yayılır. Ve ol suretten hareket kopar. Ve hem ol hareket /27a/ Halik dostluğundandır, halaldur. Ve hem ten cân merkebidir. Sükûnet²²⁹ deminde cân nite kılursa ten dahi hem öyle sükûnet²³⁰ kalur. Pes bilmeyenlere bu söz mana bildirür. *Kavlehu Teâlâ minkum men yuridu ed-dünya ve minkum men yuridu el-ukba (ve minkum men yuridu el-Mevla)*. (K.3, 153: Dünyayı isteyeniz de, ahireti isteyeniz de vardır.(Ayrıca içinizde Tanrıyı isteyen de vardır.) Pes imdi anlar kim, dünya isterler ılkılardan kemdür (K.7, 179: *Kavlehu Teâlâ evlaike el-inamu belhum adall.*)²³¹ Ve anlar kim ahret isterler bunlar havf u reca kavimleridir. Ve amma anlar kim Mevla'yı isterler bunlar müşahede kavimleridir. Pes imdi bir gönül kim gönül gözi olmasa, Haktan ne haberi var? Zirâ kim bir kişi sükker yimedın olsa, adın işitmekle dadın ne bilür? Anın çün kim²³² hidayet azizdür Halik katında. *Kavlehu Teâlâ inne Allah baliğü emrihi kad ca 'ala allahu li-kulli şeyin kadiren. Kavlehu Teâlâ ve elâşiyu /27b/ yuridune vechehu ma aleyke min şeyin ve ma-min isabike aleyhum min şeyin fe-tadrudehum fe-tekune min ez-zâlimin.*(K. 6,52: Tanrı buyurur ki; salt Tanrının cemalini dileyerek sabah-akşam Rablerine dua edenleri huzurundan kovma. Onların hesabından sen sorumlu değilsin, onlar da senin hesabından. Şu halde onları yanından kovup da zalimlerden niye olacaksın?) *Kale en-nebi aleyhüsselam el-fakri fahri ve bihi üftehiru yevmü 'l-kıyame.*(Peygamber buyurur ki, "Fakirlik benim övünç sebebidir; Kıyamet günü onunla övüneceğim".)

Amma bizim sözümüz cânı beyan kılmakdur. Pes imdi üçü beyan kılındı. Amma **dördüncü** cân mârifetdür. Cânı bostandır. Mârifet sudur. Susamış bostana su ne faide kılursa mârifet dahi cânâ öyle faide kılur, hayat bağışlar. *Kavlehu Teâlâ inne ed-din indullah illa islâm.* (K. 3, 19: Allah nezdinde hak dini Islâm'dır.)

Pes imdi azizler Hak Subhanehu ve Teâlâ sizlere iki bostan areste kıldı. Biri din bostanı ve birisi iman bostanıdır. Ve hem mârifet suyun gönül gözünden akıttı. *Kavlehu Teâlâ ve zeyyenehu fi kulubikum*²³³ *elem tere ila Allah enzelehu mine 's-sema /28a/*

²²⁹ SAYM: "sükût"

²³⁰ SAYM: "sükût"

²³¹ DVYM: "Pes şimdi anın çün"den itibaren sekiz satır yoktur.

²³² DVYM: Buradan itibaren ve ayetlerin bulunduğu beş satır mevcut değil.

²³³ DVYM: Ayetin gerisi yoktur.

maen fe-tesbehul ardi muhzerreten. (K. 49, 7: Hem biliniz ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Eğer o birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir İşte doğru yolda olanlar bunlardır.) **Pes ol bostanlar kim sizde vardır sanmayun kim bekçisizdür. Kaçan kim bir kişi bostan ekse evvel divarın eyler. Andan yerin yumuşadur. Andan dürlü dürlü nimetler eker. Andan sonra suvarur. Andan sonra yad otların arudur, yabana bırağur. Andan ortısında bir kuru baş diker. Yemişi tamam olucak ol başı yabana bırağur. Ve ol yemişi dostlarla ve kardeşlerle yerler. Tengri'ye şükürler kılurlar. Pes Çalap Celle buyurdu kim, “ey kullarım sizlerdeki bostan benümdür. Kendü inayetümle bekledüm. Ve hem çevresine rahmetümle divar kıldum ve meskenet ile gönlünüzü yumuşatdum. Ve hem gönlünüzde tevhid ağacın bitürdüm. Ve hem tevhid ağacından mârifet yemişini bitürdüm. /28b/ Ve hem mârifet suyuyla suvardum. Ve hem yadlık otın ve dikenün arutdum. Ve hem düşmenlik yakasından irak bıraktım. Ve hem günahınızı ortada yok kıldum. Velâkin düşmanınız İblis Aleyhüllane bostanın çevresin gezer, içerü girmek diler. Dügelin günahınızı görür. Eydür kim ‘Çalabınıza asiymişsiniz’ dir, sizlerden tamamı keser. Pes kıyamet günü olucak ol günahlarınızı yaban bırakam kendü fazlumla kulluğunuzu kabul terkisine koyam. Âlemlere gösterem. Ve uçmakların içinde kığırdam. Ve didarımı sizlere gösterem. Ve keramet hilatın geydürem, şaduman olasızdır.” *Kavlehu Teâlâ sıbğatullahi* ²³⁴ *ve men ahzenu min allahi sıbğaten ve nahnu lehu adidune.* (K.2, 138: Tanrı buyurur ki, “Allah'ın (verdiği) rengiyle boyanınız. Allah'tan daha güzel boya vurabilen kim?) Ve hem Hak Subhanehu ve Teâlâ kerem-i lütfundan buyurdu kim; “ey kullarım beni isten, sizlere bilinem dir. ²³⁵ /29a/ ve ey asiler özür dilen günahunuz çün af kılun” dir. ²³⁶ Gökten yağmur yağmayacak yerden nesne bitmez, yani sizlerden ağlamak ve benden günahınızı af kılmak demek olur.” Mesele bir padişah hasekisini bir şehre virirkim ve bir padişah çün bir latif oda duta. Ta kim, padişah ol odayı göre begene. Zirâ kim padişaha layık odayı haseki bilse gerekdür. Pes imdi mârifet,**

²³⁴ DVYM: Ayetin gerisi yoktur.

²³⁵ DVYM, SAYM: “sizde/sizlere bulunayım.”

²³⁶ DVYM ve SAYM: “Zira ki gök ağlar, yer güler.”

Çalap Tengri'nin hasekisi dür. Kendözüne lâyük gördüğü kişilerin gönlüne virir. Ol kişinin mübarek ağzına dürlü dürlü mârifet haberlerin gönlünden yetiştirür, rahat olurlar. Ve anlar kim, Hakka lâyük degüldür anların gönüllerine mârifet virmez. Ve hem ol kişiden hiç kimesneler rahat olamazlar. Pes imdi ya ârif /29b/ sordun kim, cân ölü müdür yoksa diri midir? Didindi imdi cânun ölimi nefis başında degüldür. Velâkin cân içinde bir baş vardır. Ana inkâr başı dirler. Ve mârifet ki ulu hasekidür ve hem ki ulu hâkimdür.²³⁷ Heybetle varur ol inkâr başını keser. İlacıla cânı taze dutar ve hem yedi tamû kapusunda yedi dağ vardır. Ol dağ toğrar, pareler. Sekiz uçmak kapusuna yol eyler. Amma bir niceler herçend kim surette ademdür velâkin manada hayvandur. Ve hem zahidler düni gün göğünürler Allah korhısından. İmdi her kim ki kendüyü bilmez ve bir niceler biregüden bir latif haber işidür evet dir. Heman adların bilürler: *İlme 'l-yakin lehu*. İmdi bir kişi şeker dimekle ağzı datlu olmıya. /30a/ velâkin ârifler kendözlerin bildiler *ayne 'l-yakîn* içinde, “men arefe nefsuhu fe-kad arefe rabbihu (kendi özünü bilen Tanrısını bilir)” muradınca.²³⁸ Pes muhibler çalabı bildiler *hakke 'l-yakin* içinde cânları muradlarına tamam irdiler. Ve bu kelimeler manası dügeli mülke yiter kim ilme'l-yakîndür ve hakke'l-yakîndür. Ve biri dahi gumanla yakındür. İmdi kal-i kıl da'vîsi ve ilmîl yakın âlimleründür. İbadet zahidlerindür. Velâkin tefekkür ve sohbet ve velâyet beklemek *hakke 'l-yakindür*, âriflerindür. Ve münacat ve müşahede muhibleründür, bâkî dervişlük ezeli dür ve devlet ebedidür. Sohbet-i mârifet her kime degdiyse rahatluk anundur.²³⁹

8. Bu Bab Tevhid Mârifetlerin Beyan Kılur

Ol Padişah-ı kadim evvel birligin bildirdü. *Kavlehu Teâlâ ve ilahikum ilahun vahidun*. (K. 2, 163: Tanrı buyurur ki, “Tanrınız bir tek Tanrı'dır...?) *Kâle en-nebi* ²⁴⁰ *el-ilmu selasetun* /30b/ *ayatun*

²³⁷ SAYM: “hekimdirkim”

²³⁸ DVYM: “Mesele bir Padişah hasekisi”den itibaren buraya kadar onyediy satırlık birkaç paragraf yoktur.

²³⁹ SAYM: “Vallahu âlem bissewab.”

²⁴⁰ DVYM: “Kâle'l-ulemâü”

muhkemetun ve ferizatun ve sabidetun ve sünnetun kaimetun vemâ siva hunna fehuve fazlu: “Peygamber ²⁴¹ buyurdu kim; “ilim üçdür. Evvel beyinatdur. İkinci birkinmiş farızadır. Üçüncü durmuş sünnetdür. İmdi her kim bu üç ilim bilse, ol kimesne ki ulu kişidir” didi.²⁴² Andan padişah-ı âlem kullarına kendü varlığın bildirdi. ²⁴³*Kavlehu Teâlâ elhamdülillah ellezi haleke es-semavat ve ’l-ard* ²⁴⁴ *ve ca’ale ez-zulumat ve ’n-nur.*(K. 25, 59: Tanrı buyurdu ki, “...gökleri ve yeri...karanlığı ve ışığı yaratanım...”)

Andan sıfatın bildirdi: *Kavlehu Teâlâ sıbğatullahi ve men ahsenu min allahi sıbğaten ve nahnu lehu ibadune.* (K.2, 138?) Andan mülketin bildirdi: *Kavlehu Teâlâ lehu mulki es-semavat ve ’l-ard.* (K.2, 107: Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.) Andan heybetin bildirdi: *Kavlehu Teâlâ huve el-kahiru fevke ibadihi.*(K. 6, 18: O kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir.) Andan azametini bildirdi. *Kavlehu Teâlâ ve huve el aliyulazim.* (K. 2, 255:O yücedir, çok büyüktür.) Andan izzetini bildirdi. **/31a/** *Kavlehu Teâlâ ve allahi el-izzetu cemi’an.*(K. 35, 10: Tanrı buyurdu ki, “asıl üstünlük ancak Allah’ındır...”)

Andan celaletini bildirdi. *Kavlehu Teâlâ tebareke ismu rabbike zü ’l-celal ve ’l-ikramu.* (K. 55, 78: Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı yücelerden yücedir.) Andan nimetün bildirdi. *Kavlehu Teâlâ ni’eme el Mevla ve ni’em en-nasir.*(K 22, 78:O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır.) Andan şumağın? ²⁴⁵ bildirdi. *Kavlehu Teâlâ ve allahü azizü zuntikamin.*(K. 3, 4; 5,95: Tanrı buyur ki, “Tanrı, suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir”.) Andan kendü lütfun bildirdi. *Kavlehu Teâlâ Allah latifin bi-ibadihi.* Andan muhabbetün bildürdü. *Kavlehu Teâlâ fe’t-tebi’uni yuhbibikum Allah.* (K. 3, 31: De ki, “Bana uyunuz ki, Allah sizi sevsin..) Andan nusretün bildürdü. *Kavlehu Teâlâ ve kane hakken aleyna* ²⁴⁶ *nasru’l-müminin.* (K. 30, 47: Tanrı buyurur ki, “inananlara yardım etmek izerimize borç idi”.) Andan kısmetün bildürdü. *Kavlehu Teâlâ nahnu kasebna beynehum ma’işetuhum.* (K. 43, 32: Dünya hayatında onları geçimliklerini biz paylaştırdık.) Andan hasebetün ²⁴⁷ bildürdü. *Kavlehu Teâlâ ve men yetevkkel ala-allah fe-huve*

²⁴¹ DVYM: “Ulemâ”

²⁴² SAYM: “bu hadis yoktur”

²⁴³ SAYM: “Andan heybetini bildirdi: *ve huvel âliyyül âzim*”

²⁴⁴ DVYM: Ayetin bundan sonrası yoktur.

²⁴⁵ DVYM: “peşimanlığın”; SAYM: Son cümle yoktur

²⁴⁶ DVYM: Ayetin gerisi yoktur

²⁴⁷ DVYM: “tevekkülün”; SAYM: “hısbetin”

hasbuhu. (K.65, 3: Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter.) Andan rahmetün bildürdü. *Kavlehu Teâlâ ve kane bil-müminin rahmiyen.*(K. 33, 43: Tanrı buyurur...müminlere rahmet eden O'dur. ²⁴⁸Andan kullarına ilim öğrenmek bildirdü. *Kavlehu Teâlâ ve allemekum ma-lem tekunu ta'lemune.* (K. 2, 151: ...Bilmediklerinizi size öğreten bir Resul gönderdik.) Andan hikmet içinde hayrat öğüslüğün bildürdü. *Kavlehu Teâlâ ve men yuti el-hikmete fe-kaxd utiye hayren kesiren.* (K. 2, 269: Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipşeri düşünüp ibret alırlar.) Andan delim dürlü nesnelere ²⁴⁹ bildirdi kim, vafa gelmez ve hesabı yoktur. ²⁵⁰ Her ne kim bildirdiyse, cümlesine inanub şükür idüb minnet kılmak gerekdür. Andan sonra kişi kendüyü bilse gerekdür kim...²⁵¹ Tengri'yi *kale en-nebi men arefe nefsuhu fe-kad arefe rabbih:* Resul buyurduğu gibi, kendi özünü bilen Tanrı'yı bilir. Bu hadis muradınca velâkin eyle degül kim, biregü biregüyü bile fulandur ve fulan oğlıdır ve fulan yerlidür, diye. Pes öyle gerekdür kim, ilm ile kendözünü isteye ve araya ve izliye ve gözliye.

Arşullahdan ta taht-ı saraya degin ne kim varsa kendözünde bula. Pes arş ile ferş arasında çok dürlü nesnelere vardır. Velâkin âdemden ulusu yokdur. Ve hem cümle yaradılmış nesnelere arş yukarıdır. ²⁵²Ve hem arşda onsekizbin kandil /32a/ asılıdır. Degme bir kandilin büyüklüğü yetmiş kez bu dünyadan uludur. Ve hem Çalap Tengri'nin hazineleridir. Onsekizbin âlem bunlardır. Amma kamudan yukarusu başdur ve hem cân hazineleri dahi başdur. Pes akıl ve ilham ve fehm ve sevişmek ışk ve didar ve mârifet bunlar bilünüz bin arş gibidir. Ve dahi arşda asılıdır. Neler vardır her birisi mülkden yegdür. İmdi baş arşa benzer gönül uçmağa benzer.

²⁴⁸ **DVYM:** Bu cümle ve ayet yoktur.)

²⁴⁹ **DVYM:** "hikmetler"

²⁵⁰ **DVYM ve SAYM:** Son cümlecik yoktur. Ve **SAYM:** Fazladan olarak bölümün girişinde, "Andan kahrın bildirdi: "ve hüvel kahirü fevka ibâdihi (K. 6, 18: O kullarının üstünde hüküm ve irade sahibidir.) yazılıdır.

²⁵¹ **DVYM:** "bilse gerektür"den "Yahya bin Maâz"a kadar Hacı Bektaş Veli'nin insan ve evren karşılaştırılması üzerine görüşlerini içeren on dört-on beş satır yoktur.

²⁵² **SAYM:** "Dügelî âlem, âdem için halk olmuştur."

Yahya bin Maâz ²⁵³ eydür: “ve *fi allahu anhu*.²⁵⁴ Benim gönlüm dünyadan ve ahretten yegdür. Zirâ kim dünya mihnet evidür. ²⁵⁵ Ve ahret nimet evidür. Benüm gönlüm mârifet evidür. Pes mârifet dünyadan ve ahretten yegdür.” Ve hem yedi kat gök var. Ve hem ten dahi yedi katdur. Deridür ve et ve kan ve tamar ve sinir ve sügük ²⁵⁶ ve ilik yedi kat göge benzer.

Ve hem /32b/ dünyada dört dürlü od vardır. **Evvel** taş odudur. *Kavlehu Teâlâ ve ettekumva en-nar elleti ve kuduha en-nas ve 'l-hicare eiddetu lil-kâfirin*. (K. 2, 24: Tanrı buyur ki, “...yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.)

İkinci ağaç odudur. *Kavlehu Teâlâ huve bi-kulli halkin âlime ellezi ca'ale lekum mine'l-eşşarü'l-ahdar naren efazen entum minhu tevkudune*. (K. 36, 80: Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkartan odur.)

Üçüncü yıldırım odudur. *Kavlehu Teâlâ ve ra'adun ve berkun* ²⁵⁷ *yec'elune asa bi-anhum fi eza innehum*. (K. 2, 19: Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar, yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar..)

Dördüncü tamû odudur. *Kavlehu Teâlâ e-fe-reeytuhum en-nar elleti turune*. (K. 56, 71: Tanrı buyurur ki, “söyleyin bana şimdi, tutuşturmakta olduğunuz ateşi.) Amma âdemde dahi dört dürlü od vardır. **Evvel** mide odudur. **İkinci** şehvet odudur. **Üçüncü** sovlık odudur. **Dördüncü** muabbet odudur. Ve hem dünyada dağlar vardır. Âdemin sügügi (kemiğinin) başları dağlara benzer.

Ve hem dünyada hem de deniz vardır gark edici. Pes âdemde dahi yedi deniz vardır gark edici. **Evvel** gözi görmekten gark eyler. /33a/ **İkinci** dili söylemekden gark. **Üçüncü** kulak işitmekten gark eyler. **Dördüncü** kursak eritmekten gark eyler. **Beşinci** karın açmaktan ²⁵⁸ gark eyler. **Altıncı** renc eleminden ²⁵⁹ gark eyler. **Yedinci** sevda ve cünunluk ²⁶⁰ birle gark eyler.

²⁵³ Yahya bin Maâz er-Razi ö.872-5. Sunuş bölümünde bu sûfi bilgin hakkında bilgi verilmiştir.

²⁵⁴ **DVYM, SAYM:** Bu Arapça cümlecik yoktur.

²⁵⁵ **SAYM:** “muhabbet evidür.”

²⁵⁶ **DVYM:** “sünük”

²⁵⁷ **DVYM:** ayetin gerisi yoktur.

²⁵⁸ **DVYM, SAYM:** “karın içine alup”

²⁵⁹ **DVYM:** “ölüm ile”

²⁶⁰ **DVYM:** “cünunluk” yoktur.

Ve hem dünyada ırmaklar vardır. Amma gözyaşı ırmağa benzer. Ve hem dünyada köyler vardır, endamlar köylere ve barmaklar ağaçlara ve kıllar otlara benzer. Ve kullar eligülere benzer.²⁶¹ Ve hem dünyada dört dürlü su vardır. **Evvel** safi su. **İkinci** acı su. **Üçüncü** koyu/kuyu su. **Dördüncü** yir su. Amma tende dahi evvel ağız suyu tatlıdır. İkinci göz suyu acıdır. Üçüncü kulak suyu yi[yi]rdür. Dördüncü burun suyu koyudur. Ve hem dünyada mümin vardır ve hem kâfir vardır. Amma ilham mümine benzer ve hem vesvese kâfire benzer.

Ve hem dünyada dört dürlü yel adı vardır. /33b/ **Evvelki** yel adı daburdur.²⁶² **İkinci** yel adı sebbadur.²⁶³ **Üçüncü** yel adı kassâmdur. Yenen nesne tamarlara sürer, üleştirür.²⁶⁴ **Dördüncü** yel adı dafiadur. Yenen nesnenün kesegini taşra²⁶⁵ birağur. Amma gönül şehre²⁶⁶ benzer, ten hisara benzer, göğüs içi galebesi bâzâra benzer. Bağır, bögrek, öyken, öd, dalak²⁶⁷ dükkânlara benzer. Sıdk, ikrâr, isbât, irâdet, riyâzet, şevk, muhabbet, havf, reca, yakîn ve tevekkül kumaşlara ve metalara benzer. İmân gevhere benzer. Us mescide²⁶⁸ benzer. Mârifet güneşe benzer. Pes mescid çerağı divarlarına dokunur karaluyken aydın kılır. Amma mârifet çerağı arşdan ferşe degin gösterür.²⁶⁹

Ve hem dünyada sermaye ve ıssı ve ziyan var. İman sermayeye benzer. Kalan²⁷⁰ buyrukların tutmak ıssıya benzer. İmansız

²⁶¹ **SAYM:** Son üç cümle yoktur; **DVYM** “endamlar” yerine “Âdemler” yazılmış, gerisi yoktur.

²⁶² **SAYM:** “riyur”

²⁶³ Metinde birkaç satır eksik. **DVYM ve SAYM:** “Üçüncü yil/yel adı cenûptür Dördüncü yil şimâldür. Ammâ/Pes tende dahi dört dürlü yil/yel vardır. Evvel yil/yel adı câzibdür/carre; âdemi yidüğün kursağına/kursağa sürer. İkinci yil/yel adı hâzimdür/hazima; âdemin yidüğü kursakda bekler.”

²⁶⁴ **DVYM:** “lokmayı kısmet ider”

²⁶⁵ **DVYM:** “lokmanun kebegün daşra”; **SAYM:** “nesnenin köpüğün tışarı”

²⁶⁶ **SAYM:** “şahristana”

²⁶⁷ **DVYM:** “yürek, ögbe, dalak”; **SAYM:** “yürek, yağır, bögrek, dalak.”

²⁶⁸ **DVYM:** “meyce (iki ağızlı kılıca)”

²⁶⁹ **DVYM:** “meyce benzer”den itibaren son üç cümle yoktur.

²⁷⁰ **DVYM:** “Hakk’un”

kalmak /34a/ sermayeden ayrılmağa benzer. ²⁷¹ Gözler terazuye benzer. Ve hem göz ikidir. Birisi zâhirde bakar ve birisi bâtında bakar. Pes imdi devlet anundur kim bâtında bakar, terazüsü ağır gele. Zahirde bakan terazüsü yeğni gele. *Kavlehu Teâlâ fe-men sekulet mevazinehu fe-evleike hume' - meflihune ve men haffet mevazinuhu fe-evleike ellezine hayru enfusehum fi cehennem halidune.* Ve hem dünyada zâlimler ve muktasîd ve sabık vardır. *Kavlehu Teâlâ fe-minhum zâlimun li-nefsihi ve minhum muktasîdun ve minhum sabıkun bi'l-hayrat.*(K. 23, 102-103: O zaman kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar asıl kurtuluşa erenlerdir- Her kimin de tartıları yeğni (hafif) gelirse; onlar kendilerine yazık edenler ve cehennemde kalanlardır.) Pes nefis zâlimdür, cân muktasîddur ve gönül sabıkdur ve hem dünyada gök var ve yir var. Pes arka göge benzer. Taban yire benzer. Başı arka götürür ve arkayı taban götürür. ²⁷²

Ve hem akıl aya benzer. İlim yıldızlara benzer ve iki deniz vardır. Birisi datludur ve birisi acudur. Ve ikisi bir yirdedir. /34b/ velâkin ikisi birbirine katılmaz. *Kavlehu Teâlâ merece el-bahreyn yeltekiyani beynehuma berzehun la yebğiyani.* (K. 55, 19: İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.) Pes gözyaşı acıdur. Kar[a]k (gözbebeği) suyu datludur. İki bir evdedür. Velâkin birbirine katılmaz. Zirâ kim göz aslı yağdur, tuza muhtaçdur. Kar[a]k ²⁷³ suyu datludur. Pes imdi gözyaşı acı olmasa göz yiyirdi. Ve eger kar[a]k suyu datlu olmasa göz görmez olurdu. Ve hem dünyada bulut var ve yağmur var. Kaygu buluda benzer, gözyaşı yağmura benzer. Ve hem dünyada artmak ve eksülmek var. Pes tende dahi kuvvet gâh artar gâh eksülür ve hem gönül bir kuşa benzer “kuş hod uçarken kimerde ²⁷⁴azar. Velâkin gönül azmaz. Zirâ kim gönülle Çalap Tengri'nin arasında perde yokdur. Ve hem uçmak var ve tamû var. Ve uçmak içinde ırmaklar vardır: /35a/ *Kavlehu Teâlâ (Ve ceale) fi-ha (rev'asiye) enhârun min main gayri essinin ve enhârun min lebenin lemyeteğeyyer ta'amehu ve enhârun min hamrin lezzetin lil-şarîbin ve enhârun min aselin musaffen.* (K. 13, 3: Yeryüzünü düzleyen, onda oturaklı dağlar ve

²⁷¹ DVYM: “ve hem sermâye ıssı ziyân var”

²⁷² DVYM: “Gözler”den itibaren ayetler dahil, sekiz satır mevcut değil.

²⁷³ SAYM: “karın”

²⁷⁴ SAYM: “kimi yerde”; DVYM: “kemerde”

ırmaklar yaratan, meyvelerin hepsinden onda iki çift yaratan Allah'tır...)Ve hem tende süd ve kan ve safra ve balgam pınarlara benzer. Ve hem dünyada Padişah vardır kim, başında tac vardır; boynında tavk vardır. Ve egninde hilât ve menşurı vardır. Tahtı mülketü vardır ve rağyeti ²⁷⁵ vardır. Pes imdi tevhid tacdur. İbadet tavkdur. Müslümanlığın ²⁷⁶ hil'âtıdır. Menşur tahtdur, mülket rağyet i-İslâmdur. *Kavlehu Teâlâ inne ed-din indullah illa Islâm.* (K. 3, 19: Allah katında din Islâm'dır.) Pes imdi rağyet (i)-İslâm ihsanı ile memleket-i imandur. Menşur-ı- mârifet tahtdur. Pes ârifler ol mârifet tahtının üzerinde otururlar. Çalab Tengri'ye münacât kılurlar.

Hikayet-i garib:²⁷⁷ Birgün Tengri Aslanı Ali *keremullahu vechehu* 'ya (Tanrı onun yüzünü onurlu kılsın),²⁷⁸/**35b**/Resulullah Hazreti'nin yanında ²⁷⁹sordular kim, "ya Ali taptuğun Tengri'yi görürmüsün?" didiler. Andan Ali Hazreti ayıttı kim, "eger görmesem dapmıyaydu[m]" didi kerem-i lütfundan. Ve hem uçmakda tuba ağacı vardır. Her bir budağı müminlerin köşklarinin penceresinden içeri giripdür. Ve hem tende dahi iman vardır. İman nuru dahi böyledür. Cümle damarlara giribdür.²⁸⁰ Ve hem uçmakda yemek ve içmek vardır. Bevl, gays yokdur. Pes ana rahminde dahi oğlan yir içer, bevl ve hades yokdur. Ve hem dünyada dört yel hevâsı vardır. **Evvel** yaz hevâsu, **ikinci** yay hevâsu, **üçüncü** güz hevâsu, **dördüncü** kış hevâsu. Pes imdi hoş olmaklık yaz hevâsuna benzer. Nahoşlık kış hevâsuna benzer. Yigitlik hali yay hevâsuna benzer. Kocalık hali güz hevâsuna benzer.²⁸¹ Ve hem dünyada âlimler vardır.

/36a/ Kimisi fıkıh, ferayiz ilmin okur ve kimisi tefsir, hadis ilmin okur ve kimisi nahv, sarf-ı arabiyat ilmi okur ve kimisi dahi hakikat ve hikmet ilmin bilür ve kimisi dahi hendese ilmin bilür.

²⁷⁵ DVYM: "taht, milket, ra'iyet"

²⁷⁶ DVYM ve SAYM: "Müslümanlık hil'âtıdır"

²⁷⁷ DVYM, SAYM: "bu ara başlık yoktur."

²⁷⁸ DVYM: "Ali'ye verilmiş sıfatlar yoktur."

²⁷⁹ DVYM ve SAYM:Resulullah'ın yanında sorulduğu belirtilmemiş.

²⁸⁰ DVYM: Son beş cümle yoktur.

²⁸¹ DVYM: "gays yokdur"dan itibaren üç satır yoktur.

²⁸² Haliya sözden terk yokdur. Ağz datlu ve acuyu bilür. Göz görmek bilür ve dil söylemek bilür, burun kohu bilür²⁸³, el tutmak bilür ayak yürümek bilür²⁸⁴ ve gönül hem hoşluk bilür ve hem nahoşluk bilür. Zirâ kim gönül ne fetva virürse, dil anı söyler ve hem dünyada yağı vardır. Ve hem ceng itmek vardır.²⁸⁵ Pes nefis yağidür²⁸⁶, nefse dileğini virmemek ceng itmektür. Ve hem dünyada cuhud var ve tersa var. Ve hem hilaf vardır. Pes günahına muti olmamak cuhuda benzer. Şer'e boyun virmemek tersaya benzer. Hakdan yüzün döndürmek haça tapmağa benzer. Tama' kılmak hilâfa benzer. Oyalanmak²⁸⁷ aslana benzer. /36b/ Ve fuzulluk kablana benzer.²⁸⁸ Şehvet ehli olmak ılkılara ve hayvanlara benzer. Boşmak²⁸⁹ kakımak yılana benzer. Şundan kapmak kazmak kurda benzer. Hoyrat dirliklüler ayuya benzer.²⁹⁰ Sovuk hulklular donguza benzer.²⁹¹ Minnet bilmemek hod hiç nesnedür. Cahil gibidür. Nitekim Resul Hazret buyurubdur: *eş-şeyun li'l-cahil leyse bi's-şeyun.*²⁹²

Ve hem Beytü'l-mamur vardır. Ve Kâbe vardır. Pes hakikat bilgel kim, gönül o ikisinden dahi yegdür. Zirâ kim Beytül mamur göktedür. Anı kerrubiler tavâf kılurlar ve Kâbe yirdedür anı müminler tavâf kılurlar²⁹³ ve gönül, Padişah-ı âlem Tengri'nin nazargahıdır. Pes Saad bin Abdullah Nesteri²⁹⁴ radiallahu anhu buyurdu kim, "Muhammed Mustafa'dan işittüm kim, 'Çalap ile cümle /37a/ nesnenün ortasında hicab

²⁸² DVYM: "ferayiz ilmin okur"dan itibaren iki satır yoktur.

²⁸³ SAYM: "yelemek"

²⁸⁴ DVYM: "acuyu bilür"den sonra göz, dil, burun, el ve ayak organlarının görevleri yoktur.

²⁸⁵ DVYM, SAYM: "tokuş vardır"

²⁸⁶ SAYM: "bağı, bağidir"

²⁸⁷ SAYM: "öykelenmek"

²⁸⁸ SAYM, DVYM: "kaplan benzetmesi yoktur."

²⁸⁹ SAYM, DVYM: "boşamak, puşmak"

²⁹⁰ SAYM: "Bu cümle yoktur."

²⁹¹ DVYM: "Bu cümle yoktur"

²⁹² SAYM: "Ma'nası budur kim, her nesne nesnedir, cahil hiç nesnedir"; DVYM: "Ya'ni hiç bir şeyden degildür cahil."

²⁹³ DVYM: "Peygamberin sözünden sonraki altı cümle bulunan üç satır yoktur.

²⁹⁴ Saad bin Abdullah, Peygamber'in vahiy katibi; bazı ayetleri değiştirdiği ve İslam'dan dönüp, bağışlanarak yeniden dine girmiş olduğu söylenen sahabi. Ö.656.

vardur. Velâkin gönülle Çalap ortasında hicab yokdur”.²⁹⁵ Pes imdi müminin gönlü Kâbe’ye benzer, Kâbe’ye varan ayağıyla varur. Amma gönül ziyaretini isteyen yüzi üzerine varur. Anun çün kim aşığılar yüzlerin yerden kaldurmazlar.²⁹⁶ Ve hem Kâbe’ye giden kıl[a]ğuz gerekdür. Ku’ran ana kıl[a]ğuz yeter. Pes gönül ziyaretine Çalap Teâlâ yoldaş yiterdür. Ve hem Kâbe’de ihram giyerler. Pes hakkı batıldan seçmek, ihram giymege benzer ve hem yol üzerinden taş arıtmaklık Kâbe’de bâtın Araf’ta taş atmağa benzer. Ve dahi kendü nefsi muradını virmemek Kâbe’de kurban itmege benzer.²⁹⁷ Ve dahi geçmiş ömür Safâ’ya benzer. Bâkî kalan ömür Merva’ya benzer. Geçmiş günah için bişman yemek, kalan ömrünü Hak Teâlânın kulluğunda geçirmişe /37b/ benzer ve Safâ ile Merva arasında segirtmege benzer ve hemişe istiğfarla yürümek Kâbe’de tavâf kılmağa benzer ve sakinlikle yürümek Arafat’a varmağa benzer. Ve hem Kâbe’ye varan dört nurani²⁹⁸ tavâf kılur. Pes imdi gönülde dahi dört yerde nurani tavâf vardur. **Evvel** sağında havf nuri tavâf vardur; **ikinci** solunda reca nuri tavâf vardur; **üçüncü** öğinde muhabbet nuri tavâf vardur; **dördüncü** ardında şevk nuri tavâf vardur. Ve hem Kâbe’ye varanın ihramu vardur. Pes müminlerün dahi ihramı vardur. Kendünün teni ayali ve malı ve hısımları ihramıdır.²⁹⁹ Ve hem dünyada gûristanlar vardur. Pes burun guristanlara benzer, ammâ burun iki delükdür. Bir deligi tamağına gider ve bir deligi boğaza gider. Pes gûr dahi /38a/ iki dürlüdür.³⁰⁰ Birisi uçmağa gider ve birisi tamûya gider. *Kale en-nebi el-kabru ravzatun min riyazü ’l-cinan ev hudretun min hudiri ’n-niran.* (Peygamber buyurur ki, “kabir cennet bahçelerinden bir bahçedir”.) Pes imdi devletlü kul oldur kim cânını gafletten uyara, halini bile. Ve hem dünyada kayıplar vardur. Uçmak ve tamû arş ve kursî, levh ve kalem ve firiştehler, öküz, balık bunların adları vardur. Velâkin kendüler gayipdür.³⁰¹ *Kavlehu Teâlâ yes’eluneke*

²⁹⁵ **DVYM:** Hadisi aktaran bu sahabinin adı geçmemektedir.

²⁹⁶ **DVYM, SAYM:** “aşıklar yüzlerin yire sürerler.”

²⁹⁷ **SAYM:** “kendi nefsi havasın depelemek”; **DVYM:** Son iki cümle yoktur.

²⁹⁸ **DVYM, SAYM:** “yirde”

²⁹⁹ **DVYM:** “tavâf vardur”dan itibaren üç cümle yoktur.

³⁰⁰ **SAYM:** “iki deliktir.”

³⁰¹ **DVYM ve SAYM:** “Ammâ tende dahi us, akl, fehm, ilhâm, hidâyet, fikr, endişe vardur, bunlar dahi gayiptir. Ve hem dünyada dahi ağaç[lar] var; başı gökte dibi

an-er-ruh kul er-ruh min emri rabbi. ³⁰² Ve hem gönül varlığı bilinür. Ve ol mârifet ağacının beş ulu budağı vardır. **Evvel** budağı şevkdür, **ikinci** budağı inabetdür, **üçüncü** budağı muhabbetdür, **dördüncü** budağı iradetdür, **beşinci** budağı kurbiyetdür. Ve hem dünyada begler vardır kimisi adil kimisi zâlimdür, birbiriyle tokuşurlar. Amma tende dahi iki beg vardır. Biri akıl ve birisi hevâdur. Ve hem akıl çerisi ellibeşdür. Ve hem hevâ çerisi dahi ellibeşdür. Akıl çerisi dörelükde ve düleklikde emr-i marufdadur. Subaşı ilhamdur ve hevâ suy başısı vesvesedür. İki hergün (tokuşurlar) savaşırlar. Kaçan kim akıl çerisi hevâ çersini yense ol ten ve ol cân Halik katında aziz olur. Kaçan kim neuzubillah eger hevâ çerisi akıl çerisini yense ol ten ol cân Halik katında hor olur. *Kavlehu Teâlâ inneelmuluk izadahelu kariyeten efsedehuha ve caelu izzeten ehliha ezilletun.* ³⁰³ Velâkin bilmeklikde âlem aciz kalur.

Ve hem gönlün Tazi dilince yedi adı vardır. Degme bir adınun yetmiş iki manası vardır. Pes Çalap Tengri'nin dahi Kur'an içinde dörtbin adı vardır. Ve hem tende dahi beş nesne delil vardır. Çalap Teâlâ birliğine **evvel** Cebrail, **ikinci** Muhammed yol açduğuna, **üçüncü** /38b/ Muhammed fazlına, **dördüncü** yaradılmış olub giri dirildüğüne, **beşinci** Çalap Tengri'nin varlığına ve ba'de-ez-an Çalap Subhanehu ve Teâlâ âdemi yoğ iken var kıldı. Pes her bir kişinin iki Resulü vardır. Biri zahir

yerde. *Kavlehü Teâlâ ve fer'uhâ fi's-semâi* (K. 14, 24: Tanrı buyurur ki, "ve dalları göktedir..) Marifet ağacının başı tevhiddür. Özdeki imandur. Dibi yakınluktur, kökü tevekkül; budakları nehy-i münker, suyu havf-ü reca, yemişleri ilm, yiri müminlerin gönlüdür. Başı arştan yukarıdur." Bizim metnimizde bu söylemler aşağıda varak 39b'nin ilk satırlarında şu şekilde verilmiştir: "hem Çalap tengrinin zahiri vardır ve batını vardır. Pes tende dahi us, akıl, fehm, ilham, hidayet var. Bunlar dahi gayblardur. Ve hem dünyada ağaçlar var. Başı gökdedür dibi yirdedür. Pes mârifet dahi ağaç gibidür. Dibi yirdedür başı gökden dahi yukarıdadur: *Kavlehu Teâlâ asuluha sabidun ve fer'uhâ fi's-sema.*"

³⁰² **SAYM:** Bu ayet yoktur.

³⁰³ **SAYM'** taki Ayetle birlikte bu dokuz satırlık paragraf **DVYM'**ta yoktur ve paragraf bizim metinde *Varak 39b'nin son satırları ve 40b'nin ilk beş satırını* oluşturmaktadır. Buradan itibaren üç metinde de tıpatıp aynı ve benzer söylemlerin varak'lardaki sıralamalar değişmektedir.

dilidür ve birisi batın dilidür.³⁰⁴ Zahir dili Muhammede benzer. Ve gönül Cebrail'e benzer .Ve hem Muhammed fazlına Âdem yaratmağı, Muhammed adının harfi üzere yarattı. Pes başı mim gibidir. Ve iki eli hı gibidir. Karın cim³⁰⁵ gibidir. İki ayağı dal gibidir. Ve hem namazı dahi bünyad itmekliği Ahmed ismi üzerinedür. *Elif* kıyama benzer. *Hı* rükû'a benzer *mim* sücuda benzer. *Dal* tahiyata benzer. *Kavlehu Teâlâ fe-subhanallah hine tumsune ve hine tusbihune lehu el-hamdu fi's-semavat ve'l-ard ve aşiyen ve hine tuzhirune.*(K.30, 17/18: Akşam girerken, sabah olurken, öğle ve ikinci vaktinde Allah'ı-ki göklerde ve yerde hamd ona mahsustır- tesbih ve tenzih ediniz.) Ve hem âdemde oğlanlık hali irta namazına benzer. /39a/ Bilügiyyet hali öğle namazına benzer. Yigitlik hali ikindü namazına benzer. Kocaluk hali ahşam namazına benzer. Yatsu namazı ölüm haline benzer. Muhammed başbarmağa benzer, Ebubekir şehadet barmağa benzer. Ömer orta barmağa benzer. Osman yanındaki barmağa benzer. Hazreti Ali kici barmağa benzer.³⁰⁶ Ve hem uyuyub giri uyanmak ölüb giri dirilmege benzer. Pes âdem vefadar başlayıcı olucak peygamberlik ider. Çalap yâri kılıcak müminler amellerü kabul olur. Padişah bahane kılub, inayet edicek ve hem dünyada gün doğar ve uyağur. Velâkin mârifet kankı gönülde kim doğsa artuk uyakmaz. Ve mârifet âdem ilmünde beyan kılır. Pes Çalap *celle celalehu* dünyada her ne kim yarattıysa, cümlesi âdemde vardır. Ve hem dahi göklerde bunca seyir vardır.³⁰⁷

/39b/ ³⁰⁸Ve hem Çalap tengrinin zahiri vardır ve batını vardır. Pes tende dahi us, akıl, fehm, ilham, hidayet var. Bunlar dahi gayblardur. Ve hem dünyada ağaçlar var. Başı gökdedür dibi yirdedür. Pes mârifet dahi ağaç gibidür. Dibi yirdedür başı gökden dahi yukarıdadur. *Kavlehu Teâlâ asuluha sabidun ve fer'uha fi's-sema.* (K. 14, 24: ..kökü yerde, dalları gökte güzel bir ağaç...)Ve

³⁰⁴ DVYM: "Ve hem Çalap Tanrı'nun zâhirive bâtını var. Zâhiri bu cihân bâtını o cihân. Velâkin bu cihân ahir hara olıser."

³⁰⁵ SAYM: "mim"

³⁰⁶ SAYM, DVYM: Muhammed ile birlikte dört halifeyi bir elin beş parmağına benzeten cümleleler yoktur.

³⁰⁷ DVYM: "Zahir dili"nden itibaren onyed-onsekiz satırlık bu paragraf eksik.

³⁰⁸ /38a/'nın devamı gibi görünüyor.

ol mârifet ağacının beş ulu budağı vardır.³⁰⁹ **Evvel** budağı şevkdür; **ikinci** budağı inabettür; **üçüncü** budağı muhabbetdür; **dördüncü** budağı iradettür; **beşinci** budağı kurbiyettür. Ve hem dünyada begler vardır kimisi adil kimisi zâlimdür, birbiriyle tokuşurlar. Amma tende dahi iki beg vardır. Biri akıl ve birisi hevâdur. Ve hem akıl çerisi ellibeşdür. Ve hem hevâ çerisü dahi ellibeşdür. /40a/ Akıl çerisi dörelükde ve düleklikde³¹⁰ emr-i mâruftadır. Suybaşı ilhâmdur ve hevâ suybaşısı vesvesedür. İki hergün savaşırlar. Kaçan kim akıl çerisi hevâ çerisini yense ol ten ve ol cân Halik katında aziz olur. Kaçan kim neuzubillah eger hevâ çerisi akıl çerisini yense ol ten ol cân Halik katında hor olur. *Kavlehu Teâlâ inneelmuluk izadahelu kariyeten efsedehuha ve caelu izzeten ehliha ezilletun.* (K. 16, 34: Tanrı buyurur: “sonunda yaptıklarının cezası başlarına musibet oldu ve alay ettikleri o azap kendilerini kuşattı.”) Pes Çalap Teâlâ varluğun bilürler. Velâkin niteligi bilmezler. Ve illa kim Padişah- ı Âlem zerre zerre Kur’an içinde bildirdi: *Kavlehu Teâlâ la yeğrubu anhu miskalu zerretin fi’s-semavat vela fi’l-ard vela asgar min zalike vela ekber illa fi kitabın mübinin.* (K. 10,61:..Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile, O’nun bilgisinin dışında değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de kitapta mevcuttur.) Pes imdi aziz-i men nitekim âdeme cândan yakın yoktur. Çalap Tengri’ye dahi kuldandan yakın yoktur: *Kavlehu Teâlâ /40b/ Ve nahnu akrebu ileyhi min habl elvarid.* (K. 50,16: Biz insana şahdamarından daha yakınız) Nitekim cân tene yakındur. Çalap Tengri dahi kullarına şöyle yakındur. *Kavlehu Teâlâ matireyekunu min lecva selasetin illa huve rabi’uhum vela hamsetin illa huve sadisuhum ve la edna minzalike ve la ekseru illa huve maahum innema kanu summe yunbihim bi-ma amelu yevmu’l-kıyame inne Allah bi-kulli şeyin âlimun.* (K. 58,7: Görmedin mi ki, göklerde ve yerde ne varsa, Yüce Tanrı hepsini bilir. Üç kişinin konuştuğu yerde dördüncüsü O’dur. Bundan az veya çok olsalar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, O mutlaka onların yanındadır. Sonra bütün yaptıklarını Kıyamet gününde haber verir. Çünkü Allah her hakkıyla bilir.) Pes imdi Çalap Tengri kullarının tedbirindedür. Ve hem tende dahi cân tedbirindedür. Şöyle

³⁰⁹ **DVYM:** “Ve ol marifet ağacının”dan itibaren yirmi iki satırlık son birkaç paragraf eksik.

³¹⁰ **SAYM:** “düzenlikde”

bilmek gerek nitekim âlem sâlâhlığı³¹¹ cânladur. Ve hem ten sağlığı dahi cânladur.

Pes nitekim Çalap Tengri'nin varlığı bilinür niteligi bilinmez. *Kavlehu Teâlâ leyse ke-mislihi şey'un ve huve el-sem'u el-vasir.* (K. 42, 11: ...Onun benzeri/misli olan hiç bir şey yoktur. O her şeyi görürü ve herkesi işitir.) Ve hem bu cihan zahirdür. Ve ol cihan batındur. Velâkin bu cihan harab olusardur. *Kavlehu Teâlâ yevme tubeddelu el-arde gayrü'l-ard.* (K. 14,48: Yeryüzü bir başka dünyaya döner.) Ve hem ten âlemi dahi harab olusardur: **/41a/** *Kavlehu Teâlâ kulli nefsin zaikatü'l-mevt.* (K. 29, 57: Her canlı ölümü tadacaktır.) Bu ayetin ma'nası³¹² Gökler kalınlığıdır keseler (?) durur.. Gökleri hevâ birl(ikt)e, hevâyı kuşlar birle, dağları geyikler birle. Tenleri sağlık birle. Âdemleri birbirine berkitmek birle ve yüzi göz birle, elleri ayası birle, iki ayakları tabanı birle, zâhiri bâtın birle³¹³ ve uçmağı nimet birle ve tamûyı ze{mu}kkum birle ve ahreti yiglik birle ve Çalap celle celalehu kendüni kulları birle ve siz kulları Çalap Teâlâ birle. Zihî lâtif mübarek kul kim, Tengri kendü rahmetü birle yâd kılur.

Eydür kim işidün, ey gözlü kullar işidün; ol kadim lem-yezal padişah-ı bi-zeval eydür kim, ibretli kullarım eger beni dilersenüz yire bakın abalığım³¹⁴ görün. Göge bakın feriştehlerim³¹⁵ görün. Feriştehlerime bakın sırrım görün. **/41b/** Dağlarım bakın ululuğum görün Denizlerüme bakın, ummanım görün. Kıyamete bakın, heybetim görün. Uçmağa bakın, nimetim görün. Ululuğuma bakın, güçlülüğüm görün. Kullarıma bakın. hil'âtum görün. Kur'an'ıma bakın, menşûrum görün. Gökler işaretine bakın, ulu şanıma görün. Evliyalarım bakın, hazinelerimi görün. Pes sizleri sevdiğim için bunca dürlü kerametler virdüm; delil-i Kuran ve le-kad keremna beni ademe. (K. 17, 70: Hamdolsun biz, Âdem oğullarına çok ikram ettik.) Pes ey azizler Çalap Tengri dünyada her ne

³¹¹ SAYM: “ıslâhlığı”

³¹² SAYM: “Pes bunun ma'nası budur ki, ibrettir bilenlere. Pes gökleri kalınlığıla direksiz şöyle turgurdu. Ve hem yıldızlar birle bezedi, ziynet eyledi”; DVYM ve bizim metinde bu cümleler yoktur.

³¹³ DVYM: “son üç satır eksik”

³¹⁴ SAYM: “saniim görün”; DVYM: “anbârum görün”

³¹⁵ DVYM: “ferrâşluğum”

kim yarattıysa sizlere verdi ve kendüyü dahi size verdi. Pes imdi gökler sizlerin örtünüzdür ve yirler sizin döşeginüzdür ve ay güneş sizin çerağunuzdur ve yemişler nimetünüzdür. Otlar görgünüzdür ve ağaçlar yaraşğınızdır ve ilkılar merkebinüzdür. Ve ferişteher tapucunuzdur,³¹⁶ uçmak makâmınızdır. /42a/ Huriler ve gılmanlar çiftünüzdür.³¹⁷ Rıdvanlar kapucunuzdur. Kirâmen kâtibîn yazıcılarınızdır. Malik bekçinüzdür Muhammed şefaatchinizdir ve Kâbe kıblenizdir ve Ku'ran inancınızdır ve İbrahim atanuzdur. Havva, Hatice³¹⁸ analarınızdır. Bayramlar güvencinüzdür ve âdine (Cuma) günü tiryakunuzdur. Ve sizler birbiri göz ile karındaşlarsız ve siz kullarım benüm ve ben gafur Mevlâ sizinven.(sizinüm). Bunca işleri sizler için araste kıldum Ârş'dan ta Süreyya'ya degin her ne kim varsa sizlere bildürdüm. İmdi kaçan kim beni istesenüz sizde isteyin bulasız zirâ size teninüz içinde cânınızdan yakınım ve gönüllerinizden yakınven ve dilinüz söylemekden yakınven ve hem size sizden yakınven.³¹⁹ ve *Kavlehu Teâlâ nahnu akrebu ileyhi minkum velâkin la tubsirune. Kavlehu Teâlâ nahnu akrebu ileyhi min hable'l-varid.* (K. 56, 85: Tanrı şöyle buyurur: “Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.”) Pes her kim bu ilmi bilse hakikatdır ki kendözünü bildi. /42b/ *Kale en-nebi men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbihi. Kale Allahu Teâlâ hatta tebeyyene innehu el-Hakku.* (K. 41, 53: ..(Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun.) Pes kendözünü bilmekliği muhtasar kıldum. Uyanuk cânlara bu kadar muhtasar söz yiter.

9. Bu Bab Âdem Sıfatun Beyan Kılır

Haberde şöyle gelmiştir kim biz âdem zürriyetiyüz, andan yayıldık. Ebu'l-fazl Cafer Sadık aleyhisselam buyurdu kim, “bu sözü cân kulağıyla dinleyünüz kim menfaatlı haberlerdir; inşaallahu Teâlâ reva kıla tutasız. Pes Hak Sübhanehû va Teâlâ kaçan kim âdemi yaratmak diledi firiştehlere bildirdi. *Kale allahu*

³¹⁶ SAYM: “tuyucunuz”

³¹⁷ DVYM: cümle yoktur; SAYM: “hurrelayn çiftleriniz”

³¹⁸ DVYM: yazılmamış; SAYM: “Havva, Ayşe”

³¹⁹ DVYM ve SAYM'ta Farsça “ven” eki yerine Türkçe “im/em” kullanılmış; ‘sizinven’ yerine “sizinim”, “yakınven” yerine “yakınım/um” gibi.

Teâlâ ve iza kale rabbüke lil-melaiketi inni cailun fi 'l-ardi halifeten.(K. 2, 30:Hatırla ki, Rabbin meleklerle; ‘ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dedi.) Ve hem Âdem’in yüzün Medine toprağından yarattı. Başını Beytül Mukaddes toprağından yarattı. Gözün Beytül haram toprağından yarattı. Kulağını Tur-i Sina toprağından yarattı. Burnun Dımaşk toprağından yarattı. /43a/ Sakalını uçmak toprağından yarattı. Ekenini ³²⁰ Medine’nün mağribden yana toprağından yarattı. Ağzını Medine’nün maşrıktan yana toprağından yarattı. Dilini Buhara toprağından yarattı. Dişlerini Harezmi toprağından yarattı. Tuluklarını ³²¹ Berberriye toprağından yarattı. Boynun Çin mülki toprağından yarattı. Kolların Yemen- Taif toprağından yarattı. Sağ elini Mısır toprağından yarattı. Sol elini Pars toprağından yarattı. Dırnaklarını Hitay ³²² toprağından yarattı. Barmakların Sistan toprağından yarattı. Gögsin Irak toprağından yarattı. Zekerini Hindistan toprağından yarattı. Uylukların Türkistan toprağından, hayalarını Konstantiniye toprağından yarattı. Dizlerini Kırım toprağından yarattı. İnciklerin Antalos toprağından yarattı. /43b/ Topukların Rum toprağından yarattı. ³²³

Pes sonra Tengri’nin kudreti birle gövdesine nurla cân girdi. Gözlerine ibret nuriyle bezedi, alnını sücud nuriyle bezedi. Dilini zikr nuriyle bezedi, dişlerin Muhammed Mustafa nuriyle bezedi, dudağını tespih nuriyle bezedi. Ekenini hilât nuriyle bezedi, gögsini şevk nuriyle bezedi karnını ilm nuriyle bezedi, arkasını kinlik nuriyle bezedi, belîni izzet nuriyle bezedi. Sitrini ³²⁴ emanet nuriyle bezedi. Uyluklarını emr-ü nehy nuriyle bezedi, dizini rükû nuriyle bezedi. ayağını tâat nuriyle bezedi, yağrını ³²⁵ hoşnudluk nuriyle bezedi, talağını üns nuriyle bezedi, ellerin sehavet nuriyle bezedi, dırnağını şefaati nuriyle bezedi, sügisini kudret nuriyle bezedi gönlünü tevhid nuriyle bezedi ve hem gönlünü /44a/ iman nuriyle bezedi ve tazim nuriyle bezedi ve

³²⁰ SAYM: “alnını”

³²¹ SAYM: “dudaklarını”

³²² Doğu Türkistan’ın kuzey doğusu Moğolların yaşadığı Mançurya bölgesi.

³²³ DVYM: Çok sayıda organ ve yaratıldığı ülke adları noksan...

³²⁴ SAYM: “serrünü”

³²⁵ SAYM: “bağrını”

salad nurıyla getürdü.³²⁶ Ve hem Âdem'in toprağını Azrailin eline virdi. Rahmet suyuyla yoğırdı. Mârifet nurıyla depdi. Ayıttı kim *ma haleke Allah âdeme sittin levnen mine't-turab lev halakuhu min turabin vahidin fe-kane en-nasu ala-suretin vahidin nısfı vahidin lem yârifu ehaden ehada*. Bu ayetin (!) ma'nası budur kim Tengri Tebarek ve Teala Âdem'i altmış dürlü topraktan yarattı. Ve eger bir dürlü topraktan yaratsa, âdemler dügelisi bir surette olaydı ve yarısı dahi bir dürlü olaydı yarısı dahi bir dürlü olaydı. Birbirin bilmiyelerdi dimek olur. Pes Mekke ile Yemen-Taif arasında yarattı. *Kale Allahu Teâlâ ve etteku Allah ellezi teselune bihi el-erhamu*. (K. 4, 1: Adımı kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riyayetsizlikten sakının.) Pes hak subhanehu ve Teâlâ /44b/ Hazreti eydür kim, “Âdem'i topraktan yarattım ve hem nutfeden yarattım. Delil-i Kur'an: *kale Allahu Teala haleke elinsane min salsalin min hamain mesnûnin*.” (K. 15, 28: Tanrı buyurur ki, “Kupkuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan...”) Ve hem sülâleden yarattım. Pes bir nesneyi sıkıp sırnağından çıkana sülâle³²⁷ dirler. Ve hem kudretiyle bir zaman yattı güneşde yarıldı *ke-el-fehhar*³²⁸ oldu.³²⁹ Evvel topraktı andan suret oldu andan tas tas yarıldı hesapsız yıllar yattı. Andan Azrail uğrı geldi gördi, belînledi ürgdi. Üstine geldi. Biraz nazar kıldı; acepledi, mütehayyir oldu, gögsin kakdı küp küp ötdi. Ayıttı kim “ya seyyidi Mevla! Şunun içi kovuğmuş bundan hayır gelmez” didi. Pes Padişah-ı Âlem Tengri'den nida geldi kim, “ya Azrail! Ol kakduğun göğüs benim hazînemdür, kendü kudretimle /45a/ doldursam gerekdür” didi. Andan Allah Subhanehu ve Teâlâ'nun emri ile hilât tazimi ile cân geldi. Âdem'in gövdesine girdi, kalkdı oturdu. *Elhamdülillah rabbü'l-âlemin ala-kulli halin*³³⁰ didi. Andan hak Teâlâ feriştehlere buyurdu. Rıza suyuyla yuvdılar. Ululuk ve körk[ı]ülük³³¹tâcını başına urdılar ve kerâmet hil'âtın egnine geyürdüler ve yücelik kursisinin üzerinde oturdu ve hem halifelik adın virdiler ve hem yerde gögde halifesin didiler. Pes Hak Sübhânehu ve Teâlâ

³²⁶ DVYM: Yine çok sayıda organ eksik bırakılmış.

³²⁷ SAYM: “safağdan çıkana sülâle”

³²⁸ SAYM: “hemain mesnun oldu. Yani kodular kururdu yarıldı. Kelfüccar oldu”

³²⁹ DVYM: Ayetten sonrası eksik.

³³⁰ SAYM, DVYM: Bu Arapça cümle yoktur.

³³¹ SAYM: “görüklük”

kendü lâfzı birle “uçmak içinde hazinemsin” didi. Eline ³³² menşûrî virdi. Cümle melâikelerin ³³³adın öğretti. *Kale allahu Teala ve alleme âdeme el-esmae kulluha summe aradahum ala-el-melaike.* (K., 2, 31: Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra meleklerle arzetti.) Andan feriştehlere sücud kıldırdı. *Kale allahu Teala ve iz kulna /45b/ lil-melaiketi’s-sücut vela âdeme fe-secede illa iblise eba ve estekbere* ³³⁴ Pes ol demde kaçan kim cân gögüse girdi Âdem aleyhisselam kalkdı oturdı aksurdı. *Elhamdülillah rabbü’l-âlemin ala kulli halin* didi; yani demek olur kim, “şükür ol Tengriye kim âlemleri bilicidir,³³⁵ her hal üzeredir” demek olur. Pes suretten evvel hareket aksurmak oldu. Evvel dilinden gelen kelime *Elhamdülillah rabbü’l-âlemin* demek oldu. Andan ol *kadirü kün-fe-yekûn’dan* hitab-ı icabet geldikim *yerhamuke rabbuke ya Âdem,* didi. Yani “Çalab’ından sana rahmet olsun ya âdem” demek olur. Pes andan Allahu Teâlâ ayıdır kim, “ya Âdem! İzzetüm ve celalüm hakkı için seni bu kelime için yarattım” didi. Andan Âdem’e “yuka[ru] bak “didi. Pes Âdem yukarı bakdı. Arşa değin göründü. Âdem /46a/ gördü kim, arşın üzerinde yazılmışdır kim, “la ilahe illa Allah Muhammeden Resulullah” yazılmışdır. Andan Adem ayıdır kim, “İlahi! La ilahe illa Allah senün birliğün adıdır ³³⁶, ya Muhammed Resulullah kimün adıdır?” didi. Andan ol *Hayyü’l-Kayyum* Padişah ayıdır kim, “ya Âdem! Ol benüm habibüm adıdır kim, senün oğlundur didi. Andan sağ yanına baktı. Üç lâtif şahs gördi. Ayıtdı kim, “adunuz nedir? Makâmınız kandedür? didi. Birisi ayıdır kim, “adum akıldur, makâmum baştadır; beynin arasundadır” didi ve hem birisi dahi ayıttı kim, “benüm adum ilimdür makâmum gögüsdedür” didi. Birisi dahi ayıtdı kim “adum hayâdur makâmum yüz üstündedür” didi. Andan Âdem aleyhisselam ayıtdı kim “gelün yerlü yerünize girin” didi. Şolok saat ³³⁷ üçü dahi yerli yerlerine girdiler. Âdem rahat oldu ve hem soluna bakdı

³³² SAYM, DVYM: “velâyet menşûri”

³³³ SAYM, DVYM: “cümle nesnelerin”

³³⁴ DVYM: “ve’stebera ve kâne mine’l-kâfirîn.(K. 2, 34: Biz meleklerle; Adem’e secde edin demiştik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis diretti, böbürlendi ve nankörlerden oldu.)

³³⁵ DVYM: “besleyicidir”

³³⁶ SAYM: Bu son cümle noksan.

³³⁷ SAYM: Şolk saat; DVYM: Bu iki sözcük yoktur.

yine /46b/ gördü kim üç şahs geldi. Âdem bunlara dahi sordu kim, “adunuz nedür makâmunuz kandedür” didi ve “ne has kavimsüz?” didi. Biri ayıtdı kim “adum öykedür makâmum baştadır, beynin arasundadır” didi. Andan Âdem ayıtdı: “Baş akıl yeridir senün başda yerün yokdur” didi. Pes öyke ayıtdı “ben gelicek ol gider” didi. Ve birisi ayıtdı kim, “benüm adum tama’dur makâmum yüz üstüdedür” didi. Andan Âdem ayıtdı “yüz hod od haya yerüdür, senün anda yerün yokdur” didi. Andan tama ayıtdı kim, “ben gelicek haya gider” didi. Ve hem birisi ayıtdı “benüm adım hasetdür, makâmum gögüs içinde” didi. Andan Âdem ayıtdı kim, “gögüs ilüm yerüdür andan senün yerün yokdur” didi. Andan hased ayıtdı, “ben gelicek ilüm gider” didi. İmdi şöyle bilmek gerekdür kim, “iman Rahmanundur, güman Şeytânundur”. Pes /47a/ güman gelse iman gider.

Pes ol demde kim padişah-ı alem Tengri, dügeli cânları hazretine arz eyledi. Müminler cânların sağdan yana kodı ve kâfirler cânların soldan yana kodı. Dahi Allah Tebareke ve Teala buyurdu kim, “*Elestü bi-rabbikum?*” (K. 7, 172: Ben sizin Rabbi’niz değil miyim?.) Anlar kim Hakka lâyük cânlardı; kulaksız işitdiler, dilsiz cevap virdiler. Bir nicesi “belî” didiler bir nicesi “lâ”. Didiler, Bir nicesi hiç tınmadılar. İkiledin Hak Sübhanehu ve Teâlâ buyurdu kim, “*Elestü bi-rabbikum?*” didi. Evvel “belî” diyenlerin bir nicesi “la” didiler bir nicesi tınmadı. Bir nicesi yine “belî” didi ve hem “lâ” diyenlerin bir nicesi “belî” didiler bir nicesi tınmadı, bir nicesi yine “lâ” didi. Evvel hiç tınmayanların bir nicesi “belî” didi ve bir nicesi yine tınmadı. Pes ol kim iki kez “belî”³³⁸ didi Müslüman toğdı ve Müslüman dirildi Müslüman öldü. /47b/ Ve illa kim ol cânlar kim, iki kez “lâ” didi, sonra “belî” didi kâfirin toğdı, kâfirin dirildi, Müslüman öldü. Ve anlar kim iki kez “belî” didi, sonra “lâ” didi; Müslüman toğdı Müslüman dirildi, kâfirin öldüler. Ve anlar kim iki kez dahi tınmadılar; *neuzübillah minzaleke*, anlar ılkıdan dahi kêmür ve azgunlardır. *Kavlehu Teâlâ ulaike ke’l-en’ami belhum adallu*; bu ayet anlarun hakkında gelmişdür: Zirâ kim “bunlar hayvanlar gibüdür. Belki dahi yatlulardur.” Her çend (nekadar) kim bunlar,

³³⁸ DVYM: “belî” yerine “belâ” kullanılmış.

âdem suretindedür velâkin âdemlerün yirlerin dar iderler ve rızkların ekserler.³³⁹ Bunların cânları hiçdur ol kim âdemilerdür. Çalap celle celâlehu nice dürlü hilâtlarla bezedü ve nice ulu mertebelere dikendürdü ve nice nurla bezedi. pes imdi bunları görüp ve işidip anlamayan veyahut âdemiler /48a/ diriligin dirilmeyen veyahut aslın sevmeyen ılkıdır, belki dahi kemdür. Zirâ kim Hak ehlin hayvanlar dahi severler, izzet iderler ve anlar kim Hak bilmediler ve Hak ehlini bilmiyen ılkıdan dahi kemdür anlarun mertebesi *belhum adal*’dur. Ve haberde şöyle gelmişdür; Hak Sübhânehu ve Teâlâ, Hava’yı Âdem’un sol eyegüsinden yarattı. Hem yine Âdem’e yar eyledi doksan karın oğlan doğurdu. *Kavlehu Teâlâ ve kile inne Şite vulide min batnin vahidin*: (Ayet değil?: Tanrı buyurur ki, “..ve denildi ki, Şit bir batından dünyaya geldi”.) Pes Adem varlığını Şit’e virdi doksan oğlı doksan kızı oldu. Bu mecmu’ halâyıklar bunlardan yayıldı on oğlan on kız kaldı adları Hemme ve Vedd ve Suvâa ve Yağuse ve Ya’ûk ve Nasr ve Abdünnasr ve Habil ve Kabil ve Salih. *Kavlehu Teâlâ ve etteku Allahu ellezi tesalune bihi ve el-erhamu. /48b/ el ayet ve le-kad halakna el-insane min nutfetin*. (K. 4,1: Tanrı buyurur ki, “adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının”.)

Er suyuna nutfe dirler ve avrat suyuna emşac dirler. *Kavlehu Teâlâ inna halakna el insane min nutfetin emsacin*. (K. 76, 2: Cenabı Hak şöyle buyurdu: “Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nufteden yarattık. Ve onu işitici ve görücü yaptık”.) *Kale allahu Teâlâ iza ete er-reculi ve imretehu fe-yemuru Allah ile melekeyni uhuzu leha ve er-reculi maen ve imretehu kale el-melekeyni ya Rabbena hel turidu ve tahluku hateyni nutfeteyni kale allahu Teâlâ ya melaiketi*. (Ayet değil: Erkek hanıma yaklaşınca ondan bir su , hanımından da bir su çıkar. Allah iki meleğe bunları karıştırmasını emreder. Onlar da “ya Rabbi! Bu iki nufteden insan yaratmak istiyor musun?” diye sorarlar. Tanrı da “yaratacağım ey melekler” buyurur). Andan birle avret suyu birikirse Ârş’u-Allah’dan bir yel eser gelür ve avretin gögsüne dokunur. Ol ikisi suyu kılları dibine sürer dağıdur andan girü ana rahmine iner. *Kale allahu Teâlâ yehrucu min beynü’s-sulbi ve’t-teraiibi*. (K. 86, 7: Tanrı buyurmuştur: “Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan (bir

³³⁹ SAYM, DVYM: “eksüldürler”

sudan)..”) Andan Allah teberek ve Teala fermanı birle iki firiştehler vardular. Ol kulun sinlesi yerinden ³⁴⁰toprak alurlar getirürler. Ol iki /49a/ suya karuştırurlar ve hem kırk gün sağ elleriyle depredürler,³⁴¹ muzga (et parçası) olur. *Summe yehukke leha ila kaffeti eylemini* (Ayet değil: Sonra onu sağ avucu içine döndürür.) Yani yine sağ elleriyle alurlar, kırk gün ³⁴²korlar şöyledür: Pes cümle endamlarından öndüyin **evvel** bünyad, yan sügüglerin yaradurlar ve hem yine öldükten sonra yan sügüglere toprak giç yer. **İkinci** gün şahadet barmağın yaradırlar sağ koluyla, **üçüncü** gün başın yaradırlar sol koluyla, **dördüncü** gün ellerin yaradırlar. **Beşinci** gün sol ayağın yaradırlar. **Altıncı** gün sağ ayağın yaradırlar **Yedinci** gün üçyüzatmışaltı damarların yaradırlar; yarısı deprenür , yarısı deprenmez; yarısında kan olur, yarısında yel olur. Kaçan kim deprenmez, damarı deprense sayrılık olur. **Sekizinci** gün yediyüzkırk pare sügülerün yaradırlar. **Dokuzuncu** gün /49b/ yüzbin yirmi dörtbin³⁴³ kılların yaradırlar. Andan Hak Sübhânehu ve Teâlâ dört firişteh verir; birisi ecelin yazar ve birisi bedbahtlığını yazar ve birisi rızkın yazar ve birisi dahi başına gelicek vakıaların yazar. **Onuncu** gün cân girdi gerekdür. Pes çünkim beş ay ³⁴⁴temam ola. *Kale allahu Teâlâ ve iza dahele er-ruh yeteharreke fi rahmi ümmihi*: Yani “kaçan kim cân girse oğlana ana rahminde hareket gelür deprenür.” Andan hak Sübhânehu ve Teâlâ ana yağrını ona mihrap verür; secde kılur ve ol secde berekâtında anası nesne yemez olur. Zirâ kim bu işler ve bu ululuklar ve bu azametler âdeme cân ile akıl sebebündendür. Pes çünki cân ile akıl geldi, ol gün ol kulu Çalap tamam yaratdı. Amma bunda üç ma’na vardır. Bu üç ma’nayı her kimde verirse akıl tamamdur. /50a/ Ve kimde kim yoğsa, anun akılı uyur ve hem cânu uyur. Bu üç ma’nanun iki kula taallukdur; **evvel** kendözünü bilmek, **ikinci** tapu kılmak, **üçüncü** sabır kılmak. Pes üç olan kişiler ki, devletlü kişilerdür. *Kale en-nebi el-aklu mizanu allahu Teala fi ’l-ardi*: Yani,[Peygamber buyurur]: “Akıl yeryüzünde Tengri’nin terazisidür.” Pes

³⁴⁰ DVYM: “kabrinden”

³⁴¹ DVYM: “alaka olur. Sol elleriyle depredirler kırk gün muzga olur”; SAYM: “alek olur. Sol elleriyle depredirler muzga olur.”

³⁴² DVYM: “yatur yirmi gün değil”

³⁴³ SAYM: “yüzyiğirmi dört bin”

³⁴⁴ DVYM: “ay gün”

yeryüzünde akıl terazisünden yegrek terazi yokdur. Zirâ kim, yeryüzünde her eyü nesneyü buyuran akıldur. Ve hem akıl dört dürlü nurdandur. **Evvel** ay nurından, **ikinci** gün nurından, **üçüncü** sidretü'l-müntehâ nurındandur, **dördüncü** arşullah nurındandur. Pes anunçün suret içinde akıl sultandur ve gönül içinde rahatlukdur. Ve hem âdeme bunca keramet ve bunca ululuk ve bunca hilat kim virdi? Dügelisi akıl berakatında idi. Pes imdi her kimin kim, gönlünde akıl nuru yoğusa; hem kendüye hayrı yok /50b/ ve hem Çalap Tengri katında yeri yokdur. Haberde şöyle gelmişdir kim, Çalap Celle Celâlehu üç karaguyı aydın kıldı; dünya karagulığı ³⁴⁵ ay güneş yıldızlarla aydın kıldı ve hem âdemi dahi üç dürlü karagulıgdan yaratdı ve üç nesneyle aydın kıldı. Evvel **akıl** nurıyla, ikinci **ilim** nurıyla, üçüncü **mârifet** nurıyla aydın kıldı. Pes imdi mârifet güneşe benzer, akıl aya benzer, ilim yıldızlara benzer ve hem ay u güneş doğar dolunur. Ve ilim dahi okuyanların degme kez hatırında kalmaz. Ve mârifet her kimin kim gönlünde doğsa, hatta ölüb sinine varınca ayrılmaz ve hatırdan gitmez. Belki sinlede dahi faidesi vardur. Ol ârifler sultanı Seyyid Saa'deddin beyit buyurur kim beyit:

Yeryüzü benim etim
Akarsulardur kanım
Tahkik burcında doğdı
Uyutmaz benim gözüm. ³⁴⁶

Pes imdi güneş günde bir burçdan doğar /51a/ kalan burçlar mahrum kalur ve akıllu gönüllerde üçyüzatmış burç vardur ve sekiz rahmâni kal'a vardur; degme bir kalanın yüzbün burçları vardur. Mârifet güneşi cümlesinin üzerine doğar müvekkeldür. Her bir burca irer hiçbir burç mahrum kalmaz. Her çend kim, güneş gökte doğar, nuru yere dokunur. Lâkin mârifetli gönüller, nuru arşdan dahi öte gider, beşâretdür. Pes ol Hayyü'l Âlim ³⁴⁷ Padişah eydür kim, ey kullarım arzunız uçmakdur; bekçici bir firîştehdür kim, adı Rıdvan'dur. Uçmağı ol Rıdvan beklemeklikle harab olmaz ve mârifetlü gönüllerün hod bekçisi benven. Hiç

³⁴⁵ DVYM, SAYM: “karanlığı”

³⁴⁶ DVYM, SAYM: “Uyanmaz benim günüm”

³⁴⁷ DVYM: “Ol Hayyü'l-Kayyum”

olamı kim şeytân ona doar? ³⁴⁸bula yahut ziyan ide. Zirâ kim mârifetlü gönüller daima benim nazargahımdur³⁴⁹. Ve hem işidin kim, “akıl aya benzer; hem artar hem eksülür /51b/ ve hem uyağur” didik “velâkin mârifet tamam olucak, ne artar ne eksülür ve ne uyağur” ³⁵⁰ didik. Ve hem ayıdır kim, ilim yıldızlara benzer. Pes kaçan kim ıldızlar çok olsa halayık ayakları yolların görürler ve her kimin kim, gerçek ilmi olsa Hakk’dan yanaki yolın görür. Ve her nesneden anlamaklığı olur ve hem işidin kim ilim gizgüye benzer. Pes gizgüye ³⁵¹ bakan kendü suretin görür. İmdi şunlar kim Hakk’dan yanaki tarafın bile, kendü ayıbın bilip kimesne ayıbına dil uzatmasa gerekdür. Ve hem gökyüzü bulut olucak, halayıklar ayakları yolun görmezler. Pes bir kişide kim akıl olmasa, ilmi dahi olmaya Hakk’dan yana ki yolın nicesini göre. İmdi eyle olsa âlimleri atadan ve anadan dahi yegrek ağırlamak gerekdür ve izzet itmek gerekdür. ³⁵² Zirâ kim ata ve ana ayallerini ³⁵³ dünya belâsından ve odundan ve mihnetinden bekler. /52a/ Velakin âlimler Müslümanları âhret belâsından yani odından tamûnun bekler kurtarur. *Kale elnebi ehluilmu ehluallahassa* dir. Yani, “dimek olur kim ,ilim ehli mecmu hassa ve a(va)ma faidesi dokunur” ve hem Hak Sübhânehu ve Teaâlâ eydür “siz benü dilersüz ben dahi sizü kabul kılam. *Kale allahu Teâlâ e-men yucibu ’l-muztarru iza deahu*. (K. 37, 62: Yahut dua ettiği zaman, darda kalmışa kim yetişiyor?) Ve hem Tengri Teâlâ eydür kim, “ey kullarım siz beni ırakda istemen her kande kim olursunuz benimle bilesiz. ³⁵⁴ Her kim ki beni kendözüne yakın ³⁵⁵ bilse, hergiz nevmid olmya. Pes her kimin tonı müske yakın olsa lâtif kokudan mahrum kalmıya. Ve her kim ilme yakın olsa öğrenmeklikden mahrum kalmıya. Ve hem Çalap Tengri buyurur kim, “oku(yu)n benim adımlı sizin dualarınızı icabet kılan” dir. *Kale allahu Teala eduvni istecibu lekum*. (K. 40, 60: Tanrı buyurur:

³⁴⁸ SAYM: “zafer”; DVYM: “yol”

³⁴⁹ DVYM: “gönül benim hazinemdir”

³⁵⁰ SAYM: “uyanır”

³⁵¹ SAYM: “gözgüye”

³⁵² DVYM: “ne eksülür”den itibaren sekiz satır eksik .

³⁵³ DVYM: “ayalcukların”

³⁵⁴ DVYM: “Kavlehû Teâlâ: Fe innü karibun ücibü da’veti’ d-dâ’i izâ de’âni (K. 2, 86: Tanrı buyurur ki, ‘ben (onlara) yakınım, duâ eden bana duâ ettiği zaman onun duâsına karşılık veririrm”.Metnimizde yoktur.

³⁵⁵ DVYM, SAYM: “Ve bir nice kâfir ten düşmanıdır. Ve bir nice kâfir mâl düşmanıdır”

“Bana duâ ediniz kabul edeyim.”) Pes bir nice kafir din düşmanıdır ve kâfirlerden katı düşman İblis’dür aleyhulane. /52b/ Zirâ kim kişiyi mutî’likden ve tevâzulukdan uyur. Eger sen Şeytân’ı uyursan uçmak sana vacip olur ve hem öldürürsen gazi olursun ve eger ölürsen şehid olursun şehidlerin mertebesi peygamber mertebesinden beş mertebe artuktur. **Evvel**, peygamber ölücek yuvarlar, şehidleri yuvmazlar. **İkinci**, peygamberler ölücek donların çıkarırlar, şehidlerin çıkarmazlar. **Üçüncü** peygamberler ölücek kefene sararlar, şehidlere sarmazlar. **Dördüncü**, peygamberler ahrette şefaât olur, şehitlere şimdiden şefaât olur. Beşinci peygamberleri yılda birkez ziyaret ederler şehitleri her gün ziyaret ederler ve hem kâfirlerden ulu düşman vardır; evvel **hevâ ve hevâset**, ikinci **kibir -dalâlet**, üçüncü **yalancılık-kallaşlık**. Bu üç nesne İblis’le ortaklıktır, müminleri yoldan çıkarırlar.

Ammâ /53a/ hevâ dilegi baylıktır, kibir dilegi toyunca yimektür ve eyü geymektür. Ve Hakk’a mutî olmamaktır ve yalan dilegi kahahtadır, ³⁵⁶ kendü ayıbın gizlemektür ve ayruların ayıbın görmektür. Pes imidi İblis dilegin gördük ve işittik ve bu işler kimdeyse İblis kendözüdür. Ve her kimde yoğusa hasdur. Hak Sübhânehü ve Teâlâ buyurur “kim hevânızı terk idin kıyamât korhısı çün”. *Kale Allahu Teâlâ ve inne minkum illa variduha*. (K. 19, 71: Tanrı buyurur: “İçinizden oraya uğramayacak hiç bir kimse yoktur.”) Ve Çalap Teâlâ dilegin işle gel tamû korhısı çün. *Kale allahu Teala ve inne cehenneme (mev’idühüm ecmain) meşven lilkafirin*. (K. 15, 43: Cehennem onların hepsinin buluşma yeridir.) Ve hem Şeytândan sakının Çalap fermanı ³⁵⁷ içün. *Kale allahu Teâlâ inne eş-şeytân lekum aduvvun fe-ettehizuaduvven*. (K. 35, 6: Tanrı buyurur: “Şeytan sizin düşmanınızdır, siz de ona düşman olun.”) Ve hem müminlere dünya sevmek ulu noksandır. *Kale en-nebi hubbü’d-dünya re’su kulli hatietin terkü’d-dünya re’sü kulli ibadetin*. (Peygamber buyurur: “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır; dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır.) *Kale allahu Teâlâ fe-emma men /53b/ tağa ve eserü’-hayatü’d-dünya fe-inne’l-cehime hiyye el me’va*. (K. 79, 37-39: Artık kim azmışsa ve dünya hayatını ahirete tercih etmişse,

³⁵⁶ DVYM, SAYM: “ ve masharaluhtur”

³⁵⁷ DVYM: “korhusu”

şüphesiz cehennem (onun için) tek barınaktır)Ve dünyayı sevmemek Allahu Teâlâ'nın hoşnutluğun bulmakdur: ? *Ve emmâ men hafê makâme rabbihi ve neheye en-nefs an-el-hevâ fe-elcenne hiye elme'va.* (K. 79 , 40-41: Kim de Rabbinin makamından korkmuş, nefsini boş heveslerden menetmişse; muhakkak onun varacağı yer cennettir.)

³⁵⁸Bâkî kelâm ³⁵⁹mutavvel kitaplarda ma'lûm olunga ve *sallallahu 'alâ seyyidinâ Muhammed ve âlihi ecma'în, temmetu'l-evrâk bi-avni'llahi'l-meliki'l-hallâk ve bihi nesta'în.* (biline ve Allah'ın selamı efendimiz Muhammed ve bütün Ehl-i Beytine olsun. Yaratıcı Tanrı'nın –ki biz O'ndan yardım diliyoruz- yardımıyla kitap sona erdi.)³⁶⁰

El-fakîr Dervîş Hodaverdi gafare'llahulehuma ve li-cemî'i'l-muminîne ve'l-mu'minâti.

(Fakir Derviş Hodaverdi, Allah onlara ve inanan bütün erkek ve kadınlara mağfirette bulunsun.)

Tarih:977 (1569) 26 Temmet fi vakti'l-adha fi evailu safer-i mübarek

Her kim diler lütf-u Hakdan kazana
Fatıha okuya bunu yazana

Ber-makâm-ı dergâh-ı Sultan Hacım
Ya Allah ya Muhammed ya Ali

MAKÂLÂT SÖZLÜĞÜ

A

Abid: İbadet eden, tapınan

Aceb: Acayip, garip

Âdine günü: Cuma günü

Areste kılmak: Donatmak, süslemek

Ayn-el yakin: Gözle görerek (Tanrıyla) bilme, tanıma

³⁵⁸ DVYM: Bu ayet yoktur.

³⁵⁹ DVYM, SAYM: “mübarek haberler ve hayırlı sözler Kur'an tefsirinde ve hadis-i nebevide /tezkiiretül Evliya”

³⁶⁰ DVYM, SAYM: Bu son Arapça cümle yoktur

Ayruk: Artık, başka, bir daha
Ayatı beyyinat: Anlamı açık olan ayetler
Azizmen: Azizim

B

Belhum adall: Belki hayvandan da aşağı
Belinlemek: Korkmak
Beli: Evet
Benven: Benim
Beşaret: Müjde
Beyt-ul Mamur: Tanrı'nın, meleklerin tavaf ettiği gökteki evi;
Beyt-ül Haram (Kâbe)'ın karşısı
Bevl ve gays: Küçük ve büyük abdest
Biregü: Bir kimse
Birle: Birlikte
Bişe: Öne, başa
Bi-zeval: Zeval bulmaz
Buhl: Cimrilik
Buğz: Nefret, kin

C

Carre: Çeken, cerreden
Cehd: Güç, gayret, kuvvet
Cenup: Güney
Cuhud: Yahudi
Cünun: Delilik

Ç

Çend: Ne kadar, ne miktar, ne kadar
Çerağ: Delil, ışık, çıra, kandil

D

Dabur: Batı
Dafia: Defedilen, boşaltılan
Depretmek: Karıştırmak, kıpırdatmak
Didar: Yüz, çehre, cernal
Dizdar: Kale muhafızı
Don: Kıyafet, giysi, elbise
Dörelük, düleklik: Ödlelik, korkaklık?
Düveli: Hep, bütün
Düşvar: Zor, gücü

E

El(i)güler: Herkesin güldüğü, alay ettiği
Ekl ü şurb: Yiyecek ve içecek
Emri maruf: Şeriata uyun emirlerin halka bildirilmesi
Emsaç: Avrat suyu
Etbarı: Bağlı olan, uyan
Evegü: Kaburga kemiği
F
Fahr: Övünç, gurur
Feraiz: Farz'ın çoğulu; Şeriat tapınmalarının farzları
Ferş: Yayılmış yeryüzü
Fıkh: Şeriat ilmi, ameli ve şerî meseleler bilgisi, İslam hukuku
Füzulluk: Gösteriş, işgüzarlık
G
Genc: Hazine
Genez: Kolay
Gizgü, gözgü: Ayna
Gögündürmek: Yakmak, yandırmak, yanacak hale gelmek
Ginagün: Çeşit çeşit
Görklü: Gösterişli, güzel
Göyünmek: Yanmak, pişmek
Gunanmak: Sevinmek, mutlu olmak
Güman: Kuşku, şüphe
Güristan: Mezarlık
H
Hades: Pislik, dışkı
Hakk-el yakin: Fenafillah'ta, birlik makamında, yani O'nunla birleşerek Hakk'ı tanıma
Halık Sun'ıyla: Tanrının sanatıyla, işiyle
Halayık: Halklar, adamlar
Hamd-ü sipas: Tanrıya şükür
Hased: Kıskançlık
Haseki: Gözde
Hasud: Kıskanç, kinci
Haşed: Asker
Havf ü reca: Korku ve umut
Hay: Canlı, diri, Tanrının sıfatlarından biri
Hayyu'l Kayyum: Ebedi diri-ölümsüz Tanrı
Hayz: Adet görme

Hebaya menşur: Boşu boşuna
Heman: Ancak, bu kadar
Hemişe: Her zaman, daima
Herçend kim: Her ne kadar ki
Hergiz: Herkes
Hevl: Korku
Hezaran: Binlerce, bin kere
Hidayet: Kurtuluş, doğru yol
Hi'lat: Giysi, kaftan
Hitân: Sünnet, Duvarlar-engeller
Hısbet: Sevap, iyi işlek
Hod: Hakikaten, gerçekten
Hurrelayn: Bir çift huri
I
İlkı, yılmı: Hayvan topluluğu
İssı: Sahibi
İşk: Aşk, sevgi
İ
İğva: Ayartmak, kandırmak
İlm-el yakin: Akıl ve ilm yoluyla tanrısal birliği bilme,tanıma
İkrar vermek: Yola girmek, kabul etmek
İlmi ledün: Tanrısal bilgi, tanrısal sırlar bilimi
İnca: Necat, kurtuluş
K
Kaçankim: Ne zaman ki
Kadimi lemyezel: Eskiden beri varolan, değişmeyen Allah
Kakımak: Kızmak, aldırılmamak
Kamu, kamusu: Hepsi
Kal u kil: Dedikodu
Kandan: Nereden
Kaçeri: Nereye
Kangı: Hangi, hangisi
Karak: Gözbebeği
Kassâm /Kasım: Mirası üleştirilen görevli, paylaştıran
Kavlehu Tealâ/Nebi: Allah/Peygamber buyurur ki
Kavi: Güçlü, sert
Keçkül: Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmış çanak, kab
Kelecisi: Söz, sözcük

Key: Çok, fazla

Kiramen Kâtibin: Soylu yazıcılar; insanların günah ve sevaplarını yazdıklarına inanılan melekler

Kıgrışmak: Çıgrışmak, çağrışmak

Künfeyekün: Tanrının evrene “varolun!” hitabı

Kurbiyet: Yakınlık

L

Lâyezal: Bitmez, tükenmez

Lebbeyk: Buyurunuz, emriniz başüstüne

Lemyezal: Zeval bulmaz, baki, kalıcı

Levni: Renk, boya

M

Mağfur: Bağışlanmış, günahları affedilmiş (kimse)

Makam-ı hod: Kendi makamı

Maksûm kılmak: Taksim etmek, paylaşmak, bölüşmek

Masiyet: Günah, kabahat

Mensura olmak: Dağılmak, etrafa saçılmak

Menşur: Ferman

Meskenet: Miskinlik, dünya malını umursamamak, alçakgönüllülük

Mısmıl: Dinsel bakımdan yasak olan

Mihter: Daha büyük, çok büyük

Mikras: Makas, kesici alet

Muasiyet: Karşı gelmek, itaatsızlık

Muhakkik: Araştıran, inceleyen, tahkik eden

Muhib: Seven

Muktasîd: İktisatlı, kısa kesen

Murdar: Dinsel anlamda yasak olan, pis, haram

Müddei: İddiacı, iddia eden

Münâcât: Yakarış

Münşir: Ölüler diriltici Allah

Mürsel: Gönderilmiş, risale sahibi (peygamber)

Müstecap: Kabul olunmuş-edilmiş

Müşehade: Gözleme, gözetleme

N

Nahv-1 ve sarf-1 Arabiyat: Arapça sözdizimi (syntax) ve dilbilgisi (grammar)

Naib: Vekil, yardımcı

Na-reside: Doğmamış
Nefr-i âm: Askere yazılma, savaşa çağırılma
Nevmid: Umut, ümid
Neyidigün: Ne olduğun
Nifas: Doğum sonrası lohusalık
Nite: Nasıl
Nufte: Dölsuyu, sperm
Nusret: yardım, imdat
O
Od: Ateş
Ö
Öyke: Öfke
Öyken: Bağırsak, mide
P
Pes: O halde, öyle ise, diyelim ki
Pişe: sanat, iş, meslek, huy
R
Renc: Zorluk, sıkıntı
Revan: Yürüyen, akan, giden
Riba: Faiz
Riya: İkiyüzlülük
Riyur: Batı
Ruşen: Aydın, parlak, açık
Rûzi kılmak: Gündüze çevirmek, rızkını vermek
S
Sebbu: Sabah
Seçildigün: Farkını, ayrımını
Sehavet: İyilik, çömertlik
Sergerdan: Sersemlemiş, sarhoş
Server: Başkan, baş, reis
Seyr, seyir: Batını gezi, ma'na aleminde gezinti
Sıdı: Karşı çıktı, tutmadı
Sin, sinle: Mezar
Sipas: şükretme, dua etme
Sitirini: Sırtını
Sizinven: Sizinim
Söykenmek: Yaslanmak, dayanmak
Subaşı: Korucu, muhafız, güvenlik görevlisi

Suci: İçki

Suhan –ı İlâhi: Tanrının sözü

Sun: Allahın kudreti

Sûy: Taraf, cihed, yön

Sügüler: Kemikler

Sügük, sünük: Kemik

Sükel, sükül: Ağır, kaba, çirkin

Süzen: İğne

Ş

Şadıman: Sevinçli, memnun

Şimal: Kuzey

Şirk koşmak: Allaha ortak koşmak

T

Tâat: Tapınmalar, ibadetler

Tağyir etmek: Değiştirmek

Tama': Tamah, cimrilik

Tahiyyat: Selam vermek

Tahkik: Araştırma, inceleme

Tavk: Gerdanlık, kolye

Tazi dili: Arapça

Teferrüc: Gezinti

Tersa: Hristiyan

Teslim-i rıza: İsteyerek razı olmak, talibin müşşidinin emir ve iradesine teslim olması

Toni: Donu

U

Uyagır: Uyanır

Uyakmaz: Uyanmaz

Ucub: Acayip

Uçmak: Cennet

Uğrı: Hırsız, harami

Umera: Emirler

Us: Akıl

Ü

Ülfet: Alışma, görüşme, kaynaşma

V

Vahdet: Bir, birlik

Y

Yad kılmak: Anımsamak, hatırlamak
Yavı kılmak: Yitirmek, kaybolmak
Yağı: Düşman
Yagrı: Rahmi
Yarlıgamak: Bağışlamak, affetmek
Yavlak, yıvlık: çok
Yay: Bahar?
Yeğni: Hafif
Yeğrek: Daha iyi, önemli
Yığlanmak: Sakınmak
Yıyı: Koku
Yığlık: İyilik
Yıldirmek: Koklatmak
Yiyur: Pis kokan
Yuvmak: Yıkamak
Z
Zahid: Kendisini dine ve ibadete vermiş aşırı dindar kişi,
Alevilerin Sünniye verdiği ad
Zeker: Erkeklik organı
Zihi: İşte bu, Yaşasın! Aferin!
Zulâm, Zulem: Karanlık

KAYNAKÇA

Abdülbaki Gölpınarlı , *Yunus Emre Hayatı ve Bütün şiirleri*,
İstanbul-1971

Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Ankara-1983

Alevi-Bektaşî Klasikleri, Makâlât/Hünkâr Hacı Bektaş-i Veli,
Hazırlayanlar: Prof.Dr. Ali Yılmaz, Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Dr.
Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007

Arzina R. Lalani, *Early Shi'i Thought, The Teaching of Imam
Muhammed Bakır*, London, 2004

Aziz Yalçın, *Makâlât-ı Hacı Bektaşî Veli*, İstanbul-1993

Elvan Çelebi, Hazırlayanlar: İsmail E. Ünsal- Ahmet Yaşar Ocak, *Menakıbu'l-Kudsiyye fi Menasıbil Unsiyye*, İstanbul-1984

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Haz. Sefer Aytekin, Emek Basım Yayımevi, Ankara, 1954

Hamdullah Çelebi'nin Savunması (Bir İnanç Abidesinin Çileli Yaşamı), Hazırlayanlar: İsmail Özmen-Yunus Koçak, Ankara-2007

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, *Fevaid(Yararlı Öğütler)*, Çev.Sharam Bahadori Gharacheh, Yayına Hazırlayan Vaktidolu, Can yayınları, İstanbul- 2007.

İmadeddün Nesimi, Hazırlayan: Hüseyin Ayan, *Nesimi Divanı*, Ankara-1990

İsmail Kaygusuz, *Hasan Sabbah ve Alamut (öğretisi, tarihi, felsefesi)*, Su Yayınları, İstanbul-2004

İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya Tapmam- Alevilik ve Materyalizm*, Genişletilmiş 2.baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2009

Namık Kemal Zeybek, *Radikal Gazetesi*, 17, 20, 24 Mart 2010

Cevde Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul-1979

Sadık Abdal Divanı, Hazırlayan: Dursun Gümüšoğlu, Horasan Yayınları, İstanbul, 2009

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çeviren: Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara, 1987

Vilayetname/Menakıb-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1990

Virani Baba, *İlm-i Cavidan*, Haz. Doç. Dr. Osman Eğri, Türkiye
Diyanet Vakfı, Ankara, 2008.